

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН БИЛИМ БЕРҮҮ ЖАНА ИЛИМ
МИНИСТРЛИГИ**

**С. НААМАТОВ АТЫНДАГЫ НАРЫН МАМЛЕКЕТТИК
УНИВЕРСИТЕТИ**

Кол жазма укугунда
УДК 37:378:378.147:378.146

ОМУРОВ НУРЛАН КУБАТОВИЧ

**ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАСЫ ЖОГОРКУ КЕСИПТИК БИЛИМ
БЕРҮҮНҮН САПАТЫН БАШКАРУУНУН КАРАЖАТЫ КАТАРЫНДА
(инженердик билим берүү программасынын мисалында)**

13.00.01 – жалпы педагогика, педагогиканын жана билим берүүнүн
тарыхы

Педагогика илимдеринин кандидаты окумуштуулук даражасын
изденип алуу үчүн жазылган

ДИССЕРТАЦИЯ

Илимий жетекчи:
п.и.д., профессор Калдыбаев С.К.

БИШКЕК – 2024

МАЗМУНУ

КИРИШҮҮ	3
1-БАП ЖОГОРКУ КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН САПАТЫН КАМСЫЗ КЫЛУУНУН ТЕОРИЯЛЫК ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ	11
1.1. Жогорку кесиптик билим берүүдө сапатты камсыз кылуунун жана аны башкаруунун теориялык маселелери.....	11
1.2. Жогорку кесиптик билим берүүдөгү сапатты башкаруу системаларына талдоо.....	26
1.3. Окутуунун натыйжасы түшүнүгүнүн изилдениш абалы.....	38
1.4. Кыргызстанда жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун учурдагы абалы	49
Биринчи бап боюнча корутунду	64
2-БАП. ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАСЫН ЖОГОРКУ КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН САПАТЫН БАШКАРУУ КАРАЖАТЫ КАТАРЫ ИЗИЛДӨӨНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫ, МАТЕРИАЛДАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ	66
2.1. Изилдөөнүн методологиялык мамилелери жана илимий методдор.....	66
2.2. Жогорку кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун педагогикалык шарттары.....	77
2.3. Окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун модели жана аны ишке ашыруунун жолдору	88
Экинчи бап боюнча корутунду	107
3-БАП ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТИ УЮШТУРУУ ЖАНА АНЫ ЖЫЙЫНТЫКТОО	109
3.1. Абалды аныктоочу эксперимент жана анын жыйынтыктары....	109
3.2. Изденүүчү эксперимент жана анын жыйынтыктары	119
3.3. Контролдук эксперимент жана анын жыйынтыктары	130
Үчүнчү бап боюнча корутунду	141
КОРУТУНДУ	143
ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР	144
КОЛДОНУЛГАН АДАБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ	146
ТИРКЕМЕ	165

КИРИШҮҮ

Диссертациянын темасынын актуалдуулугу. Жогорку билимдүү адистерди сапаттуу даярдоо коомдун социалдык-экономикалык өнүгүүсүнүн заманбап этабынын талаптары менен аныкталат. Билим берүү социалдык чөйрө катары коомго, өлкөдөгү саясий жана экономикалык шарттарга, билим берүү мейкиндигиндеги саясатка көз каранды. Бүгүнкү күндө жогорку кесиптик билим берүүнүн негизги милдеттеринин бири болуп коомдун билим берүү муктаждыктарын канааттандыруу үчүн өзүнүн миссиясын иштеп чыгуу эсептелет. 2030-жылга чейинки Кыргызстанда билим берүүнү өнүктүрүү Концепциясын ишке ашыруунун негизги багыттарынын алкагында төмөнкүлөр баса белгиленет: билим берүүнүн сапатын жана жеткиликтүүлүгүн жогорулатуу, академиялык мобилдүүлүктү күчөтүү, дүйнөлүк илимий жана билим берүү мейкиндигине интеграциялоо, оптималдуу билим берүү системаларын түзүү, университеттин мобилдүүлүгүн жогорулатуу жана билим берүүнүн ар кандай деңгээлдери ортосундагы байланышты күчөтүү [89].

Учурда дүйнөлүк коомчулук билим берүүнүн глобалдашуусунун таасирине учурап жатат. Кыргызстандын квалификациялуу адистин дүйнөлүк рынокко кирүү перспективасынын пайда болушу жана жогорку кесиптик билим берүү системасынын дүйнөлүк билим берүү системасына интеграцияланышы билим берүүдө дүйнөлүк масштабдагы инновацияларды максаттуу пайдаланууну шарттайт. Азыркы этапта жогорку кесиптик билим берүү системасы акырындык менен керектөөчүлөрдүн талаптарына сезимтал ыңгайлашуучу, өзүн-өзү уюштуруучу инновациялык системага калыптанууда. Бирок, билим берүү процесси өзүнүн консервативдүүлүгүн сактоо менен, билим берүүнүн илимий, методикалык, дидактикалык потенциалын өнүктүрүүгө жана педагогикалык кадрларды заманбап даярдоого же кайра даярдоого сарпталган көп убактысы жана инерттүүлүгү менен азырынча заманбап талаптарга жооп бербей келүүдө.

Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын арттыруу жана билим берүүнүн сапатын башкарууну өнүктүрүү боюнча максаттуу иш-аракеттерди көрүү жогорку окуу жайларынын конкуренттүүлүгүн, дүйнөлүк деңгээлде атаандаштыкка туруктуулугун камсыз кыла алат жана аныкталган деңгээлде жогоруда аталган көйгөйлөрдү чечүүгө жардам берет.

Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатынын проблемалары Н.А. Асипова (2009), И.Б. Бекбоев (2003), В.П. Беспалько (1995), Н.В. Кузьмина (1980), Э.М. Мамбетакунов (2008), А.М. Мамытов (2009), В.А. Слостенин (1997) ж.б. окумуштуулардын үзгүлтүксүз кесиптик билим берүү системалары боюнча эмгектери менен тыгыз байланышкан. Адисти даярдоонун сапатын өнүктүрүү проблемалары Д.Б. Бабаевдин (2011), В.И. Байденконун (2003), Н.К. Дюшееванын (2014), А.К. Наркозиевдин (2011), Л.П. Мирошиченконун (2005), Б.И. Исмаиловдун (2018), Э.М. Коротковдун (2007), В. П. Панасюктун (1998) ж.б. эмгектеринде каралган. Билим берүүнү башкаруу жана билим берүүнүн сапатын башкаруу маселелери Ф. Тейлордун (1991), Ю.А. Конаржевскийдин (1993), А.М. Мамытовдун (2009), М.М. Поташниктин (2010), Б.Т. Торобековдун (2008), А.И. Субеттонун (2002), Н.А. Селезневанын (2002), Т.И. Шамованын (2006) эмгектеринде каралган.

Бирок, азыркы учурда, педагогикалык теорияда дагы, жогорку билим берүүнүн практикасында дагы, билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын түзүү жана эффективдүү иштеши боюнча көптөгөн маселелер чечилбеген бойдон калууда. Системалык көз караштан алганда билим берүүнүн сапатын башкарууга бирдиктүү, ырааттуу мамиле иш жүзүндө жок. Ошол себептен Кыргызстанда жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын өркүндөтүү зарылдыгы келип чыкты. Ал төмөнкү жагдайлар менен шартталат:

- 1) Коомдун жаңы социалдык-экономикалык багыттары Кыргызстанда жогорку квалификациялуу адистерди даярдоону өнүктүрүү маселесин пайда кылды. Аны менен катар жогорку окуу жайлардын иштөөсү үчүн дагы шарттар өзгөрдү. Көптөгөн илимпоздор атаандаштыкка жөндөмдүү адисти даярдоо зарылдыгын эски ыкмаларды жакшыртуу менен эмес, жаңы, инновациялык

ыкмалар менен байланыштырышат. Инновациялык билим берүү стратегиясы жогорку кесиптик билим берүүнү башкаруунун өзгөчө мамилесин болжолдойт.

2) Кыргызстандын дүйнөлүк экономикалык мейкиндикке кириши сөзсүз түрдө дүйнө таанымда жана билим берүүнүн сапаты жаатында дагы эле сакталып калган мамилени кайра карап чыгууну талап кылат. Натыйжалуу сапат системасын ишке ашыруу жогорку профессионалдуулукту, кызматкерлердин билимин жана заманбап менеджменттин бардык деңгээлдеги жаңы ыкмаларды жана технологияларды талап кылат. Билим берүүнүн сапатын арттыруу үчүн тиешелүү шарттарды түзүү, сапатты башкаруу идеологиясын киргизүү, инновациялык билим берүү чөйрөсүн түзүү жана колдоо принципалдуу мааниге ээ болуп эсептелет.

3) Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапаты – ар бир жогорку окуу жайынын атаандаш компоненти, билим берүүнүн жогорку сапатына кепилдик берген жогорку окуу жайы атаандаштыкка жөндөмдүү болот. Билим берүү мекемесинде сапат системасын өнүктүрүү ЖОЖ ичиндеги билим берүүнүн сапатын камсыздоо системаларынын болушунун жана эффективдүүлүгүнүн аккредитациялык индикаторлорунун санына киргизилишине байланыштуу абдан актуалдуу болуп калат.

4) Мамлекеттик жана эл аралык деңгээлде атаандаштыкты киргизүү сөзсүз түрдө Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын (эмгек рыногунда да, жогорку окуу жайлар ортосунда да) атаандаштыгынын күчөшүнө алып келет. Инвестицияларга жана бюджетке ээ болуу үчүн жогорку окуу жайы олуттуу инновациялык потенциалга ээ болушу керек жана заманбап түрдө башкарылышы шарт.

Адабий булактардын талдоо көрсөткөндөй, кыргызстандык жана чет элдик окумуштуулар көп жылдар бою билим берүүнүн сапатын башкарууга байланышкан көйгөйлөр менен алектенип келишет. Азыркы учурда жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруу ишмердүүлүгүндө жаңы көрсөтмөлөр баяндалган:

- натыйжалар аркылуу бүтүрүүчүлөрдү даярдоонун сапатынын талап кылынган деңгээлин камсыз кылуу;

- ийкемдүү башкаруу системасын түзүү;

- мекемелерди, анын ичинде жогорку окуу жайларынын ишмердүүлүгүн башкаруунун инновациялык моделдерине өтүү.

Жогоруда айтылгандардын негизинде, биз, Кыргызстанда натыйжалар аркылуу бүтүрүүчүлөрдү даярдоонун сапатынын талап кылынган деңгээлин камсыз кылуу боюнча, аны менен катар, окутуунун натыйжасы аркылуу жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууну жакшыртуу тууралуу жүргүзүлгөн изилдөөлөрдүн жоктугун байкадык. Ошентип, жогорку кесиптик билим берүүнүн азыркы абалын иликтөөдө төмөнкүдөй карама-каршылыктар бар экени белгилүү болду:

- Кыргызстандын жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын арттыруу жана сапатты башкаруу системасында олуттуу өзгөрүүлөрдү киргизүү аркылуу дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине кошулуунун белгилениши менен жогорку окуу жайларынын ишмердүүлүгүндө заманбап талаптарына жооп бербеген традициялык ыкмалардын жана мамилелердин калыптанып калышынын ортосунда;

- эмгек рыногунун суроо-талаптарына шайкеш келген, заманбап коомдо атаандаштыкка жөндөмдүү бүтүрүүчүлөргө болгон коомдун объективдүү муктаждыгы менен ЖОЖдо билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын натыйжалуу өзгөртүүгө жана өркүндөтүүгө багытталган, илимий негизделген педагогикалык шарттардын жоктугу;

- жогорку окуу жайларында натыйжалар аркылуу бүтүрүүчүлөрдү даярдоонун сапатынын талап кылынган деңгээлин камсыз кылуу зарылдыгы менен бул багытта илимий негизделген иштелмелердин методикалык жактан камсыздалбагандыгы.

Жогоруда айтылгандарды эске алуу менен, биз табигый түрдө жогорку окуу жайда билим берүүнүн сапатын башкаруунун заманбап системасын өркүндөтүүнүн актуалдуу көйгөйү бар деген тыянакка келебиз. Кыргызстанда

жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруу системанын жакшыртуу зарылдыгынын актуалдуулугу, теориялык жана практикалык жактан тажрыйбанын жетишсиздиги «**Окутуунун натыйжасы жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун каражаты катарында (инженердик билим берүү программасынын мисалында)**» аталышындагы илимий ишибиздин темасын аныктоого негиз болду.

Теманын ири илимий программалар (долбоорлор) же негизги илимий-изилдөө иштери менен байланышы. Илимий-изилдөө 2021-2040-жылдары Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү программасы менен жана Нарын мамлекеттик университетинин өнүгүү стратегиясынын алкагындагы илимий-изилдөөлөр (2021-2025) менен байланышта.

Изилдөөнүн максаты – окутуунун натыйжасы аркылуу жогорку билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын жакшыртуунун илимий негиздерин иштеп чыгуу жана эксперименталдык түрдө текшерүү.

Изилдөөнүн милдеттери:

1. Жогорку окуу жайда билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын өркүндөтүүнүн теориялык негиздерин жана практикалык абалын изилдөө.

2. Жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын жакшыртууга багытталган уюштуруучулук-педагогикалык шарттарды аныктоо, моделин түзүү жана аны ишке ашыруунун жолдорун изилдөө.

3. Иштелип чыккан моделдин эффективдүүлүгүн эксперимент аркылуу текшерүү жана практикалык сунуштарды иштеп чыгуу.

Изилдөөдө алынган натыйжалардын илимий жаңылыгы. Изилдөө проблемасы боюнча илимий адабияттарды талдоонун жана жалпылоонун негизинде «билим берүүнүн сапаты», «билим берүүнүн сапатын башкаруу» түшүнүктөрүнүн мазмуну такталды жана билим берүүнүн сапатын башкаруунун дүйнөлүк моделдеринин ортосундагы айырмачылыктар ачыкталды; окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын камсыз кылуунун педагогикалык шарттары аныкталды; окутуунун натыйжасынын негизинде билим берүүнүн

сапатын арттыруунун модели иштелип чыкты. Эксперименталдык иликтөөнүн жыйынтыгы менен окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун эффективдүүлүгүн жогорулатууга карата жогорку окуу жайлардын структуралык бөлүмдөрүнө практикалык сунуштар иштелип чыкты.

Изилдөөдө алынган натыйжалардын практикалык мааниси: окуу дисциплиналары боюнча окутуунун натыйжасын иштеп чыгуунун, анын далилдүүлүгүн аныктоого карата баалоочу инструментарийлерди түзүүнүн методикалык сунуштары иштелип чыкты; окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын камсыз кылуунун педагогикалык шарттарын түзүү, моделди ишке ашыруунун жолдорун колдонуу жогорку окуу жайларынын окутуучуларынын ишмердүүлүктөрүн өркүндөтүүгө жардам берет. Автор тарабынан иштелип чыккан практикалык сунуштар ар кандай типтеги окуу жайлардын практикалык иштеринде колдонулушу мүмкүн.

Коргоого коюлуучу негизги жоболор:

1. Окутуунун натыйжасы аркылуу жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруу – университеттин ишмердүүлүгүндөгү берилген ченемдерге ылайык, билим берүүнүн сапатын долбоорлоо, камсыз кылуу жана өнүктүрүү процесстерин окутуунун натыйжасынын негизинде жүргүзүүгө багытталган иш-аракет катары каралат.

2. Жогорку кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжасы аркылуу билим сапатын башкаруунун педагогикалык шарттары сапаттуу окуу материалдарын даярдоо жана колдонуу, билим берүүнү санариптештирүү, билим берүүнүн мазмунун модернизациялоо, билим берүүнү башкаруу системасын автоматташтыруу, үзгүлтүксүз квалификацияны жогорулатуу, окутуунун натыйжаларына мониторинг жүргүзүү компоненттерин камтыйт.

3. Окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун модели бир нече этаптардан турат:

- Окуу курстарында студенттер өздөштүрө турган негизги түшүнүктөрдү, окуу курсу аяктагандан кийин алар аткара турган деңгээлдүү иш-аракеттерди окутуунун натыйжасын аныктоо жана ага шайкеш келген баалоочу

инструменттерди даярдоо;

- Окутуу курсу аяктагандан кийин алынган натыйжалар башкаруу кеңешинде, кафедраларда жана факультеттерде талкуу уюштуруу, билим берүүнүн сапатын жакшыртуу үчүн тиешелүү сунуштарды берүү;

- Окутуунун натыйжасы аркылуу окутуучунун кесиптик чеберчилигин арттырууга сунуштарды берүү: окутуу технологияларын колдонуу чеберчилигин арттыруу, изилдөөлөрдүн натыйжаларын окутуу процессине колдонуу жөндөмдүүлүгүн арттыруу.

4. Иштелип чыккан моделдин эффективдүүлүгү үч этапты камтыган эксперимент аркылуу текшерүү окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын арттыруунун эффективдүүлүгүнүн далилдениши.

Изденүүчүнүн жеке салымы. Изилденүүчү проблема боюнча илимий адабияттарды талдоо, түшүнүктөрдүн маңызын тактоо, изилдөөдө педагогикалык шарттарды, билим берүүнүн сапатын башкаруунун моделин түзүү, моделдин эффективдүүлүгүн баалоо иш-аракеттери изденүүчүнүн жеке өзү тарабынан жүзөгө ашырылган.

Изилдөөнүн жыйынтыктарын апробациялоо. Диссертациялык изилдөөнүн негизги жоболору жана алгачкы жыйынтыктары автор тарабынан Нарын мамлекеттик университетинин педагогика кафедрасынын жыйынында, Кыргызстандын жогорку окуу жайларынын илимий кеңешмелеринде билдирүүлөр жасалган. Изилдөөнүн негизги жыйынтыктары “Санариптик трансформациялоонун шартында билим берүүнү модернизациялоо” (2020-жыл, “Ала-Тоо” Эл аралык университети), “Горизонты и риски развития образования в условиях системных изменений и цифровизации» (2020-жыл, Москва) аттуу эл аралык илимий-практикалык конференцияларда илимий докладдар катары талкууланган.

Диссертациялык изилдөөнүн натыйжаларынын жарыяланышы. Кыргыз Республикасынын Президентине караштуу УАКтын талаптарына ылайык диссертант тарабынан 10 илимий макала жарыяланган. Анын ичинде РИНЦ талабына жооп берген 4 илимий макала жарыяланган.

Диссертациялык иштин структурасы жана көлөмү. Диссертациялык иш киришүүдөн, үч бөлүмдөн, бөлүмдөрдүн корутундуларынан, жалпы жыйынтыктан жана тиркемелерден турат. Библиографияда 190 булак адабияттар камтылган.

1-БАП. ЖОГОРКУ КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН САПАТЫН КАМСЫЗ КЫЛУУНУН ТЕОРИЯЛЫК ЖАНА ПРАКТИКАЛЫК МАСЕЛЕЛЕРИ

1.1. Жогорку кесиптик билим берүүдө сапатты камсыз кылуунун жана аны башкаруунун теориялык маселелери

Изилдөөбүздө коюлган милдеттерге ылайык, жогорку кесиптик билим берүүдө сапатты башкаруунун теориялык маселелеринин изилдениш абалын талдоого алуу зарыл. Проблеманын маңызын ачуу жогорку кесиптик билим берүүдө сапат түшүнүгүнүн өнүгүүсүнүн негизги этаптарын аныктоону талап кылат. Кесиптик педагогиканын, ошондой эле заманбап менеджменттин позициясынан карап, биз төмөндөгү түшүнүктөрдүн маанисин чечмелейбиз: билим берүүнүн сапаты, жогорку билим берүүнүн сапаты, билим берүүнүн сапатын башкаруу.

Азыркы учурда жогорку кесиптик билим берүүдө сапатты камсыз кылуу маселеси курч мүнөзгө ээ болууда. Анткени студенттерге сапаттуу билим берүү, сапаттуу кесип ээлерин даярдап чыгуу жогорку окуу жайларынын аброюн көтөрөт жана анын конкуренттүүлүгүн арттырат. Жогорку окуу жайларында сапатты арттыруу университеттердин рейтингин камсыз кыла алат. Мындан тышкары сапаттуу кадрларды даярдап чыгарган жогорку окуу жайлары дүйнөлүк рейтингде дагы өзүнүн татыктуу орунун таба алмакчы. Ошол себептен сапатты камсыз кылуу окуу жайлардын башкы стратегиялык багыттарынан болуп калды. Демек, “билим берүүнүн сапаты” жана “сапатты башкаруу” түшүнүктөрүнүн келип чыгуусу жана өнүгүүсү тууралуу иликтөөлөргө талдоо жүргүзүү теориялык жактан дагы, практикалык жактан дагы кызыгууну жаратат.

Сапат – бул адам жашоодо туш болгон эң татаал жана көп кырдуу категориялардын бири. Ал материалдык өндүрүштүн жана коомдук мамилелердин бардык чөйрөлөрүн кучагына алат. Сапат маселеси байыркы замандан бери адамзатты тынчсыздандырып келет. Бизге келип жеткен маалыматтарга ылайык, байыркы Вавилондо эле чен өлчөмдөрдүн жана

таразлардын бирдиктери мурунтан эле бар болчу. Алардын жардамы менен сапаттын сандык мүнөздөмөлөрү белгиленген.

Теориялык булактарды талдоодо «сапат» түшүнүгү боюнча ой толгоолор грек ойчулу Аристотель тарабынан алгачкы жолу айтылып, кийин немец философу Гегель жана башка көптөгөн окумуштуулар тарабынан бул түшүнүк өз илимий предметине ээ боло баштаганы белгилүү болду. Немец философу Гегель сапат тууралуу мындай ырастоону айткан: «Бир нерсе өзүнүн сапаты бар үчүн ал бар, эгер ал өзүнүн сапатын жоготсо, ал нерсе өз маңызын жоготот...» [39, 87-б.].

Сапат абсолюттуу жана салыштырмалуу болушу мүмкүн [168]. Абсолюттуу сапат – бул предметтин эң жогорку стандарты, ал статусту жана артыкчылыкты чагылдырат. Салыштырмалуу сапат эки аспектте каралат. Биринчиси, нерсенин нормага ылайык келүүсү. Экинчиси, керектөөчүнүн талабына ылайык келүү.

“Билим берүүнүн сапаты”, “Жогорку билим берүүнүн сапаты” түшүнүктөрүн изилдөөгө орус окумуштуулары В.И.Байденко (2003), В.П.Беспалько (1995), Б.С.Гершунский (1998), И.А.Зимняя (2002), В.В.Лазарева (2002), М.М.Поташник (2000), Н.А.Селезнева (2002), А.И.Субетго (2002) татыктуу салым кошушкан. Кыргызстанда билим берүүнүн сапаты тууралуу атайын фундаменталдуу эмгектер болбосо да, айрым окумуштуулардын эмгектеринен бул маселеге көңүл бурулганын байкоого болот (Л.П. Мирошниченко [113], С.К. Калдыбаев [68], Н.А. Асипова [12, 13], Б.И. Исмаилов [67], Ч.У. Адамкулова [7], Д. Сариева [138] ж.б.). Көбүнчө “билим берүү сапаты” түшүнүгү билим берүү процессинин жана анын натыйжаларынын ажырагыс мүнөздөмөсү катары чечмеленет. Бул түшүнүк билим берүү процесси кандай болушу керек жана ал кандай максаттарга кызмат кылышы керектиги жөнүндө маалымдап турат.

Россиялык окумуштуу О.Г. Хомерики билим берүүнүн сапатын «оперативдик коюлган максаттардын жана натыйжанын катышы» деп түшүнөт [175, 84-б.]. М.М. Поташник билим берүүнүн сапатын баалоодо эки ыкманы

бөлүүнү сунуштайт: 1) билим берүү кызматы (кызмат көрсөтүүлөр, б.а. билим берүү программалары, кызматтардын сапаты, кызматтардын жеткиликтүүлүгү, тейлөө сапаты) боюнча; 2) акыркы продукциянын мүнөздөмөлөрү боюнча (б.а. натыйжасы боюнча) [133, 14-б.].

С.И. Шишов жана В.А. Кальнейдин ырастоолору боюнча, билим берүүнүн сапаты – бул билим алуучулардын компетенцияларын өнүктүрө турган билим берүү мекемелеринин көрсөткүчтөрүнүн жыйындысы (билим берүүнүн мазмуну, окутуунун методдору жана формалары, материалдык-техникалык база ж.б.) [180]. А.С. Запесоцкий билим берүүнүн сапатын эки аспекттен карайт: 1) натыйжа, мында билим берүүнүн сапаты болуп адистин билимдеринин, билгичтиктеринин жана көндүмдөрүнүн системасы, алар кесиптик чөйрөдө жана коомдо талап кылынат; 2) процесс, мында билим берүүнүн сапаты – билим берүү процессинин касиеттеринин жана мүнөздөмөлөрүнүн жыйындысы, алар граждандардын эле эмес, мекемелердин, коомдун жана мамлекеттин дагы керектөөлөрүн канааттандырууга жөндөмдүү болуусу керек [61]. М.М. Поташниктин ою боюнча билим берүүнүн сапаты операциялдуу түрдө коюлган максатка жетүүнүн ченеми [169]. Г.А. Бордовский билим берүүнүн сапатын ар кандай деңгээлдеги керектөөчүнүн талабын канааттандырууга жөндөмдүү болгон касиет деп эсептейт [35]. Л.Н. Давыдова билим берүүнүн сапатын билим берүү процессинин касиеттеринин жыйындысы катары карайт. Бул жыйындынын курамында максатты ишке ашыруу, заманбап технологиялар, шарттар камтылган. Алар оң натыйжага жетүүгө жардам беришет [45]. Билим берүүнүн сапаты түшүнүгүн изилдөөгө А.И. Субетто татыктуу салым кошкон. Ал адамдын сапаты менен билим берүүнүн сапатынын ортосунда изоморфтуулук принциби орун алган деп эсептейт. Анткени билим берүүнүн сапаты адамдын сапатына өтөт, бул өзгөчө актуалдуу. Муну ал, документтерде билим берүүнүн максатынын коюлушу инсандын талабынын негизинде болуп жатканы менен түшүндүрөт [154]. Демек, “билим берүүнүн сапаты” түшүнүгүн бир нече элементти камтыган жыйынды катары кароого болот. Алардын ичинен эң маанилүүлөрү катары билимдердин, билгичтиктердин жана көндүмдөрдүн

деңгээли, билим алуучулардын компетенттүүлүктөрү, инсандык сапаттарынын өнүгүү деңгээли, психологиялык комфорттуулук сыяктуу касиеттерди бөлүп кароого болот.

Мамлекеттик деңгээлде билим берүүнүн сапаты – бул кабыл алынган билим берүү боюнча стратегиялык документтердин талапка, нормага жана стандартка дал келүүсү. Ошондуктан, жогоруда аталган компоненттерди иликтөө зарылдыгы келип чыгат.

Д.Ш.Матрос [108], В.П.Беспалько [27], Л.Н.Давыдова [45], И.Я.Лернер [97], А.И.Моисеев [116] ж.б. бир катар изилдөөчүлөр тар мааниде билим берүүнүн сапатын окуу-тарбия процессинин натыйжаларын мүнөздөгөн категория катары карашат: билимдин, көндүмдөрдүн жана көндүмдөрдүн калыптануу деңгээли; инсандын интеллектуалдык өнүгүү деңгээли, моралдык сапаттары; активдүүлүк жана ишмердүүлүктө көрүнгөн чындыкка чыгармачылык мамиле кылуу. Кеңири мааниде сапат билимге социалдык-педагогикалык процесс катары мамилени болжолдойт жана бул процесстин мүнөздөмөлөрүнүн жыйындысы катары каралат: а) процессти уюштуруу үчүн шарттардын сапаты; б) процессти ишке ашыруунун сапаты; в) билим берүү процессинин натыйжаларынын сапаты.

Б.С. Гершунскийдин айтымында, «билим берүүнүн сапаты» түшүнүгү кыйла кеңири жана көп кырдуу. Аны туура билим берүү параметрлеринин негизинде гана кароого болбойт. Анткени билим берүү кеңири социалдык-экономикалык жана социалдык-маданий категория болуп саналат. Б.С.Гершунский белгилегендей: “Билим берүүнүн сапаты ар бир өлкөнүн экономикалык, интеллектуалдык жана моралдык потенциалын аныктайт”. Демек, билим берүүнүн сапатын ортодогу педагогикалык жана билим берүү параметрлери, критерийлери менен гана эмес, билим берүү чөйрөсүнөн тышкаркы критерийлердин жардамы менен да баалоо керек экени айдан ачык. Бул жагынан алганда, билим берүүнүн сапаты жашоо деңгээли, өлкөнүн экономикалык потенциалы, коомдун динамизми, анын дүйнөдөгү өзгөрүп

жаткан шарттарга ыңгайлашуу жөндөмдүүлүгү ж.б. белгилер менен аныкталат [40, 99-б.].

Жогорку билим берүүнүн сапаты проблемасы боюнча иликтөөлөргө талдоо жүргүзүүдө көпчүлүк окумуштуулар “жогорку билим берүүнүн сапатын” эки аспектиде карай тургандыгы маалым болду:

- биринчи аспект катары билим берүү процессинин натыйжасынын сапаты каралат. Мында студенттердин жана бүтүрүүчүлөрдүн билим деңгээлинин жогорку кесиптик билим берүүнүн мамлекеттик билим берүү стандарттарынын системасынын талаптарына ылайык келүүсү башкы фактор болуп эсептелет. Бул учурда эң маанилүү жыйынтык мүнөздөмө – бүтүрүүчүлөрдүн билими;

- экинчи аспект – бул, сапатты камсыз кылуу системасынын мүнөздөмөсү. Мында билим берүүнүн мазмуну, абитуриенттерди, педагогикалык кадрларды даярдоонун деңгээли, маалыматтык-методикалык камсыздоо, материалдык-техникалык камсыздоо, колдонулган билим берүү технологиялары, илимий ишмердүүлүк негизги фактор болуп саналат.

Айрым авторлордун пикири жогорудагы аныктамалардан бир топ айырмаланат. Россиялык методист Р.Ф.Халабия окуучунун окуу процессинде алган касиеттеринин жыйындысын (билим, билгичтик жана көндүмдөр) билим сапаты деп түшүнөт [151, 272-б.]. И.Б.Караулова жана Е.В.Тюрин билим берүү жана изилдөө процесстеринин натыйжаларынын сапаттык көрсөткүчтөрүн, б.а. адистерди даярдоонун сапатын, илимий иштердин теориялык деңгээлин жана прикладдык баалуулугун билим берүүнүн сапаты деп эсептешет [151, 257-б.].

Педагогикалык илимдин жана практиканын өнүгүшү менен билим берүүнүн максаты да өзгөрүүлөргө дуушар болууда. Көптөгөн заманбап илимпоздор билим берүү процессин натыйжанын негизинде баалоо боюнча салттуу ыкмаларды жетишсиз деп эсептешет. Н.А.Селезнева [139], А.И.Субетто [155; 156], С.В. Хохлова [176], С.К. Калдыбаев [68], В.И.Байденко [22] жогорку билим берүүнүн сапатын натыйжанын да, процесстин да, билим берүү системасынын да ажырагыс мүнөздөмөсү катары аныкташат. Ошону менен

бирге, натыйжа катары жогорку билим деп адамдын жогорку окуу жайда окутуунун натыйжасында ээ болгон жалпы кесиптик жана социалдык өнүгүүсүнүн белгилүү бир деңгээлинин мүнөздөмөсү катары түшүнүлөт. Жогорку билим берүү процесс катары инсандын, коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыгында окутууга жана тарбиялоого баш ийген максаттуу иш катары түшүнүлөт. Процессин натыйжасы студенттин мамлекет тарабынан аныкталган билим деңгээлине жетиши болуп саналат. Жогорку билим берүү, билим берүү системасы катары, коомдук институт жана өмүр бою билим берүү системасындагы подсистема катары, руханий өндүрүштүн, адистин калыптанышынын жана өнүгүшүнүн чөйрөсү катары түшүнүлөт.

В.С. Баженова билим берүүнүн сапатын рыноктун керектөөлөрү менен байланыштырган концепциянын жаңы интерпретациясын сунуштайт. Анын пикири боюнча, «билим берүүнүн сапатын баалоо системасы, ошондой эле башкаруунун жалпы сапатынын системасы кардарлардын канааттануусуна негизделген жана жогорку сапаттагы материалдардан (окутуу программаларынын мазмунунан), сапат процесстеринен (окутуу ыкмалары) турат» [21, 7-б.].

Окумуштуулардын ырастоолоруна ылайык, кызыкдар тараптардын талаптарын аткаруу жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатына жетишүүгө алып келиши керек. Кызыкдар тараптар – булар мамлекет, жумуш берүүчүлөр, ата энелер жана билим алуучулар. Булардын талаптарынын негизинде окуу жайларында адистреди даярдоонун программалары, окуу курстары иштелип чыгат. Ушул курстарды окутуу менен кызыкдар тараптын койгон талаптарына жооп берүүгө болот. Мына ушул талаптарга жооп берүү – бул жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын арттыруу болуп эсептелет.

Бирок, керектөөчүлөрдүн талаптарын аныктоодо олуттуу кыйынчылыктар жаралып жатканын белгилей кетүү зарыл деп эсептейбиз. Мамлекет жана коом жогорку окуу жайларын бүтүрүп чыккандарга адептүүлүк, интеллект, профессионалдуулуктун деңгээли, жакшы тарбия берүү боюнча талаптарды уламдан-улам жогорулатууда. Алар үчүн «даяр продукциянын» чыгышы

маанилүү, б.а. кабыл алынган студенттердин санынын билим берүү программасын ийгиликтүү өздөштүргөн студенттердин пайызы, ошондой эле берилген ресурстарды сарп кылуунун натыйжалуулугу. Жумуш берүүчү үчүн адистин көндүмдөрү жана жөндөмдөрү, кесиптик компетенттүүлүгү өзгөчө мааниге ээ болот. Окуучулар жана алардын ата-энелери окуу процессин уюштуруунун сапаты боюнча талаптарды коюшат. Ар бир окуучунун жекече муктаждыктарына жана жекече өзгөчөлүктөрүнө көңүл бурушат. Андан кийин кирешелүү ишке орношуу мүмкүнчүлүгүнө көңүл бурушат.

Билим берүүнү өнүктүрүүнүн англо-америкалык моделинде атаандаштык билим берүүнүн сапатын жогорулатууга алып келет. Жыл сайын улуттук тестирлөөнүн жүрүшүндө окуу жетишкендиктеринин стандарттарда көрсөтүлгөн билим берүү максаттарына шайкештиги текшерилет. Билим берүү мекемесин каржылоонун көлөмү ушунун жыйынтыгына жараша болот. Көрсөткүчтөрдүн төмөндүгү мектепке жана мугалимдерге санкциялардын салынышына, анын ичинде иштен бошотууга жана жаап салууга алып келет.

Белгилүү бир этапта билим берүүнүн сапатын камсыз кылууга карата мындай мамиле жетишүү деңгээлин жогорулатууга мүмкүндүк берет, бирок бул моделдин натыйжалуулугуна күмөн саноолор кала берет. Алар терс таасирлерден улам келип чыгат: окуучуларды көбүрөөк өнүктүрүү сабактарына убакытты кыскартуу менен тест тапшыртып салуу; тесттин жыйынтыктарын массалык түрдө бурмалоо; начар окуучуларды чыгарып коюу [58;95].

XXI кылымдын башындагы улам өткөрүлгөн реформалардын натыйжасында стандарттар мектепке жана мугалимге гана коюлган талаптар катары каралбастан, коомдук-билим берүү келишими, улуттук өнүгүүнүн кызыкчылыгы үчүн бардык билим берүү процессине катышуучулардын өз ара милдеттенмелеринин системасы катары түзүлө баштаган. (анын ичинде мамлекеттик органдардын мектептин жана мугалимдин алдында) . Иштеп чыгууга жалпы мугалимдер жамаатынын, мугалимдердин профсоюздарынын ж.б. өкүлдөрү тартылганы маанилүү. Натыйжада бүгүнкү күндө Улуу

Британияда билим берүү стандарттарын киргизүү процесси абдан ийгиликтүү жүрүп жатат [58;95].

Германияда билим берүү стандарттары 1970-жылы PISA изилдөөсү өлкөдөгү билим берүүнүн төмөн деңгээлин көрсөткөндөн кийин иштелип чыга баштаган. 2004-жылдан бери мектептик билим берүүнүн стандарттары милдеттүү түрдө болуп калды, алар окуу планын ашыкча билимдер менен толтурбастан *окуучулардын негизги көндүмдөрүн жана компетенцияларын өнүктүрүүгө багытталган*. Көп жагынан алганда, билим берүү стандарттары алкактык мүнөзгө ээ жана федералдык мамлекеттер аларды өздөрүнүн мазмуну менен толтурушат [58;95].

Билим берүү стандарттарынын скандинавиялык модели минималдуу, бирок жетишээрлик жогорку деңгээлдеги натыйжаларга окуучулардын 90% жетиши керек экендигин белгилейт. Мындай мүмкүнчүлүк окууда көйгөйлөрү бар студенттер үчүн колдоо системасы аркылуу берилет. Өзгөчө таланттуу балдар үчүн стандарттарда “өзгөчө жетишкендик” деңгээли каралган. Студенттерди жөндөмүнө жараша ар кандай агымдарга бөлүүгө тыюу салынат, алсыз жана күчтүү окуучуларды бирдиктүү окуу процессине интеграциялоо үчүн атайын механизмдер иштелип чыккан.

Стандарттар окуу процессин түзүүдө көбүрөөк эркиндик берилген мектептер жана мугалимдер үчүн багыт катары кызмат кылат. Мисалы, Финляндияда билим берүүнүн каалаган (күтүлүүчү) натыйжалары билим берүү документтеринде (стандарттарда, доктриналарда, концепцияларда, программаларда) аларга жетүү ыкмасын көрсөтпөстөн аныкталат, бул окутуунун индивидуалдык (жекелик), инсандык мүнөзүн таануу менен шартталган.

Жалпысынан дүйнөлүк практикада акыркы жылдарда билим берүү стандарттарынын эволюциясынын үч негизги тенденциясы ачык байкалды:

- билим берүү стандарттарынын көйгөйлөрүн теориялык жактан иштеп чыгууну тереңдетүү жана билим берүүнү долбоорлоо ыкмаларын татаалдаштыруу;
- стандарттын инсан үчүн мейкиндиктин кеңейишине жана анын

коомго интеграциялануу мүмкүнчүлүктөрүн кеңейтүүгө багыттоо;

- окутуучулар менен студенттердин билим берүүнү долбоорлоого жана жөнгө салууга катышуу даражасын жогорулатуу (алардын билим берүү процессинин субъектилерине айлануусуна жараша) [180].

Ошентип, заманбап дүйнөлүк билим берүү практикасында билим берүү стандарттары биринчи кезекте өнүктүрүүчү, прогноздоочу жана диагноздоочу курал катары, ошондой эле өзгөчө маанилүүсү, коргоо функцияларын аткарган коопсуздук механизми катары пайда болот. Акырында бул чаралардын баары студентти колдоого, анын ийгиликтүү ишмердүүлүгү үчүн шарттарды түзүүгө багытталган, бул интегративдик мүнөздөгү билим берүү натыйжаларына жетишүүнү билдирет. Стандарттар конкреттүү окуучулардын жетишкендиктерин баалоо үчүн эмес, билим берүү системасынын жетишкендиктерин жана көйгөйлөрүн аныктоо үчүн колдонулат. Дагы бир жалпы өзгөчөлүгү бар: бардык өлкөлөрдө, өзгөчө Россияда стандарттар коомдук сындын объектиси болуп саналат (бирок көптөгөн эксперттер скандинавиялык моделди үлгү деп эсептешет) [33].

Окутуучулар студенттин жакшы академиялык даярдыгынын сапатын билимди эффективдүү колдонуунун, жакшы окуу чөйрөсүнүн жана окуу менен илимий ишмердүүлүктүн тыгыз байланышынын негизинде аныкташат. Ошол эле учурда ар бир окуу курстун талаптары туура формулировкаланып, жогорку окуу жайы ушул талаптарды айкалыштырууга аракет кылып, андан кийин өзүнүн иш-аракеттерин пландап, керектүү талаптардын аткарылышын көзөмөлдөп, натыйжага мониторинг жүргүзүп, талдоо жүргүзүүсү зарыл.

Билим сапаты проблемасына И.А.Зимняянын [62], Н.Багаутдинованын жана Д.Новиковдун [20] көз караштарын талдоо «билим берүүнүн сапатынын» өзгөчөлүгүн бөлүп көрсөтүүгө мүмкүндүк берди. Алардын айрымдарына төмөнкүлөр кирет:

- сапаттын көп өлчөмдүүлүгү (билим берүүнүн натыйжасынын сапаты, окуу процессинин сапаты, билим берүү системасынын сапаты);

- билим берүүнүн сапатын аныктоонун жана баалоонун көп предметтүүлүгү (мамлекет жана коом, иш берүүчүлөр, студенттер жана алардын ата-энелери тарабынан);

- билим берүүнүн сапатын баалоодогу көп критериалдык;

- билим берүүнүн сапатын баалоодогу аныкталбагандык (ар кандай субъекттер тарабынан баа берүүнүн субъективдүүлүгүнүн жогорку деңгээлинен улам).

Ар кандай авторлор тарабынан билим берүүнүн сапатынын маанилүү мүнөздөмөлөрүн жана аныктамаларын талдап чыккандан кийин, билим берүүнүн сапаты – бул көп өлчөмдүү, татаал концепция, ал бардык кызыкдар тараптардын талаптарын макулдашкан консенсус менен аныкталат деген тыянакка келүүгө болот.

Биздин оюбузча, билим берүүнүн сапаты коомдо кабыл алынган стандарттардын нормаларына жана талаптарына билим берүү системасынын дал келүүсү катары, натыйжанын, процесстин жана билим берүү системасынын ажырагыс мүнөздөмөсү катары аныкталат. Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапаты деп адистерди даярдоонун илимдин жана өндүрүштүн өнүгүү деңгээлине, ар түрдүү стандарттарга, мамлекеттин, коомдун, заказ берүүчү уюмдардын жана жеке адамдардын талаптарына жана керектөөлөрүнө шайкеш келүүсүн атоого болот.

Биз «билим берүүнүн сапаты» жана «билим берүүнүн сапатын башкаруу» деген өз ара байланышкан эки маселени карашыбыз керек.

Башкаруу маселеси адегенде окутуу процессин башкаруу деген түшүнүк менен билим берүү системасына кире баштаган. Окуу процессин башкаруунун эффективдүүлүгүн жогорулатуу маселеси педагогика илиминин көйгөйлүү тармагы катары эсептелген жана бүгүнкү күндө дагы бул ырастоо өз күчүн жогото элек. Бул маселенин маанилүүлүгүн алгачкылардан болуп Я.А.Коменский, И.Песталоцци, Н.И.Пирогов, К.Д.Ушинский, С.Т.Шацкий, В.А.Сухомлинский ж.б. педагогиканын белгилүү теоретиктери жана практиктери белгилешкен. К.Д.Ушинский, В.А.Сухомлинский, А.С.Макаренко,

С.Т.Шацкий окуу процесстерине практикалык жактан топтолгон тажрыйбаны жыйынтыктап, алар теориялык корутундуларды жасашкан жана башкаруунун проблемаларын чечүүнүн жолдорун сунуш кылышкан [100; 157; 171; 179].

М.М.Поташниктин редакциялыгы астында “Билим берүүнүн сапатын башкаруу” аттуу окуу куралында башкаруу билим берүүнү өнүктүрүүнүн өзүнчө звеносу катары каралат. Мында башкаруунун системасы жөнүндө сөз кылынат. Ал башкаруу объектисине таасир кылууга зарыл болгон жана максатка жетүүнүн жолун камсыз кылуучу аракеттердин жыйындысы катары каралат [169, 229-б.]. М.М. Поташниктин ою боюнча, билим берүү мекемесин башкаруу – бул өзгөчө ишмердүүлүк, мында анын субъекттери пландоо, уюштуруу, жетектөө жана контролдоо иштери аркылуу максатка жетүүнү көздөгөн биргелешкен ишмердүүлүктү камсыз кылышат [170, 171-б.].

Билим берүүнү башкаруу боюнча теориялык жоболорун иштеп чыгууда советтик окумуштуу Ю.А. Конаржевский зор салым кошкон. Педагогикалык системанын алкагынан алып карап, билим берүү мекемесинин бирдиктүү башкаруучулук циклин иштеп чыгууга өзгөчө көңүл бөлгөн. Башкаруу – бул максаттуу ишмердүүлүк, билим берүү процессин ирээтке келтирүүгө жана өркүндөтүүгө багытталган деп эсептеген ал [78, 5-б.]. Билим берүүнү башкаруу циклдүү мүнөзгө ээ деп эсептейт Г.К. Кудайбердиева. Ар дайым, бир цикл бүткөндө экинчи цикл башталат. Бирок, башкаруунун циклдүүлүгүн камсыз кылуу үчүн бир нече этаптарды уюштуруу зарыл [85]: башкаруунун максатын аныктоо; башкарылуу системанын баштапкы абалын аныктоо; билим берүү системасынын негизги өтүлүштөрүнүн абалын шарттаган таасир этүүнүн программасын иштеп чыгуу; кайтарым байланышты жүргүзүү; билим берүүгө оңдоп-түздөөчү таасир этүүнү жүргүзүү.

Советтик билим берүүнүн тушунда окутуу процессин башкарууда системалык жана кибернетикалык ыкмаларды колдонуу маселесине А.И. Берг, В.П. Беспалько, Т.А. Ильина, Ю.А. Конаржевский, Ю.К.Бабанский, М.Н.Скаткин зор эмгек сиңиришкен. Бул иштердин баары негизинен мектеп ичиндеги башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга же окуу-тарбия

иштеринин сапатын көзөмөлдөөгө, билим берүүнүн сапатын башкарууга арналган. Бул маселелердин дээрлик бардыгы жогорку билим берүүнүн сапатын башкаруу маселелерине байланыштуу экендиги байкалган жана бул изилдөөлөрдүн натыйжалары жогорку кесиптик билим берүүдө башкаруу проблемасын иштеп чыгууга өбөлгө түзгөн.

Жогорку кесиптик билим берүүдө инновациялык процесстерди, педагогикалык менеджментти изилдөөдө Т.И.Шамова, В.А.Сластенин, В.А.Лазарев, М.М.Поташник, Н.А.Селезнева, А.М.Моисеев, Н.О.Яковлева жана башкалардын эмгектерин атоого болот.

Инженердик билим берүүнү башкаруу маселелерин В.Н.Лысенко [99], В.А.Качалов [73], Ж.Жакшылыков [56], Б.Т.Торобеков [165;166] изилдешкен.

Д.Ш.Матрос [108], Э.М. Коротков [82], В.П. Панасюк [125], М.М.Поташник [133; 134], Н.А.Селезнева [139], П.И.Третьяков [167] А.Т. Бермус [26] жана башка илимпоздордун пикири боюнча билим берүүнүн сапатын башкаруу программалык-максаттуу башкаруунун өзгөчө учуру болуп саналат. Ал жалпы билим берүү мекемелерин башкарууга багытталган.

Биздин оюбузча, билим берүүнүн сапаты коомдук сапатка тиешелүү жана социалдык-экономикалык шарттардын абалын эске алуу менен түзүлөт. Муну, жогоруда белгиленгендей, белгилүү окумуштуулар дагы баса белгилешет. Сапат түшүнүгүн негиздеп чыгууга олуттуу салым кошкон Ф.Тейлор [160]: негизги идея, бул керектөөчү стандарттарга жооп берген гана ылайыктуу продукцияны алышы керек деп эсептеген. Ал эми жараксыздары контроль аркылуу керектөөчүдөн ажыратылып, көзөмөлдү адистештирилген бөлүмдөр жана эксперттер жүргүзүшү керек.

Практика көргөзгөндөй, билим берүүдө сапаттын стандартка жооп берүүсүн текшерүү эки багыттагы баалоо аркылуу жүргүзүлөт. Биринчиси, ички баалоо. Мында жогорку окуу жайы, өздүк аттестация аркылуу өзүнүн ички механизмдин колдонуу менен окуу жайындагы сапатты аныктап алат. Ал эми тышкы баалоону жогорку окуу жайынын билим берүү сапатын көз карандысыз агентстволор жүргүзүшөт.

XXI кылымдын башынан тартып кыргыз коомчулугу жогорку билимге жана жогорку окуу жайларынын ишканалар менен өз ара аракеттенүүсүнө көбүрөөк кызыкдар болууда. Мамлекет ЖОЖдордон билим берүүнүн сапатына көңүл буруп, ал үчүн жоопкерчилик тартуусун талап кылууда. Билим берүү багытындагы жаңы стратегиялык документтер жогорку окуу жайларына билим берүүнүн сапаты боюнча деталдуу пландаштырууну жана көзөмөлдөөгө алууну талап кылат. Мындай көзөмөлдөө билим берүүнүн натыйжалуулугуна жана жогорку сапатына жетишүүнү, өздүк аттестациянын объективдүүлүгүн күчөтүүнү, окуу жайында билим берүүнүн жана тарбиялоонун сапатын жогорулатуу үчүн шарттарды түзүүнү көздөйт.

Изилдөөлөрдү талдоо көрсөткөндөй, билим берүүнүн сапатын башкарууну ЖОЖдордун практикасына киргизүү билим берүү уюмунун өнүгүшүн жана иштешин башкаруудагы теориялык иштеп чыгуулардын логикалык уландысы жана кошумчасы болуп баратат [99; 122; 146]. М.М.Поташниктин ырастоосу боюнча окуу жайын өнүктүрүүнү башкаруу процесси – бул анда ишке ашырылуучу башкаруу иш-аракеттеринин бир бөлүгү. Мында процесстерди пландаштыруу, уюштуруу, башкаруу жана контролдоо, инновацияларды киргизүү жана өнүктүрүү, максаттуулугу жана билим берүү потенциалын түзүү, аны пайдалануу деңгээлин жогорулатуу жана натыйжада билим берүүнүн сапаттык жаңы натыйжаларын алуу боюнча коллективдин ишмердүүлүгүн уюштуруу [170, 172-б.].

Т.И.Шамованын, А.М.Моисеевдин, М.М.Поташниктин, В.С.Лазаревдин жана башкалардын билим берүү мекемесин башкарууда анын иштешин башкаруу менен өнүгүүнү башкарууну айырмалоо зарыл деген пикирлери маанилүү [93; 138; 178]. А.И.Субетто университетте сапатты башкаруу системасын башкаруунун принциптерине ылайык уюштурууну сунуш кылган [156]. Орус изилдөөчүсү Г.Г. Еремеева билим берүүнүн сапатын башкаруу системасында эки подсистеманы бөлүп караган [55, 34-б.]:

- университеттин иштеши үчүн сапатты башкаруу системасы, анын ичинде пландоо, башкаруу жана сапаттын натыйжаларынын категориялары боюнча сапатты камсыздоо системалары;

- университеттин ишинин бардык чөйрөлөрүндө сапатты жогорулатуу системасын камтыган университетти өнүктүрүү үчүн сапатты башкаруу системасы.

Илимий-изилдөөлөрдү талдоонун негизинде ал жогорку билим берүүнүн сапат менеджментине өтүү билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын жакшыртууга, аны менен бирге бардык кызыкдар тараптардын өз ара тыгыз иштешине алып келет жана төмөнкүлөрдү камсыз кылат деп ырастаган: [55, 34-35-бб]:

- университетти төрт деңгээлде башкаруу: башкаруу (илимий кеңеш), стратегиялык (башкаруу), тактикалык (кафедралык) жана оперативдүү (окутуучулар);

- ЖОЖдордун ишинде кызыкдар тараптардын талаптарын сактоону;

- процесстердин жана системанын компоненттеринин өз ара аракеттенүүсүн;

- жогорку билим берүү системасынын бүтүндүгүнүн коопсуздугун жана анын маалымат, материалдык, интеллектуалдык, адам ресурстарын коом менен алмашуусун;

- башкаруунун ийкемдүү структураларын түзүүнү жана башкарууну уюштурууда системалуу жана процесстик мамилелерге өтүүнү;

- сапатты камсыздоого басым жасоо менен жыйынтыктарды баалоонун жаңы системасы, билим берүүнүн сапат менеджменти системасы түрүндөгү баалоо объекттеринин жыйындысынан бирдиктүү баалоо объектисине өтүү;

- сапатты жогорулатуу жана керектөөчүлөргө отчеттуулук функцияларын айкалыштыруу.

Жалпы сапатты башкаруунун принциптерин сактоо билим берүү мекемелеринин ишмердүүлүгүн баалоодо гана эмес, изилдөө көрсөткөндөй, билим берүүнүн сапатын башкаруу процессинде аткарылуучу функциялар да

өзгөрөт. А.И.Субетто билим берүүнүн сапатын башкаруу функцияларынын үч негизги блогун аныктоонун негизинде уюштурулат деп белгилейт [155, 47-б.]:

- сапатты башкаруу стратегиясын түзүү (билим берүүнүн сапаты боюнча бир катар жаңы максаттарды, болжолдорду, программаларды иштеп чыгуу);

- башкаруу стратегиясын ишке ашыруу (жаңы максаттарга жетүү үчүн каражаттардын комплексин долбоорлоо);

- кайтарым байланыш - контролдоо, тестирилөө, талдоо, эсепке алуу жана отчеттуулук, баалоо.

Жогорку окуу жайларында сапатты башкаруу проблемасы боюнча эмгектерди теориялык жактан талдоо билим берүүнүн сапатын эффективдүү башкаруу маселесин чечүү комплекстүү изилдөөнү талап кылат деген логикалык тыянак чыгарууга мүмкүндүк берет.

1. Билим берүүнүн сапатын башкаруу проблемасынын изилдениш абалын талдоо, аны тарыхый жана логикалык жактан карап чыгуу педагогикалык теория менен практикада университет ичиндеги башкарууга басымдуу маани берилгендигин көрсөттү.

2. Билим берүүнү башкаруу системасынан билим берүүнүн сапатын башкаруу системасына өтүү билим берүү мекемелеринин иштешин жана өнүгүүсүн башкаруудагы теориялык иштеп чыгуулардын логикалык уландысы жана толуктоосу болуп эсептелет.

3. Өндүрүштүк практика азыркы этапта жогорку кесиптик билим берүүнүн кепилденген сапаттык деңгээлине жетүү үчүн билим берүүнүн сапатын башкаруу системасы зарыл экендигин тастыктайт. Анын алкагында, бир жагынан, тиешелүү иш-чаралар аткарылуусу тийиш. Анын негизинде тиешелүү корутундулар жана корутундулар чыгарыла турган критерийлер, стандартташтырылган жыйынтыктарды даярдоонун, өткөрүүнүн жана иштеп чыгуунун ырааттуулугу ревизияларды, ал эми экинчи жагынан прогрессивдүү новатордук процесстерди мүмкүн болушунча стимулдаштыруу керек.

4. Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын баалоого заманбап мамиледе бардык кызыкдар тараптардын канааттануу даражасы негизги

критерий болуп саналат. Талаптардын көптүгү ар кандай максаттарды жаратат. Ошол эле учурда, натыйжалар ар кандай критерийлер боюнча, ар кандай өлчөмдө, ар кандай деңгээлдеги ар кандай субъекттер тарабынан бааланышы мүмкүн. ЖОЖдордун практикасына билим берүүнүн сапатын башкаруунун заманбап системаларын киргизүү ишмердүүлүктүн айрым аспектилери үчүн сапаттын бири-биринен айырмаланган критерийлеринин жыйындысынан бүтүндөй системадагы өзгөрүүлөрдүн абалын жана динамикасын чагылдырган жалпы критерийге өтүүгө алып келиши керек.

1.2. Жогорку кесиптик билим берүүдөгү сапатты башкаруу системаларына талдоо

Кыргыз Республикасында жогорку кесиптик билим берүү системасы жаңы реформалардын татаал баскычынан өтүп жатат деп айтууга болот. Бул реформалар заманбап коомдогу жогорку окуу жайларынын сапатын арттырууга, ролун жогорулатууга, өнүгүүсүнө жол ачууга багытталган. Бул өзгөрүүлөрдүн натыйжасында Кыргыз Республикасында жогорку билим берүү системасы өлкөнүн экономикалык жана маданий өнүгүүсүнө түрткү берүүгө тийиш. Ал билим берүүнүн сапатын олуттуу жогорулатуу аркылуу гана камсыз кылынышы мүмкүн. Ушуга байланыштуу жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын жогорулатуу маселелери өзөктүү болууда.

Билим берүү саясатынын негизги милдети – билим берүүнүн фундаменталдуулугун сактоо менен инсандын, коомдун жана мамлекеттин актуалдуу жана келечектүү керектөөлөрүнө ылайык келүүнүн негизинде билим берүүнүн заманбап сапатын камсыз кылуу болуп саналат. Билим берүүнүн сапаты жогорку мектепти андан ары динамикалуу өнүктүрүүнүн стратегиялык шарты, аны эл аралык билим берүү мейкиндигине интеграциялоонун фактору болуп калат.

Билим берүүнүн сапатын жогорулатуу, ага карата мамилелерди өзгөртүү маселелери академиялык коомчулукта, бизнес чөйрөсүнүн, жарандык сектордун өкүлдөрү тарабынан активдүү талкууланууда.

2007-жылы Кыргыз Республикасында 2017-жылга чейин жогорку кесиптик билим берүүнү өнүктүрүү концепциясынын долбоору иштелип чыккан. Мында алгачкы жолу мамлекеттик деңгээлде жогорку кесиптик билим берүүнү башкаруунун маанилүү багыттары белгиленген. Сапатты башкаруу боюнча бир катар маанилүү семинарлар, конференциялар жана тегерек столдор, Улуттук Билим берүү форуму өткөрүлгөн. Республиканын көптөгөн жогорку окуу жайларында сапат менеджменти системасын түзүү боюнча активдүү иштер жүргүзүлгөн. Бул учурда жогорку окуу жайлары европалык жогорку окуу жайларынын катышуусу менен ар кандай долбоорлор боюнча биргелешип иш алып баруу аркылуу, эл аралык бай тажрыйба топтошкон.

Кыргыз Республикасынын Жогорку кесиптик билим берүүсүн эл аралык билим берүү мейкиндигине интеграциялоонун негизги багыты болуп Европа мейкиндигине жогорку билим берүү, Болон процессине кошулуу аныкталган. Ушуга байланыштуу Европанын жогорку билим берүү мейкиндиги тарабынан коюлган сапат талаптарына ылайык келүү маселеси маанилүү деп эсептелген. Азыркы учурда Европанын жогорку окуу жайларында сапат системасынын бир нече моделдери активдүү киргизилүүдө. Жогорку кесиптик билим берүүдөгү сапатты башкаруу түшүнүгүн аныктоо эң актуалдуу маселелердин бири болуп калат. Көпчүлүк документтерде ЖОЖдун сапатты башкаруу системасы деп сапатка карата уюмду жетектөө жана башкаруу үчүн менеджмент системасы, б.а. ЖОЖдун уюштуруу структурасынын жыйындысы, документация (ички жоболор, документтелген жол-жоболордун тартиби, методикалык көрсөтмөлөр, иш нускамалары), жалпы сапатты башкарууну ишке ашыруу үчүн зарыл болгон процесстер жана ресурстар түшүнүлөт [135; 184; 189; 190].

Изилдөөбүздө коюлган милдеттерге ылайык, сапатты башкаруу системасынын жогорку окуу жайларындагы натыйжалуулугун иликтөө максатында чет өлкөлүк тажрыйбаларга талдоо жүргүзүлдү. Атап айтканда,

сапатты башкарууну жөнгө салган документтерге кылдат талдоо жана ЖОЖдордо сапат менеджментинин системаларынын ар кандай моделдерин, анын ичинде ISO Эл аралык стандарт боюнча сапатты башкаруу системасынын моделин, жогорку билим берүү үчүн Сапатты башкаруу боюнча Европа фондунун модели (EFQM), анын модификациялары жана башка моделдерди салыштырып изилдөө жүргүзүлдү.

Жүргүзүлгөн изилдөөлөр төмөнкүдөй алдын ала тыянак чыгарууга мүмкүндүк берди: бардык изилденген моделдер белгилүү бир деңгээлде өз критерийлери жана субкритериалары боюнча бири-бирине дал келет жана бири-бири менен байланышкан.

Кыргыз Республикасынын жогорку окуу жайларында сапатты камсыздоо моделдерди түзүп калыптандыруунун негизги методдору. Учурдагы моделдердин көпчүлүгүнүн негизин процесске багытталган мамиле түзөт. Жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапат системасы төмөнкү методдорго жана ыкмаларга негизделген учурда ЖОЖдордо колдонулуп жаткан билим берүүнүн сапатын башкаруу моделдерине таянат:

- ЖОЖдун ишмердүүлүгүнүн сапатын башкаруунун баалоо ыкмасына негизделген модель (SWOT-анализ);
- жалпы сапатты башкаруу (TQM) принциптерине негизделген концепция;
- ISO эл аралык сапат стандарттарынын талаптарына негизделген мамиле;
- Сапатты башкаруу боюнча Европа фондунун (EFQM) моделинин негизинде улуттук жана аймактык сапат сыйлыктарынын модели.

Баалоо ыкмасына негизделген модель. Баалоо ыкмасына негизделген башкаруу модели университеттин ишинин күчтүү жана алсыз жактарын, ошондой эле анын өнүгүүсүнүн оң жана терс факторлорун аныктоо үчүн өзүн - өзү баалоону (SWOT - анализ) системалуу жүргүзүүнү камтыйт. Мунун негизинде көйгөйлүү кырдаалдарды чечүү жана ЖОЖдун ишмердүүлүгүн жакшыртуу боюнча чаралар иштелип чыгат жана сунушталат. Бул методдун шарттарына ылайык ишмердүүлүктү баалоо ЖОЖдун борборлоштурулган кызматтарынан алынган статистикалык маалыматтардын, кафедралардын

жылдык отчетторунун жана факультеттердин декандары тарабынан берилген маалыматтардын негизинде жүргүзүлөт. Бул маалыматтар боюнча жогорку окуу жайы боюнча жалпы жана ар бир факультет боюнча өз-өзүнчө салыштырмалуу көрсөткүчтөр (бир окутуучуга, илимий кызматкерге, студентке) эсептелет [92].

Алынган маалыматтардын негизинде өзүн-өзү текшерүү отчету даярдалат. Өзүн - өзү текшерүү отчетунун максаты – билим берүүнүн жана илимий-изилдөөлөрдүн сапатына таасир этүүчү ЖОЖдун ишинин бардык аспектилерин талдоо болуп эсептелет. ЖОЖдун өзүн-өзү текшерүүсү жөнүндө отчет тышкы эксперттер тарабынан изилденет. Алар өз корутундусун чыгарышат. Андан кийин корутунду экспертизанын жыйынтыгы боюнча акыркы чечимди кабыл алуу максатында ЖОЖдун ишин баалоо үчүн эксперттерди жиберген уюмга берилет. Бул билим берүү министрлиги же өкмөттүк эмес уюм (көз карандысыз аккредитациялоо агенттиги) сыяктуу мамлекеттик башкаруу органы болушу мүмкүн.

Сапатты жалпылап башкаруу. TQMдин принциптерине негизделген башкаруу модели (сапатты жалпылап башкаруу), ошондой эле продукцияны жана кызмат көрсөтүүлөрдү өндүрүүчү катары ЖОЖдун ишмердүүлүгүн тереңирээк талдоого негизделген баалоо ыкмасын колдонот [38; 188; 187]. TQMдин концепциясы жогорку окуу жайдын ишмердүүлүгүнүн негизги продуктыларында тышкы чөйрөнүн керектөөлөрүн ар тараптуу изилдөөнүн натыйжасында иштелип чыккан миссиясы, стратегиялык максаттары бар экендигин болжолдойт. Жалпы сапатты башкаруу модели ЖОЖдордун ишине процесстик мамилени болжолдойт. Сапатты башкаруунун бир катар конкреттүү, жетишээрлик татаал, бирок, абдан натыйжалуу методдорун жана инструменттерин колдонот.

ISO эл аралык стандарттары. ISO эл аралык сапат стандарттарынын талаптарына негизделген башкаруу модели кызыкдар тараптарды аныктоону, алардын продукциянын сапатына болгон талаптарын аныктоону, ишмердүүлүктү үзгүлтүксүз өркүндөтүү системасын түзүүнү камтыйт. Бул модель, анын ичинде процессуалдык мамиле сапат менеджментинин негизги

принциптерине негизделген [42; 43; 152]. TQM моделинен айырмаланып, бул моделде башкаруунун негизги инструменттери сапатка багытталган документтештирилген башкаруу системасы болуп калат.

ISO эл аралык сапат стандарттарынын талаптарына ылайык, сапат системасы үч подсистемадан турган сапатты башкаруу системасы катары чечмеленет: 1) сапатты башкаруу подсистемасы, 2) сапатты камсыздоо подсистемасы, 3) сапатты тастыктоо подсистемасы. Сапатты башкаруу бардык процесстерди, ошондой эле процесстин катышуучуларынын сапаттын талап кылынган деңгээлине жетүү үчүн аракеттерин сүрөттөгөн (документтелген) документтерге негизделет. Керектүү документтер ар бир ЖОЖдо бар. Бул баарынан мурда технологиялык документтер (билим берүү программалары), түзүмдүк бөлүмдөр жөнүндө жоболор, ички текшерүүлөрдүн пландары ж.б. технологиялык жана регламенттөөчү ченемдик документтер сапат менеджментинин бүткүл системасынын пайдубалын түзөт. Ошондуктан ал заманбап талаптарга (анын ичинде ГОСТтун талаптарына) ылайык келтирилиши керек.

Сапат системасынын милдеттүү документтерине төмөнкүлөр кирет:

- сапат максаттары жана саясаты;
- сапатты башкаруу боюнча нускама;
- процесстерди сүрөттөө;
- процесстердин ортосундагы өз ара аракеттенүүнү сүрөттөө;
- сапат боюнча катталган маалыматтар (сандык көрсөткүчтөр).

Сапатты башкаруу боюнча Европа фондунун модели (EFQM).

Европалык уюмдардын ичинен Европа сапатты башкаруу фонду (EFQM) тарабынан иштелип чыккан Европа сапат сыйлыгынын модели эң популярдуу. EFQM моделин колдонуу конкурстук баалоону гана эмес, ошондой эле олуттуу диагностикалык изилдөөлөрдү жүргүзүүнү жана уюмдун башкаруу потенциалынын кубаттуулугун жана натыйжалуулугун өлчөөнү, башкаруу системасынын эталондук деңгээлге карата жетилгендигин баалоону, күчтүү

жактарын аныктоону, ошондой эле жакшыртуу максатка ылайыктуу болгон аймактарды камтыйт [36; 137; 181].

2001-жылы "Мыкты Деңгээлдер" деп аталган моделди колдонууда уюмдардын ийгиликтерин таануунун жаңы схемасы киргизилген. Схема EFQM моделин колдонгон жана кемчиликсиздикке жетүү жолунда ар кандай деңгээлдеги уюмдардын жетилгендик деңгээлин баалоо үчүн иштелип чыккан. Ал төмөндөгүлөргө мүмкүнчүлүк берет:

- Кемчиликсиздикке жетүү жолунда айкын этаптарды белгилөө;
- EFQM мыкты моделинин фундаменталдык түшүнүктөрүн жана принциптерин колдонгон уюмдардын санын көбөйтүү;
- Уюмдарды жакшыртууга көмөктөшүү үчүн практикалык куралдар жана кызматтар менен камсыз кылуу;
- Бардык Европа өлкөлөрү үчүн EFQMдин жана улуттук өнөктөш уюмдардын катышуусу менен уюмдардын негиздүү жана кадыр-барктуу таанылышын камсыз кылуу.

Азыркы учурда жогорку билим берүүдөгү сапаттын өзгөчөлүгү Сапатты башкаруу боюнча Европа фондунун (EFQM) моделине негизделген жогорку билим берүүнүн сапатын жакшыртуу Нидерландия университеттеринин ассоциясынын (VSNU) жана Бельгия-Нидерланд (НВО Expert Group) моделдеринде чагылдырылган. Бельгия-Нидерланд (НВО Expert Group) модели өз кезегинде, Россиянын билим берүү министрлигинин "адистерди даярдоонун сапатын камсыз кылуу үчүн жогорку окуу жайларына чейинки тутумдар" конкурсунун модели менен дал келет.

EFQM модели, анын негизинде курулган жана жогорку билим берүү үчүн ылайыкташтырылган башка моделдер сыяктуу эле, сапатты башкаруу тутумунун бар экендигин жана өнүгүү деңгээлин адекваттуу баалоо мүмкүн болбогон. Бирок, ISO стандарттарынын талаптарында ачык камтылган критерийлердин жана талаптардын жыйындысында камтылат. Анын ичинде:

- процесстик ыкманы ишке ашыруу;
- документтерди башкаруу;

- сапатты башкаруу системасынын уюштуруу структурасын куруу;
- өлчөө жана мониторинг системасын куруу, сактоо жана өнүктүрүү;
- университеттин иш процесстерин пландаштыруу;
- ЖОЖдун жана анын түзүмдүк бөлүмдөрүнүн ички аудиттери жана өзүн-өзү баалоосу;

- үзгүлтүксүз жакшыртуу, оңдоо жана эскертүү иш-аракеттери.

Сапатты башкаруу системасынын долбоорлонгон моделинин негизи ЖОЖдун башкаруу модели болуп саналат. Сапатты башкаруу системасы үзгүлтүксүз процесс, цикл боюнча, жетишилген натыйжаларды пландалгандар менен салыштырууга, каалаган менен жетишилгендин ортосундагы айырмачылыктын себептерин издөө процесстерин изилдөөгө, процесстерди оңдоого же жаңыларын иштеп чыгууга, адамдык, интеллектуалдык, финансылык жана системалуу факторлорду талдоого мүмкүндүк берет. Кайталануучу циклдер билим топтоо процесстерин стимулдайт. Ар бир критерийдин чөйрөсүндөгү акырындык менен өркүндөтүүлөрдү инновация катары кароого болот. Эгерде алар үзгүлтүксүз иштелип чыгып жана киргизилип турса, анда натыйжаларды мааниси боюнча радикалдуу инновациялар менен салыштырууга болот. Сапатты үзгүлтүксүз өркүндөтүү процесси Кайзен ыкмасынын методологиясын белгилеген принциптерди эске алууну талап кылат:

- ар бир процесс жакшыртылышы мүмкүн;
- ар бир жакшыруунун, кичине болсо да, баалуулугу бар;
- кичинекей жакшыртуулардын сериясы акырында жакшы жакка олуттуу өзгөрүүлөрдү берет;
- каталар жакшыртуу мүмкүнчүлүгү катары каралат;
- уюмдун ар бир кызматкери жакшыртуу процесстерине салым кошот деп күтүлүүдө;
- көйгөйлөр менен күрөшүүнүн ордуна, алардын алдын алуу керек.

Концепциянын өзөгүн сапат менеджментинин принциптери, башкаруучулук ишмердүүлүктө жөнгө салуучу функцияны аткарууга чакыруу түзөт [94, 34-б].

Л. Гилберттин, Ф. Тейлордун, А. Файолдун, М. Фоллеттин ж.б. эмгектеринде башкаруунун негизги принциптери – бирдиктүүлүк, коллегиялдуулук, тартип, жоопкерчилик, борборлоштуруу (децентралдаштыруу), милдеттердин, укуктардын, жоопкерчиликтердин биримдиги ж. б. иштелип чыккан.

Ю.А. Конаржевский: адамды урматтоо жана ишеним принциби; адамга бүтүндөй көз караш принциби; кызматташтык принциби; социалдык адилеттүүлүк принциби; жеке мамиле принциби; мугалимдин ишин байытуу принциби; жеке дем берүү принциби; квалификацияны туруктуу жогорулатуу принциби; консенсус принциби; чечимдерди жамааттык кабыл алуу принциби; мугалимдерди башкарууга катышуу принциби жана ыйгарым укуктарды берүү принциби; максаттуу шайкеш келтирүү принциби; горизонталдык байланыштар принциби; башкарууну автоматташтыруу принциби; туруктуу жаңылануу принциби маанилүү принциптерден деп эсептеген [77, 46-58 бб].

В.Н. Кеспиков башкаруу принциптеринин төмөнкүдөй түрлөрүн сунуш кылат: артыкчылык принциби; релеванттуулук принциби; деконцентрация принциби; өзүн-өзү өнүктүрүү принциби; келечектүүлүк принциби; трансверсалдуулук принциби [43; 76].

Системалык мамиле келечектеги адистердин билим берүүнүн сапатын башкаруу боюнча жогорку окуу проблемаларын изилдөө үчүн жалпы илимий негиз катары кабыл алынган. Мында системалар теориясынын жалпы жоболоруна жана педагогикалык изилдөөлөрдө алардын өнүгүшүнө таянгандык байкалат. Заманбап илимий адабияттарда системалуу мамиле изилдөө объектисин негизинен ички жана тышкы системалык касиеттердин жана байланыштардын көз карашы менен изилдөөнү билдирет. Объекттин туруктуулугун, анын ички уюштурулушун жана бүтүндөй иштешин, объектти жогорку тартиптеги системанын бир бөлүгү катары кароо шарттайт.

Белгилей кетсек, системалуу мамиле ар кандай көйгөйдү анын өзгөчөлүгүнө карата адекваттуу конкреттештирилген өнүгүүнүн жалпы мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн көз карашынан алганда дисциплиналар аралык изилдөө

мүмкүнчүлүктөрүн камтыйт. Бул ыкманын алкагында олуттуу ички системалык байланыштардын динамикасын эске алуу менен изилдөө системасын өнүктүрүүнүн жана анын иш-аракет механизмин ачуунун терең негизин аныктоого басым жасалат.

Биздин изилдөөбүздө системалуу мамиленин объектиси катары педагогикалык системалар эсептелет. Педагогикалык системалар келип чыгышы боюнча реалдуу, субстанциялык белгиси боюнча социалдык, татаалдык деңгээли боюнча татаал, тышкы чөйрө менен өз ара аракеттенүү мүнөзү боюнча ачык, өзгөрүлмөлүүлүк белгиси боюнча динамикалык, детерминация ыкмасы боюнча ыктымалдуу, максаттардын болушу боюнча максаттуу, ички системалык байланыштардын мүнөзү боюнча сызыктуу эмес жана башкаруучулук белгиси боюнча өзүн - өзү башкаруучу болуп саналат. Жогорку окуу жайлардын ичинде билим берүүнүн сапатын башкарууга системалуу мамиле жалпы бүтүндүк, максатка багытталгандык, туруктуулук, көп деңгээлдүүлүк, башкаруучулук принциптерин камтыган принциптердин бөлүнгөн подсистемасы аркылуу ишке ашырылат.

Билим берүүнүн сапатын башкаруунун стратегиялык деңгээлин камсыз кылган принциптер синергетикалык ыкманын методологиясына негизделген. Синергетика идеялары жалпысынан билим берүү чөйрөсүнө жана айрыкча билим берүүнүн сапатын башкарууга түздөн-түз байланыштуу. Төмөнкү ойлор айтылат:

1) синергетикалык ой жүгүртүү мектептик жана университеттик билим берүүдө мааниге ээ болот;

2) синергетика принциптерине негизделген окутуу өзүн-өзү ачуу же өзү жана башка адамдар менен кызматташуу катары окууну стимулдаштыруучу же түрткү берүүчү деп эсептесе болот;

3) синергетика билим берүүнүн мазмунун өзгөртүүгө жөндөмдүү;

4) окутуунун салттуу методдорун (билим түзүмдөрүн пландуу берүү, маселелерди чечүү эрежелери ж.б.) синергетика идеяларына негизделген методдор менен (жеке адамдын мээсинде жана аң-сезиминде, ошондой эле окуп

жаткандардын тобунда кооперативдик чыгармачыл өз ара аракеттенүүнүн натыйжасында жамааттык аң-сезимде билим түзүмдөрүн автономдуу куруу) айкалыштыруу максатка ылайыктуу.

Синергетика идеяларына таянып, окумуштуулар педагог менен студенттердин тарбиялык өз ара аракеттешүүсүнүн синергетикалык теориясын, окутуунун системалык синергетикалык теориясын түзүүгө аракет кылышат [142]. ЖОЖдо окутууда өзүн-өзү уюштуруу принциптерин колдонуу идеялары алдыга коюлган. Л.Я. Зорина [63] билим берүүнүн мазмунун тандоодо төмөнкү эки пунктка таянууну сунуштайт. **Биринчиден**, өзүн-өзү уюштуруунун маңызын ачуу үчүн жетиштүү болгон түшүнүктөрдүн зарыл болгон минимумун эске алуу керек. Бул биринчи кезекте ачык системалар, өтө тең салмактуу эмес процесс, бифуркация чекиттери, диссипативдик структуралар, структуралык туруктуулук, өзүн-өзү уюштуруу. **Экинчиден**, Синергетиканын төмөндөгүдөй негизги пункттарына көңүл буруу зарыл:

1) ар кандай мүнөздөгү ачык тең салмактуу эмес (сызыктуу эмес) системаларда энтропиясы баштапкы абалына салыштырмалуу азайган мейкиндик-убакыт структуралары өзүнөн-өзү пайда болушу мүмкүн;

2) келип чыккан энергия булагы;

3) структуралардын татаалданышы (структуралык туруктуулук) тең салмактуулук, флуктуация, бифуркация, диссипативдик структуралар аркылуу жүрөт. Мында кокустук өзүн-өзү уюштурууда маанилүү ролду ойнойт;

4) бифуркациялык өзгөрүүлөрдүн натыйжасында келечекти бир мааниде болжолдоо мүмкүн эмес. Анткени андан ары өнүгүүнүн ар кандай сценарийлери болушу мүмкүн.

Бул ыкманын негизги идеясы билим берүү мекемелерин жана жогорку окуу жайлардын ичинде билим берүүнүн сапатын башкарууну ачык, татаал өзүн-өзү уюштуруу тутуму катары кароо жана мындай системанын эволюциясынын жалпы мыйзамдарын таануу болуп саналат.

Синергетикалык ыкманын негизги пункттарын колдонуу бизге төмөнкү тыянактарга жетүүгө мүмкүндүк берди. Билим берүүнүн сапатын башкаруу –

бул белгилүү бир максаттарга жетүүгө багытталган система. Мында бул максаттар сырттан коюлган эмес, системанын ичинде түзүлөт. Демек, алардын пайда болушу үчүн шарттарды түзүү зарыл. Билим берүүнүн сапатын башкаруу системасынын өзгөчөлүгү билим берүү мекемесинин компоненттеринин системалык ички байланыштарынын аларга тышкы таасирлерден артыкчылыгы менен аныкталат. Тышкы таасирлер каалаган позитивдүү тенденцияларды колдоого же болбосо коюлган максаттардан четтеп кетиши мүмкүн болгон терс тенденцияларды нейтралдаштырууга гана жөндөмдүү. Демек, башкаруунун эң натыйжалуу ыкмасы – бул өзүн-өзү уюштуруу механизмдери аркылуу башкаруу.

FQM системасы. Бул система ЖОЖдордо сапатты үзгүлтүксүз жакшыртууну камсыз кылуу үчүн иштелип чыккан комплекстүү система. Система төрт негизги компоненттен турат: **саясат жана стратегия, пландаштыруу, ишке ашыруу жана баалоо**. Ар бир компонент андан ары сапатты камсыз кылуунун жалпы максатына жетүүгө жардам берген субкомпоненттерге бөлүнөт.

Саясат жана стратегия. Бул компонент жогорку окуу жайларында сапат кепилдигин аныктаган саясатты жана стратегияларды иштеп чыгууга багытталган. Саясат жана стратегиялар мекеменин миссиясына жана көз карашына негизделет жана улуттук ченемдик укуктук базанын талаптарына ылайык келтирилген. Саясаттын жана стратегиянын суб-компоненттерине сапат саясаты, сапат максаттары жана сапатты пландаштыруу кирет.

Пландаштыруу. Бул компонент сапат саясатын жана стратегияларын ишке ашырууну колдогон пландарды жана процесстерди иштеп чыгууну камтыйт. Пландоо компоненти сапатты пландаштыруу, программаны жана окуу планын иштеп чыгуу сыяктуу субкомпоненттерди камтыйт.

Ишке ашыруу. Ишке ашыруу компоненти сапат саясатына жана стратегиясына ылайык билим берүү программаларын жана кызматтарын иш жүзүндө көрсөтүүнү камтыйт. Бул компонент окутуу жана өзүн-өзү окутуу, студенттерди колдоо кызматтары, инфраструктура жана объектилер сыяктуу субкомпоненттерди камтыйт.

Баалоо. Бул компонент каалаган натыйжаларга жетүүдө алардын натыйжалуулугун камсыз кылуу үчүн сапат саясатына, стратегияларына жана процесстерине туруктуу мониторинг жүргүзүүнү жана баалоону камтыйт. Баалоо компоненти Сапатты текшерүү, программаны карап чыгуу жана кызыкдар тараптардын пикири сыяктуу субкомпоненттерди камтыйт.

FQM Системасынын артыкчылыктары. FQM системасы жогорку окуу жайларында бир катар артыкчылыктарды берет. **Биринчиден**, бул билим берүү программаларынын жана кызматтарынын сапатын жогорулатууга жардам берет. Бул мекеменин кадыр-баркын көтөрөт жана бүтүрүүчүлөрдүн жумушка орношуу мүмкүнчүлүгүн жогорулатат. **Экинчиден**, система FQM институттук процесстердин натыйжалуулугун жогорулатуучу сапатты камсыздоого системалуу мамилени камсыз кылат. **Үчүнчүдөн**, сапатты башкаруу системасы (FQM) мекеменин алсыз жактарын аныктоого жана жоюуга жардам берген үзгүлтүксүз өркүндөтүү маданиятын жайылтат [190].

FQMди иштеп чыгуу окуу жайларында жогорку билим берүүнүн сапатын жогорулатуу жолунда олуттуу кадам болуп саналат. Система сапатты кепилдөө процесстерин жетектеген жана үзгүлтүксүз өркүндөтүү маданиятынын калыптанышына өбөлгө түзгөн комплекстүү негизди камсыз кылат. FQM системасын ишке ашырган университеттер билим берүү программаларын жана кызматтарын өркүндөтүүдөн, институционалдык процесстердин натыйжалуулугун жогорулатуудан, бүтүрүүчүлөрдүн аброюн жана жумушка орношуу мүмкүнчүлүктөрүн жогорулатуудан пайда көрүшөт. Жыйынтыктап айтканда, FQM – бул институттарга жогорку билим берүүнүн сапатын камсыз кылууга системалуу мамиле кылган комплекстүү система. Сапатты башкаруу тутумунун төрт негизги компоненти – саясат жана стратегия, пландаштыруу, ишке ашыруу жана баалоо – билим берүү мекемелеринин студенттерге сапаттуу билим берүү программаларын жана кызматтарын көрсөтүүсүн камсыз кылуу үчүн биргелешип иштешет.

1.3. Окутуунун натыйжасы түшүнүгүнүн изилдениш абалы

Бул параграфта каралуучу дагы бир маанилүү маселе – окутуунун натыйжасы түшүнүгүнүн маанисин чечмелөө жана ал билим берүү сапатын башкарууда ролун аныктоо. «Окутуунун натыйжасы» түшүнүгү «окуу жетишкендиктери» түшүнүгү менен бирге каралып, билим алуучу ээ болгон билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр катары каралып келген жана бул түшүнүккө анча маани берилген эмес. Бул түшүнүккө XX –кылымдын аягында, XXI-кылымдын башында Болон процессине кирүүнүн алкагында өзгөчө маани бериле баштады [34; 136; 183; 185]. «Окутуунун натыйжасы» түшүнүгү окутуунун максаты, же билим берүүнүн максаты, өздөштүрүү деңгээлдери, окуучунун жетишкендиктерин баалоо түшүнүктөрү менен тыгыз байланышкан [47; 49; 103].

I. Билим берүү ишмердүүлүгү так, алдын ала иштелип чыккан натыйжа менен мүнөздөлгөн белгилүү бир максатты көздөйт. Максаттын натыйжа менен тыгыз байланышы бар, натыйжанын маанисин тактабай туруп, максатты чечмелөө мүмкүн эмес. Максат так болушу керек, ошол эле учурда деңгээлдүү жана диагноздолууга мүмкүн болуусу зарыл. Демек, окутуунун натыйжасы өздөштүрүү деңгээлдери менен дагы мүнөздөлөт. Максаттарды коюуда өздөштүрүү деңгээлин эсепке алуу зарыл. Бул позицияны бардык муундардын мугалимдери интуитивдик түрдө сезишкен, бирок окуу максаттарын иерархиялык түзүлүш катары конкреттештирүү аракетинде америкалык психолог Б.Блум изилдөө жүргүзгөн. Анын эмгегинде [186] педагогикалык максаттар иреттүү татаалдыгына (таксономия) жараша системалаштырылган: а) билүү; б) түшүнүү; в) колдонуу; г) анализ; д) балоо; е) түзүү. Болон процессинин алкагында чет элдик окуу жайлары окутуунун натыйжасын Б.Блумдун таксономиясы аркылуу иштеп чыгышат.

II. Советтик педагогиканын өкүлдөрү окутуунун максаты менен окутуунун мазмуну шарттуу түрдө байланышта экендигин эске алып, окутуунун максатын аныктоодо окуу материалынын белгилүү бир мазмунун өздөштүрүү менен

байланыштырышкан. Окутуунун мазмуну билим алуучу өздөштүрө турган билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр, интеллектуалдык жана чыгармачылык жөндөмдүүлүктөр, инсандык касиеттер, эмоциялык-баалуулуктар. Ушулар аркылуу окутуунун натыйжасы аныкталат жана булар өздөштүрүү деңгээли аркылуу ачыкталат. В.П. Беспалько окутуунун максатын «келечекте ишмердүүлүктүн шартын жана ыкмаларын алдын ала берүү жана сыпаттоо» деп аныктаган [29, 25-б.]. Белгилүү советтик психолог Н.Ф.Талызина окутуунун максатын билим алуучулардын келечектеги психологиялык активдүүлүгүнүн өзгөрүүсү деп аныктайт жана бул өзгөрүүлөр төмөнкүдөй өзгөчөлүктөр менен мүнөздөлөт деп белгилейт [158, 134-б.]:

- 1) берилген сапаттарга ээ болгон иштин жаңы түрлөрү;
- 2) үйрөнгөн иш-аракеттин жаңы сапаттары;
- 3) берилген көрсөткүчтөр менен болгон иштин жаңы өзүнчө элементтери.

III. Окутуунун максаты – окутуунун натыйжасы кандай болушу керек деген суроого жооп берет. Бул – маанилүү методологиялык корутунду, окутуунун жыйынтыгына коюлуучу талаптар. Студенттердин билимине жана көндүмдөрүнүн калыптанышына коюлуучу талаптар окуунун пландаштырылган натыйжаларын, студенттер кантип үйрөнүшү керек, ишмердүүлүктүн кандай түрлөрүндө белгилүү бир билим жана көндүмдөр көрүнүшү керек, окуучулар кандай сапаттарга ээ болушу керек – деген суроолордун айланасында ой жүгүртүүнү шарттайт [44; 86; 161]. Көрүнүп тургандай, талаптар – максат сыяктуу эле окутуунун натыйжасы кандай болушу керек деген суроого жооп берет.

IV. Баалоонун маңызын чечмелөөдө окутуунун натыйжасы тууралуу дагы сөз айтылат. Методикалык адабияттарда «окуучунун окуу жетишкендиктерин баалоо», «окутуунун натыйжасын баалоо» деп айтылып, мында дагы ишке ашырылган окутуунун натыйжасы тууралуу сөз кылынып атканын байкайбыз. Баалоонун ар кандай методдорунда окутуунун натыйжаларынын ар кандай түрлөрү жөнүндө сөз болот. Кээ бир методдор билимди жана көндүмдөрдү гана аныктап бере алат, башкалары билгичтиктерди

аныктоого жөндөмдүү, ал эми дагы башкалары калыптанган жеке сапаттар менен жөндөмдөрдүн даражасын аныктап бере алат.

Мындан тышкары, азыркы педагогикада «билим берүү натыйжасы», «милдеттүү окутуунун натыйжасы», «билим берүү продуктусу» жана «индивидуалдык билим берүү траекториясы» деген түшүнүктөр колдонулат [32; 37; 98; 121; 149]. Ошентип, бүгүнкү күндө бизде бул түшүнүктү чечмелөө боюнча бирдиктүү көз караш жок. «Окутуу натыйжалары» түшүнүгүнүн көйгөйү илимий эмгектерде далилденбегендигин көрүүгө болот. Методикалык адабиятта окуунун натыйжасын мүнөздөгөн бирден-бир цитата камтылган, анда окуучулардын тигил же бул маселени изилдөөнүн натыйжасында көрсөткөн спецификалык билимдери жана көндүмдөрү «окуу натыйжалары» деп аталат [128, 12-б.]. Бирок, окутуунун натыйжасы кандай болушу керек, ага эмнелер кирет, анын структурасы кандай, анын өзүнүн деңгээли барбы, окутуунун натыйжаларынын компоненттери иерархиялык түрдө кандайча жайгаштырылган деген маанилүү суроолордун чечими ачык бойдон калууда. Алдынкы мугалимдердин адабияттарын, практикалык тажрыйбасын талдап, бул маселени чечүүгө аракет кылабыз.

Тарбиялык иш-чаралардын натыйжасында жеке студенттин, студенттердин тобунун, аудиториянын абалынын өзгөрүшү, билиминин жогорулашы, иш-аракеттин ыкмаларынын калыптанышы, студенттин инсандык сапаты деген түшүнүктөр бар. Жалпыланган формада алар «окутуунун натыйжасы» деп аталган өзгөчө мааниге ээ болушат. Адабиятта «окутуунун натыйжасы» түшүнүгү ар түрдүүчө чечмеленет. Көптөгөн авторлор жогоруда айтылгандай, аны инсандын (студенттин) алган билими, көндүмдөрү жана жөндөмдөрү катары карашат. Башкалары "үйрөнүү" жана "үйрөтүү" түшүнүктөрүн колдонушат. Окуу студенттин белгилүү бир аракетти аткарууга даярдыгы катары көрсөтүлөт, анын жүрүшүндө студенттин алган билими, жөндөмдүүлүгү жана көндүмдөрү көрүнөт. Ал эми окуунун мааниси студенттердин билимди, билгичтиктерди жана көндүмдөрдү ийгиликтүү өздөштүрүү процессин уюштурууда турат. Көптөгөн эмгектерде

“жетишкендиктин деңгээли”, “студенттердин даярдыгынын деңгээли” деген терминдер колдонулат.

Жогоруда айтылгандар окутуунун натыйжасынын маанисин туура чагылдырат, бирок бул али бүтө элек дейли. Анткени, окутуунун натыйжалары билим жана көндүмдөр гана эмес, жөндөмдүүлүк, сапаттар, баалуулук мамилелери, студенттин өзгөргөн шарттарда ийкемдүү багыт алуу жөндөмү болушу мүмкүн. Акыркы компоненттер студентке багытталган окутуу принциптерин ишке ашыруу үчүн билим берүүнү гумандаштыруу жана маалыматташтыруу, атаандаштыкка жөндөмдүү адисти даярдоо үчүн окуу процессин кайра багыттоо контекстинде эң маанилүү болуп саналат. Ошондуктан, биздин оюбузча, төмөнкү жумушчу аныктама жарактуу:

Студент тарабынан өздөштүрүлгөн билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр, алардын негизинде калыптанган интеллектуалдык жана чыгармачылык жөндөмдүүлүктөр, социалдык маанилүү касиеттер (сапаттар, когнитивдик өз алдынчалык), курчап турган реалдуулук менен эмоционалдык-баалуулук мамилелери окутуунун натыйжасы катары каралышы керек. Булар – окутуунун натыйжасынын компоненттери. Чет элдик адабияттарда окутуунун натыйжасы анын компоненттери аркылуу эмес, окуу материалын өздөштүргөндөн кийинки студенттин жалпы аракети менен баяндалат. Окутуунун натыйжасы – окутуу процесси бүткөн соң студент эмнени билүүгө, түшүнүүгө же жасоого жөндөмдүү болорун билдирүүчү компетенциялардын топтомдору [136; 183; 185].

Биздин оюбузча, окутуунун натыйжасы система катары бөлүктөргө бөлүнүшү жана бир бүтүндүктү камсыз кылууга багытталып турушу манилүү ырастоо деп эсептелет. Ошентип, мазмуну жана түзүлүшү боюнча окутуунун натыйжасы бул түшүнүктүн педагогикалык теориядагы өзгөчөлүгүн көрсөтүп турат. Окутуунун натыйжасынын маанилүү касиети катары анын окутуу процессинин бардык структуралык компоненттери менен, ошол эле учурда нормативдик документтер менен дагы байланышта экендигин белгилей кетүү зарыл. Окутуунун натыйжасында ар кандай деңгээлдеги билим берүүнүн

максаты жана мазмуну, инсандык сапаттар, окутуунун жана тарбиялоонун ыкмалары, каражаттары жана формалары, алардын объективдүү логикалык байланыштары чагылдырылышы зарыл. Окутуунун натыйжасы, өзүнүн деңгээлдүүлүгү менен дагы айырмаланат, ал тек гана окуу материалына тиешелүү болбостон, билим берүү программасынын жана билим берүүнүн мамлекеттик стандартынын курамындагы жалпы илимий жана инструменталдык, социалдык инсандык жана кесиптик компетенцияларына тиешеси бар түшүнүк болуп эсептелет.

2.1-сүрөт. Билим берүү программасын аныктоонун механизми.

Бул сүрөттө көрүнүп тургандай, билим берүү программаларын түзүүдө алгач кесипке даярдоого коюлуучу талаптар талдоого алынат. Адегенде эмгек рыногунун адистиктерге коюлуучу талаптары анализденип, эмгек рыногуна кандай адистиктер керек экендиги иликтенет. Бул талаптар иргелип, талдоого алынып, системаланган түрдө билим берүү программасынын курамынан орун алат. Андан кийин, билим алууга карата студенттин, бүтүрүүчүнүн, жана ошондой эле окутуучулук профессордук курамдын дагы талаптары дагы эске алынат. Билим берүү программаларынын талаптарын аныктоонун дагы бир аспектиси болуп, жергиликтүү коомчулуктардын дагы суроо талаптарын эсепке алуу эсептелет. Мына ушундай процедуралардын негизинде гана тиешелүү багыттар боюнча билим берүү программаларынын талаптары, б.а. окутуунун натыйжалары аныкталып чыгат. Кыргыз Республикасынын жогорку окуу

жайларында калыптанып калган тажрыйбаларга ылайык, билим берүү программаларындагы окутуунун натыйжаларын аныктоодо Б. Блумдун таксономиясы басымдуу түрдө колдонулат.

Адабиятта билимдин максаттары боюнча айырмаланган түрлөрү толук изилденген. Бул фактылар, терминдер жана концепциялар, методикалык жана баалоочу билимдер. Билимдерди классификациялоонун башталышы болуп биз айткан Америкалык окумуштуу Б. Блумдун эмгеги саналат. Ал максаттардын (когнитивдик) төмөнкү таксономиясын, билимди өздөштүрүү деңгээлдеринин системасын берет [186], мында:

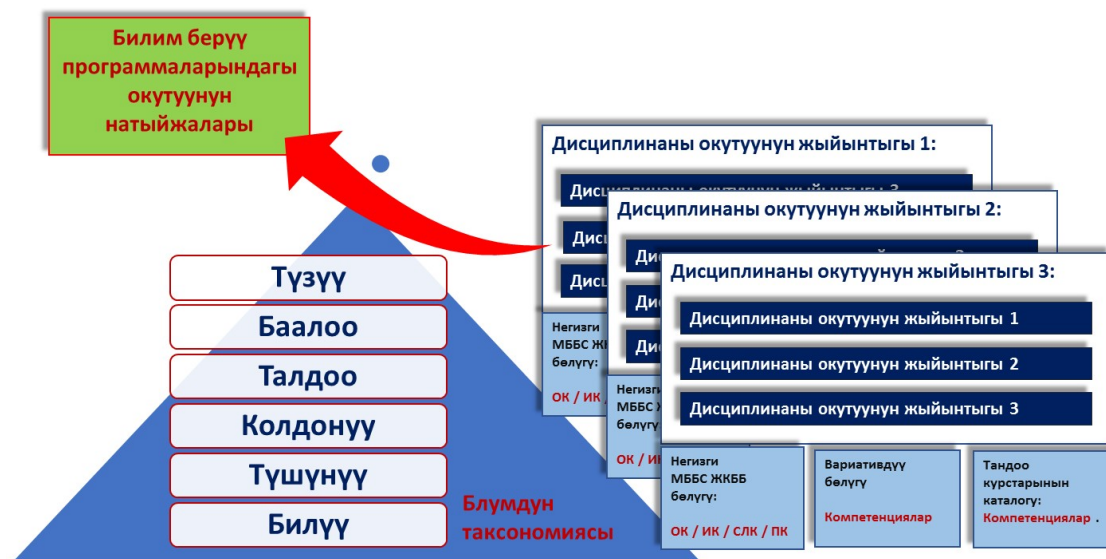
- 1) билим (жаттоо жана кайра чыгаруу);
- 2) түшүнүү (билимдин маанисин түшүнүү, өзгөртүү жана чечмелөө);
- 3) колдонуу (алынган билимди практикада колдоно билүү);
- 4) талдоо (үйрөнүлүп жаткан материалдын маңызын түшүнүү үчүн билимдин компоненттерин бөлүп көрсөтүү);
- 5) баалоо (билимге баа берүү);
- 6) түзүү (өндүрүү, пландаштыруу, иштеп чыгуу)

3-сүрөт. Булумдун таксономиясынын модели

Билим берүүнүн мамлекеттик стандартына ылайык окуу пландары жана негизги билим берүү программалары иштелип чыгат. Бул программаларда

адистикке жараша компетенттүүлүктөрдүн мааниси чечмеленет. Анын негизинде ар бир окуу дисциплиналарынын окуу программалары түзүлөт жана мында дисциплиналар боюнча окуу натыйжалары иштелип чыгат.

2.2-сүрөт. Дисциплиналар боюнча окутуунун натыйжасын түзүү.

Ар бир окуу дисциплинасы боюнча программага ылайык жана окуу дисциплинасынын мазмунуна ылайык, Б. Блумдун таксономиясын колдонуу менен окутуунун натыйжалары иштелип чыгат. Мында, кесиптик багыт боюнча мамлекеттик стандарттардагы келтирилген жалпы илимий, маалыматтык, социалдык-өздүк жана кесиптик компетенциялар эске алынат жана алардын ички компоненттери окутуунун натыйжалары аркылуу чечмеленет.

Дагы бир маанилүү жобо - окутуунун натыйжасынын курамы жөнүндөгү маселени чечүү зарыл. Окутуунун натыйжасы системалуу мүнөзгө ээ, өзүнүн компоненттери бар, анын элементтери органикалык түрдө өз ара байланышта жана бири-бирине таасир этет, бир бүтүндүккө багытталган. Окутуунун натыйжаларынын курамын сыпаттоо логикасы алардын компоненттерин, андан кийин окуучуларды даярдоонун натыйжаларын мүнөздөгөн элементтерди аныктоону жана мүнөздөмөлөрдү талап кылат. Окуунун натыйжасы билим менен гана чектелбейт. Билим, көптөгөн изилдөөчүлөрдүн пикири боюнча, иш-аракеттерди, атап айтканда, билим менен иштөө үчүн иш-аракеттерди ишке ашыруунун шарттары гана деп айтылат.

1. Адамды жана дүйнөнү изилдөөнүн ар кандай чөйрөлөрүндөгү фундаменталдык билимдерди так жана ачык аныктоо, аны ашкере маалыматтык компоненттен бөлүү зарыл, ал билим берүүнүн иллюстративдик коштоосу катары кызмат кылышы керек. Таанып билүү процесси, жаратылышты жана дүйнөнү таанып-билүүгө, адамдын, анын психофизиологиялык жана тиричилик өзгөчөлүктөрүнө, инсандык өзүн-өзү таанууга чоң мүмкүнчүлүк берет. Илимдин өнүгүшүнө жана адамзаттын жаңы билимдерге ээ болушуна ылайык окутуунун мазмунун системалуу жаңыртуу механизмин иштеп чыгуу зарыл. Окутуунун натыйжасы деп биз студент тарабынан өздөштүрүлгөн билимдер, көндүмдөр, алардын негизинде калыптанган интеллектуалдык жана чыгармачылык жөндөмдүүлүктөр, социалдык маанилүү касиеттер (сапаттар, компетенттүүлүк, когнитивдик өз алдынчалык), курчап турган реалдуулук менен эмоционалдык-баалуулук мамилелери, өздөштүрүү деңгээли аркылуу чагылдырылат деп түшүнөбүз.

Ошону менен бирге, окутуунун натыйжасы да көптөгөн компоненттерден турган көп кырдуу, системалуу түшүнүк экени белгилүү болду. Окутуунун натыйжасынын мазмундуу компоненти окуу материалын өздөштүрүү боюнча студенттердин билимин камтыйт. Көптөгөн изилдөөчүлөр окуучулардын билимин окутуунун натыйжасы катары карашат. Билимдин эки мааниси бар. Бир жагынан ал коомдук менчик болсо, экинчи жагынан адамдын, жеке адамдын менчиги. Билим түрлөрү аркылуу аныкталат. Билим – билим берүү мазмунунун негизги компоненти. Ошол эле учурда ал эки түргө бөлүнөт: объект жөнүндө билим жана ишмердүүлүктүн жолдору жөнүндөгү билим. Объект жөнүндө билимдин компоненттери болуп сүрөттөлүштөр, фактылар, түшүнүктөр, эрежелер, мыйзамдар, теориялар, гипотезалар, мыйзам ченемдүүлүктөр саналат. Ал эми иш-аракеттин ыкмалары жөнүндөгү билимдерге билимди өздөштүрүү ыкмалары, билимдерди алуу ыкмалары, билимди колдонуу жана колдонуу ыкмалары кирет.

Билимдерди структуралаштыруу жана алардын классификациясын иштеп чыгуу аракеттери советтик окумуштуулар жана педагогдор тарабынан жасалган.

Т.А. Ильина билимди эң жалпы категориялар катары кароо керек, анткени алар билгичтик жана көндүмдөрдү калыптандыруунун негизин түзөт – деп белгилеген. Ал билимдин төмөнкү түрлөрүн аныктайт: терминдер, фактылар, түшүнүк системасы, мыйзамдар, эрежелер, мыйзам ченемдүүлүктөр, теориялык жалпылоо [66, 24-б.]. М.И. Махмутовдун пикири боюнча билим үч топтон турат:

Биринчи топко түшүнүктөр, мыйзамдар, эрежелер кирет. Экинчисине, реалдуулуктун предметтеринин жана кубулуштарынын маңызын таануунун ыкмалары жана ыкмалары жөнүндөгү билимдер, түшүнүктөрдүн, мыйзамдардын, эрежелердин ортосундагы байланыштар жөнүндөгү билимдер жана акыл ишинин ыкмалары жөнүндө, маселелерди чечүүнүн жолдору жөнүндө билимдер. Үчүнчү топтогу билим фактылардан, терминдерден, даталардан, наамдардан, ысымдардан, окуялардан ж.б турат [109, 278-279 бб.].

Изилдөөчү Э.Т. Дыранкова да тиешелүү негиздери бар билимди үч топко бөлгөн [53, 13-б.]: Жалпылоо, ишенимдүүлүк жана тактык даражасы боюнча билим эмпирикалык жана теориялык болуп бөлүнөт. Эмпирикалык билимге фактылар, окуялар, иллюстрациялар, хронологиялык маалыматтар, сандар, биографиялык маалыматтар кирет.

1. Теориялык билимдин түрлөрү катары түшүнүктөр, эрежелер, принциптер, мыйзамдар, мыйзам ченемдүүлүктөр, гипотезалар, теориялар белгиленет.

2. Сапаттык көрсөткүчтөрү боюнча билим: толук – толук эмес, туура – туура эмес, системалуу – системасыз, бышык – бышык эмес болуп бөлүнөт.

3. Билим чөйрөлөрү же аларды колдонуу боюнча - философиялык, психологиялык ж.б.

В.С. Аванесов билимдердин түрлөрүнүн проблемалары боюнча изилдөөлөрдү талдап, билимдин чөйрөлөрүн, деңгээлин, түрлөрүн, составын жана структурасын изилдеп, билимдердин иерархиялык жайгаштырылган, деңгээлдик структурадагы классификациясын сунуш кылган [5, 132-141 бб.].

Студенттер алган билимдерин иш-аракеттерди ишке ашыруу үчүн колдонушу керек. Бул учурда биз окутуунун натыйжасынын башка негизги

компоненттерин толуктаган көндүмдөрдүн жана жөндөмдөрдүн өзгөчөлүгүнө туш болобуз. Педагогикалык сөздүктөрдө жана энциклопедияда шык – иш-аракетти аракет кылуу керек болгон максаттарга жана шарттарга ылайык натыйжалуу аткаруу жөндөмдүүлүгү деп айтылат [126; 150; 162].

Аныктамадан шык – бул адамдын жөндөмү экенин түшүнсө болот. Анын үстүнө, бул кандайдыр бир мүмкүнчүлүк эмес, бирок натыйжалуу, ийгиликтүү иш-аракеттерди жасоого мүмкүнчүлүк. Мындай өзгөчөлүктү өз убагында психологдор Н.Д. Левитов менен К.К. Платонов белгилешкен. Экинчи жагынан, чеберчилик – бул аракетти аткаруунун жолу, ыкмасы. Ал эми бул ыкма билимди өздөштүрүүнүн негизинде, тиешелүү акыл-практикалык көнүгүүлөрдү кайталап, мазмундуу аткаруу аркылуу түзүлөт. Чеберликтин үчүнчү мүнөздүү өзгөчөлүгү – белгилүү бир шарттарда жана кырдаалдарда иш-аракеттин аткарылышы. Ошентип, чеберчилик - бул ыкма, мүмкүнчүлүк жана аракет. Чеберликтин өзгөчөлүгү – кыймыл-аракетти жасоо жөндөмүн түзүүдө жана аракеттин өзүн тааныш жагдайда да, жаңы жагдайларда да жасоодо. Көндүмдөрдүн маңызынан алардын мүнөздүү белгилери келип чыгат, алар көндүмдөрдү кандайдыр бир аракеттен ажыратат. Ар бир окуу иш-аракети чеберчилик эмес экени түшүнүктүү. Муну окуу-тарбия ишмердигинин түпкү маңызынан, ар кандай жөндөмдөрдү өздөштүрүү процесси катары көрүүгө болот. Кыймылдын кандай түрү экенин аныктоо үчүн белгилерди бөлүп көрсөтүү зарыл.

Көрүнүп тургандай, окутуунун натыйжасы аны изилдөөгө ар тараптуу мамилени талап кылган татаал түшүнүк. Бирок, бул түшүнүктүн аныктамасынын башталгыч чекити болуп окуунун натыйжасы контролдоо жана баалоо объекти болуп саналат деген билдирүү саналат.

Окутуунун натыйжасы – окутуучу менен студенттин биргелешкен ишинин натыйжасы. Мындан тышкары, так жазылган окутуу натыйжалары:

1. Студентке окуу процессинде андан эмне күтүлүп жатканын, жетишилген натыйжа кантип жана кандай критерийлер менен баалана тургандыгын түшүнүүгө жардам берет;

2. Окутуучулардын көңүлүн жана аракеттерин пландаштырылган натыйжага жетүүгө жана аны адекваттуу баалоого топтойт;

3. Программанын бүтүрүүчүлөрүнүн реалдуу мүмкүнчүлүктөрү жөнүндө потенциалдуу иш берүүчүлөргө так түшүнүк берүүгө мүмкүндүк берет.

Белгилүү окумуштуу, Кыргыз Эл мугалими Бекбоев И.Б «Инсанга багытталган окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери» деген китебинде окутуу - бул студенттерди билимдерге, билгичтиктерге, көндүмдөргө ээ кылууга, аларды тарбиялоого жана өстүрүп өнүктүрүүгө багытталган окутуучу менен студенттин максатуу өз ара биргелешип аракеттенүү процесси деп жазган [24]. Азыркы учурда изилдөөчүлөр окутуунун натыйжасын компетенттүүлүктүн көз карашы менен түшүндүрүүгө аракет кылышууда.

Жыйынтыктоо катары айта кетүүчү нерсе, жогорку кесиптик билим берүүнүн программаларындагы студенттерге калыптандырылуучу бардык компетенциялар окутуунун негизги натыйжалары экендиги анык. Анткени окутуунун натыйжасы компетенциянын көз карашынан жазылат. Ошол стандартта же жалпы билим берүү программаларында белгиленген компетенцияларды туура калыптандыруунун алкагындагы маселелер биздин изилдөөбүздүн негизин түзөт. Жогорку окуу жайында билим алып жаткан студенттин жалпы, кесиптик, маалыматтык, инструменталдык компетенцияларынын бардыгын бир эле предметти жакшы окутуу менен гана калыптандырууга мүмкүн эмес экени белгилүү. Ал үчүн ошол жогорку окуу жайындагы жалпы сапатты туура башкаруу зарыл. Окутуу процессин башкарууда жогорку окуу жайынын студенттери менен окутуучуларынын өз ара бири-бири менен болгон аракеттенүүсүн, биргелешкен иш чарасын баса белгилөө зарыл экендигин белгилей кетүү зарыл.

1.4. Кыргызстанда жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун учурдагы абалы

Азыркы коом билим берүүнүн сапатына кепил болуп бере турган күчтү жумшоо менен жогорку кесиптик билим берүүнүн калыптанышына болгон өзгөчө талапты коюп жатат. Билим берүүнүн сапатына кепилдик кылуу Кыргыз Республикасынын мамлекеттик саясатынын артыкчылыктуу багыты болуп саналат. Билим сапатынын кепилдиги билимдин функционалдуулугун, чыгармачылык активдүүлүгүн, заманбап шарттарда инсандын керектөөлөрүнө жооп берген компетенцияларды калыптандырууну билдирет. Ошондой эле кепилдик билим берүү процессин уюштуруунун сапатын камсыз кылууну, билим берүү мекемелеринин кызматкерлеринин кесиптик потенциалын үзгүлтүксүз өнүктүрүү менен балдардын, студенттердин ден соолугун камсыздоону да карайт.

Бул параграфта иликтене турган маселе – билим берүүнүн сапатын башкаруунун маани-маңызын кароо менен Кыргызстандагы жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун абалы. Мында билим сапатын башкаруу билим берүүнү башкаруунун спецификалык түрү экенин белгилей кетмекчибиз. Биздин изилдөөбүздө башкаруунун объектиси болуп заманбап билим берүүнүн чакырыгына, Кыргызстандын социалдык-экономикалык абалына жооп бере ала турган жана жооп берүүгө тийиш болгон жогорку кесиптик билим берүү системасы саналат. Биз мында системалык мамиле кылууну туура деп эсептейбиз.

Системалык мамиле билим берүүнүн сапатын башкарууну иштеп чыгуунун жана түзүүнүн өзөгү болуп эсептелет. Системалуу мамиле объектилерди система катары карап, изилдөөгө негизделгени талашсыз. Системалык мамиле элементтерди ачууга, каралып жаткан объектинин бүтүндүгүн камсыз кылууга багытталган элементтердин ортосундагы байланыштарды табууга мүмкүндүк берет. Системалык ыкманы колдонуу билим берүүнүн сапатын система катары изилдөөгө, анын структурасын толук жана

мазмундуу кылып ачып берүүгө мүмкүндүк берет. Мунун негизинде, Кыргызстандын жогорку окуу жайларындагы билим берүүнүн сапатын башкарууга тиешелүү болгон маселелерге токтолуп кетмекчибиз. Алардын негиздүүлөрү болуп, Кыргыз Республикасында билим берүүнүн сапатын башкаруу кандай нормативдик жана стратегиялык документтер менен регламенттенет, билим берүүнүн сапатын башкарууга институционалдык жана программалык аккредитациялоонун тийгизген таасири, жогорку окуу жайларындагы сапат менеджментинин системасынын иш тажрыйбалар жана билим берүүнү башкаруунун маалыматтык системасын тургузуу жана ишке киргизүү тажрыйбалары эсептелмекчи. Ушул аталган ишмердүүлүктөргө мүнөздөмө бере кетмекчибиз.

1. Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууга багытталган нормативдик-укуктук документтерге жана айрым адабияттарга анализ. Билим берүүнү башкаруунун маңызы мамлекеттик деңгээлде, жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын деңгээлинде жана билим берүү мекемелеринин деңгээлинде ишке ашырылуучу билим берүү чөйрөсүндөгү башкаруучу менен башкаруу субъекттердин өз ара аракеттеринен билинет.

Кыргыз Республикасынын “Билим берүү жөнүндө” мыйзамдын 13-беренесинде [1] билим берүүнү мамлекеттик жактан башкаруу органынын компетенциясы чечмеленген. Мында Билим берүү чөйрөсүндө мамлекеттик башкаруу Министрлер Кабинети, ошондой эле билим берүү чөйрөсүндөгү ыйгарым укуктуу мамлекеттик орган, жергиликтүү мамлекеттик администрациялар жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдары тарабынан ушул Мыйзамда аныкталган ыйгарым укуктардын алкагында жүзөгө ашырылат. Жогорку кесиптик билим берүүнү башкарууда мамлекеттин компетенциясы төмөнкүчө аныкталат [1]:

- билим берүү, билим берүү системасын өнүктүрүү стратегиясы чөйрөсүндө мамлекеттик саясатты түзүү жана жүзөгө ашыруу, билим берүү чөйрөсүндө артыкчылыктарды аныктоо;

- мамлекеттик билим берүү стандарттарын иштеп чыгуу процессин уюштуруу;
- билим берүү уюмдарын каржылоо тартибин иштеп чыгуу;
- билим берүүнү өнүктүрүүнүн мамлекеттик жана улуттук программаларын иштеп чыгуу;
- формалдык билим берүүнүн сапатын баалоого мониторинг жүргүзүү жана уюштуруу;
- менчигинин түрүнө карабастан билим берүү уюмдарында мамлекеттик билим берүү стандарттарынын сакталышына мониторинг жүргүзүү;
- билим берүү чөйрөсүндөгү улуттук, мамлекеттик стратегиялык программаларды иштеп чыгуу жана аткарылышына мониторинг жүргүзүү;
- билим берүү чөйрөсүндөгү эл аралык келишимдердин аткарылышын камсыз кылуу, билим берүү жана илим маселелери боюнча эл аралык уюмдарда Кыргыз Республикасынын таламдарын колдоп чыгуу;
- билим берүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты түзүүгө, иштеп чыгууга, ишке ашырууга жана мониторинг жүргүзүүгө бардык кызыкдар тараптарды тартуу;
- жарандык коом жана жалпыга маалымдоо каражаттары менен билим берүү маселелери боюнча өз ара аракеттенүү;
- Кыргыз Республикасында берилген билими жөнүндө документтердин аныктыгын тастыктоо;
- чет өлкөдө берилген билими жөнүндө документтерди таануу;
- билим берүү системасын каржылоонун жана тескөөнүн натыйжалуулугун көз карандысыз баалоону уюштуруу;
- билим берүү кызматтарынын экспортун өнүктүрүүгө, ошондой эле билим берүү чөйрөсүнө инвестицияларды тартууга көмөк көрсөтүү;

- билим берүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик-жеке өнөктөштүктү жана кызматташтыкты өнүктүрүүгө көмөктөшүү;
- билим берүү чөйрөсүндөгү мамлекеттик саясатты ишке ашырылышы жөнүндө ар жылдык ачык отчеттуулук.

Мындан тышкары, билим берүү мекемелери мыйзам тарабынан аларга берилген ыйгарым укуктардын чегинде кадр саясатын жүргүзүүдө, окутуунун, тарбиялоонун ыкмаларын тандоодо, илимий-изилдөөлөрдүн багыттарын аныктоодо, уюштуруучулук, кесиптик, финансылык, экономикалык жана Кыргыз Республикасындагы Уставдын, уюштуруу келишимдердин, мыйзамдык жана башка ченемдик укуктук актылардын чегинде башка да маселелерди чечүүгө катышат.

Ошентип, билим берүүнү башкаруунун алгачкы түшүнүктөрү «Билим берүү жөнүндө» мыйзамда белгиленген. Бирок, билим берүү системасы өзү жаңы укуктук документтерди иштеп чыгууга, билим берүү системасын өнүктүрүүнүн стратегияларын иштеп чыгуу менен билим берүүнү башкаруунун ар кандай формаларын тынымсыз издөөгө муктаж.

Билим берүүнү өнүктүрүүнүн дүйнөлүк жаңы тенденцияларынын толкунунда Кыргызстан да билим берүү тармагын реформалоонун жаңы багыттарын киргизүүдө. Бул багытта билим берүүнү өнүктүрүүгө багытталган концепциялар, стратегиялар, программалар кабыл алынган [2; 80; 132]. Бул документтерде билим берүүнү өнүктүрүүнүн негизги принциби – сапаттуу билимдин болушу, башкача айтканда, ар бир адамдын социалдык абалына, жынысына, улутуна жана расасына карабастан, ар кандай деңгээлде сапаттуу билим алууга укугу белгиленген.

Документтерде билим берүүнү башкаруу системасын реформалоонун негизги багыттары белгиленген:

- бирдиктүү мамлекеттик билим берүү саясатын жүргүзүү үчүн бардык деңгээлдеги билим берүү органдарынын компетенциясын, ыйгарым укуктарын жана милдеттерин так аныктоо, алардын өз ара аракеттенүүсүн камсыз кылуу;

- билим берүү системасын административдик башкаруудан ченемдик башкарууга өтүү;

- билим берүүнү башкаруунун мамлекеттик-коомдук формаларын өнүктүрүү.

Стратегияда жана концепцияда билим берүүнү башкаруунун артыкчылыктун милдеттери белгиленген. Алардын ичинен негиздүүлөрү болуп билим берүүнүн сапатын, анын билим берүү стандарттарына шайкештигин баалоо жана контролдоо системасын түзүү; билим берүүнү өнүктүрүүнүн мониторингин түзүү; билим берүүнү башкарууга жалпы коомчулукту тартуу багыттары эсептелет. Бул багыттарды ишке ашыруу төмөнкү чараларды көрүүнү камтыйт:

- билим берүүнүн сапатына мамлекеттик жана коомдук контролдун бирдиктүү системасын түзүү жана билим берүү мекемелерин мамлекеттик лицензиялоо жана аттестациялоо системасын өркүндөтүү;

- билим берүү процессин ишке ашырууну жөнгө салуучу мамлекеттик талаптарды жана стандарттарды өзгөрүлмө жашоо шарттарга ылайык келтирүү;

- билим берүү мекемелерин жана программаларын көз карандысыз аккредитациялоо системасын киргизүү;

- билим берүүнүн сапатын өлчөө системасын, билим берүү мекемелеринин ишин баалоо критерийлерин иштеп чыгуу [81; 119].

Билим берүүнүн сапатын башкаруунун ролу жана маңызы тууралуу, аны ийгиликтүү ишке ашыруунун жолдору жана проблемалары тууралуу кыргыз окумуштуулары дагы ой бөлүшөт [18; 106; 107; 143; 166]. Белгилүү окумуштуу А.М. Мамытов билим берүү сапатын башкаруунун методологиялык маселелерин иликтеген. Мында билим берүүнүн сапаты түшүнүгү, аны башкарууда таянуучу, регламенттөөчү негиздери, билим берүүнү башкаруунун перспективдүү багыттары каралган [96]. Кыргыз техникалык университетинин окумуштуусу Б.Т. Төрөбеков жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу, сапатты башкаруу проблемалары боюнча көп жылдык изилдөөлөрүнүн

негизинде, бул багыттардын өнүгүүсүнүн максатын жана милдеттерин аныктаган [166].

2. *Кыргыз Республикасында жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууга институционалдык жана программалык аккредитациялоонун тийгизген таасирин иликтөө.* Мамлекеттик жана коомдук башкаруунун жана контролдун бирдиктүү системасы катары *аккредитация* эсептелет [3; 10; 57; 118]. Ошол себептүү биз жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруу маселесинин негизин түзгөн жогорку кесиптик окуу жайларын аккредитациялоонун учурдагы абалына токтолууну туура деп эсептейбиз.

Аккредитация – бул институттар жана өкмөт тарабынан таанылган орган болуп, ал жогорку билим берүү курстарын сунуш кылган мекеме, өзүн-өзү таанууга, мезгил-мезгили менен кароодон өтүп турууга, жогорку билим берүү программаларын сунуш кылууга шарт түзүүчү профессионалдык кызмат болуп эсептелет [57; 118]. Аккредитация – бул ийгиликти ырастоо же иштин жыйынтыгын таануу гана эмес, бул – университеттин көрсөтүп жаткан кызматтарынын сапатын жогорулатуу боюнча тынымсыз ишин жана билим берүү программаларынын сапатынын Эл аралык жогорку талаптарга шайкештигинен таануу. Буга кошумча, аккредитациялоо процедурасынын негизи болуп университеттин өзүн-өзү баалоо, жетишкендиктерди талдоо процесси жана жакшыруу үчүн мүмкүн болгон багыттарды аныктоо процесстери саналат.

Аккредитациялоо деп – аккредитациялоочу орган тарабынан университеттин бүтүндөй же анын айрым билим берүү программаларынын ишинин сапатына алардын белгилүү стандарттарга жана критерийлерге ылайык келүүсүн таануу үчүн баа берүү процесси түшүндүрүлөт [3; 10].

Аккредитациянын максаты – Кыргызстанда билим берүүнүн жогорку интеллектуалдык жана кесиптик стандарттарга жооп беришин камсыздоо. Сапатты камсыздоо органдары академиялык аккредитациялоо боюнча иш-чараларды ар кандай институционалдык жана программалык деңгээлде жүргүзүшөт. 2016-жылы Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим

министрлигинин Улуттук аккредитациялык кеңеши 6 аккредитациялык агенттикти тааныган. Аккредитация Кыргызстандагы билим берүүнүн сапатына оң таасирин тийгизүү, билим берүү мекемелеринде билим берүүнүн сапатын жогорулатуу багыттарда иштер жүргүзүлө баштады. Кыргызстан өзүнүн эл аралык стандарттарга жооп бере турган жана эл аралык интеграцияга өбөлгө боло турган көз карандысыз аккредитация системасынын моделин түзүүгө аракет кылууда. Бирок мамлекеттик аттестациядан көз карандысыз аккредитациялоо системасына өтүү сыяктуу Билим берүү жана илим министрлигинин укуктук-ченемдик документтеринде жана стратегияларында Болон процессине ылайык реформалоо иш-чараларын пландаштырып жатканына карабастан, дагы да татыктуу болууну камсыздоо, ишеним деңгээлин жогорулатуу, жогорку билим берүү системасын өркүндөтүү жана интернационалдаштырууга багытталган системаны түзүү зарыл.

Мындан тышкары, эл аралык аккредитациялык агенттиктер тарабынан таануу системасын киргизүү зарыл. Азыр бул багыттагы бардык иш-чаралар коомдук башталышта жана айрым ЖОЖдордун демилгеси менен гана ишке ашырылууда. Өкмөт өлкөнүн жогорку билим берүү рыногуна кирүүгө уруксат берүүгө келгенде да бул процесске эч кандай катышпайт, башкача айтканда абройлуу эмес эл аралык аккредитациялык агенттиктердин өлкөдө пайда болушунун көптөгөн тобокелдиктери бар. Бар болгон шарттарды: аккредитациянын бул түрүн өткөрүүнүн жогорку баасын (ресурстар жана убакыт), анча-мынча артыкчылыктарды, ошондой эле иш берүүчүлөр, ата-энелер, студенттер, жада калса билим берүү системасынын кызматкерлеринин өздөрү аккредитация эмне экенин дайыма эле түшүнө бербестигин эске алганда, эл аралык аккредитациядан өтүү практикасы өлкөдө дээрлик жок [182].

Сапатты кепилдөө системасы өнүгүп, түптөлгөн сайын, кээ бир алдыңкы университеттер аныкталган багыттар боюнча алардын ишмердүүлүгүнүн шайкештигин жана натыйжалуулугун баалай ала турган эл аралык аккредитациялоо агенттиктери тарабынан кесиптик аккредитациядан өтүүгө кызыкдар боло баштады.

2019-жылы жүргүзүлгөн аккредитациялык агенттиктердин ишмердүүлүгүн баалоонун жыйынтыгы көрсөткөндөй, “... көз карандысыз аккредитациялоонун жаңы жол-жоболорун колдонуу сапатты камсыз кылбайт: биринчиден, аккредитациялык агенттиктер Билим берүү жана илим министрлиги менен байланышкан; экинчиден, колдонулган стандарттар сапатты күбөлөндүрбөйт; үчүнчүдөн, билим берүү мекемелери Европада колдонулган «сапат маданияты» деп аталган практикага ээ эмес. Учурда колдонулуп жаткан аккредитация системасы билим берүү уюмдарына аларды натыйжалуу башкарууга көмөктөшүүчү зарыл документтерди иштеп чыгууга жана кабыл алууга мүмкүндүк берет. Бирок бул документтерди максаттуулугу жана колдонулушу боюнча күчөтүү керек.

Ошондой эле, талдоолордун натыйжалары боюнча, көпчүлүк ЖОЖдор дагы эле документтерди иштеп чыгуудан аларды иш жүзүндө ишке ашыруу процессине өтө алышпайт, аларда натыйжалуулуктун так индикаторлоруна негизделген башкаруу ыкмалары, натыйжалуулуктун ар кандай өлчөө матрицаларын колдонуу (мисалы, сурамжылоолор) тууралуу такталган түшүнүк жок. Каржылык жана адам ресурстары боюнча көз караштарга караганда, аккредитациялоону уюштурууга коюлган талаптар ЖОЖдор үчүн стресс жана кошумча жүк болуп калууда.

2017-жылдан 2020-жылдарга чейин Кыргызстанда аккредитациялоо процедурасынын алкагында билим берүүнүн ар кандай деңгээлдериндеги программалар аккредитациялаган [118]. 2017-жылы – 134 болсо, 2018-жылы – 242, 2019-жылы – 236, 2020-жылы – 359 болгон. Мындан тышкары, жыл сайын жүргүзүлүп жаткан мониторингдин натыйжасында көптөгөн билим берүү мекемелеринде билим берүү мекемелерин башкаруунун автоматташтырылган системалары орнотулуп, алар колдонулуп, бул окуу жайдын башкаруу жөндөмдүүлүгүн жана натыйжалуулугун жогорулаткан.

Бүтүрүүчүлөрдүн ишке орношуусу, иш берүүчүлөрдүн канааттануусу, студенттерди колдоо жана окуу жайдын өзүн-өзү таанытуу, ишке ашыруу көрсөткүчтөрү эске алынат. Кыргызстанда жогорку окуу жайларды көз

карандысыз аккредитациядан өткөргөн бир катар агенттиктер бар. Алардын ичинде “EdNet” билим берүүнүн сапатын камсыздоо агенттиги. Бул INQAАНЕ (Жогорку билим берүүнүн сапатын камсыздоо боюнча Эл аралык тармактын) мүчөсү жана жакында эле APQN Эл аралык тармагына мүчө болду. Дал ушул агенттик Кыргызстандын ЖОЖдорундагы академиялык саясаттын жана ички сапатты камсыздоонун өзгөчөлүктөрүн терең ачып берген бир катар критерийлер менен стандарттарды ишке ашырууда. EdNet агенттиги ЖОЖдорго көз карандысыз эксперттик баа берүүнү ишке ашыруу боюнча өз ишмердүүлүгүндө университеттин ар бир билим берүү программалары үчүн окуунун негизги натыйжаларын өлчөө боюнча Эл аралык стандарттарды киргизүүгө аракет кылууда. EdNet эксперттик тобунун мүчөлөрү негизинен университетке, билим берүү программаларына, мугалимдерге, студенттерге жана башка кызыкдар тараптарга жардам берүүгө, университеттин билим берүү программасынын алсыз жактарын аныктоого, университеттин билим берүү программасын ишке ашыруунун бардык чөйрөлөрүндө сапатты камсыздоону бекемдөөгө аракет кылышат [118].

2015-2019-жылдар аралыгында Кыргызстандагы EdNet агенттиги менен Казакстандагы ARQA агенттиги ESG-2015 стандарттарын эске алуу менен бир катар ЖОЖдорду аккредитациялашкан. Бул эки агенттиктин максаттары окшош болгон. Тактап айтканда, бардык стандарттар окутуунун натыйжаларын эске алуу, б.а. билим берүүдө компетенттүү мамилени ишке ашыруу болгон. Бул аракет Борбордук Азиялык Темпус түйүнүнүн “Сапатты камсыздоо боюнча – CANQA” долбоорун ишке ашыруу учурунда жасалган [118].

Ал эми 2016-жылдан бери IAAR (Independent agency for accreditation and rating) көз карандысыз аккредитациялоо жана рейтинг агенттиги өзүнүн активдүү ишмердүүлүгүнүн натыйжасында алдыңкы Эл аралык аккредитациялык агенттик болуп саналган. IAAR Кыргызстандын, Россиянын, Тажикстандын, Өзбекстандын, Молдованын, Румыниянын жана Украинанын университеттерин институттук жана адистештирилген (программалык) Эл

аралык аккредитациядан өткөргөн. Бүгүнкү күндө IAAR чет өлкөлөрдө трансчек аралык аккредитациялоонун түрлөрүн жүргүзүп келет [57].

2016-2019-жылдары IAAR Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлигине жогорку билим берүүнүн сапатын камсыздоо системасын калыптандыруу боюнча жигердүү консультациялык жардам көрсөткөн. Ал Европалык жана Казакстандык тажрыйбанын негизинде сапатты камсыздоо системасын түшүндүрүү боюнча бир топ окуу семинарларын өткөргөн. ESG принциптери боюнча IAAR Кыргыз Республикасындагы ЖОЖдорду аккредитациялоонун стандарттарын жана колдонмолорун иштеп чыккан. 2018-жылдын май айында IAAR Эл аралык аккредитациялоо программасы менен М.М. Адышев атындагы Ош технологиялык университети, андан кийин ОшМУ, Кыргыз-Өзбек университети, Эл аралык жогорку медициналык мектеби, “Ала-Тоо” Эл аралык университетинин трансчек аралык институционалдык аккредитациясынан өтүшкөн [57, 79-б.].

Аккредитациялоо процедурасы төмөнкүлөргө активдүү көмөктөшөт:

- ЖОЖдордун билим берүү ишмердүүлүгүн жакшыртууга;
- кемчиликтерди аныктоо жана аларды четтетүү боюнча сунуштарды берүүгө;
- билим берүүнүн сапатын жогорулатуу боюнча натыйжалуу чараларды иштеп чыгууга;
- коомго талап кылынган кадрлар менен камсыз кылууга ж.у.с.

Бүгүнкү күндө бүткүл өнүккөн дүйнөдө билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу коомдун туруктуулугунун жана өнүгүүсүнүн негизги фактору, өлкөнүн прогрессинин жана туруктуу өсүшүнүн маанилүү вектору катары каралууда. Бул процессте, жогоруда белгиленгендей, жогорку окуу жайларынын билим берүү сапатын аныктоодо жана камсыз кылууда аккредитациялоонун ролу жогору.

3. Жогорку окуу жайларындагы сапат менеджмент системасынын иш тажрыйбаларына анализ. Жогорку окуу жайлары жана коом жогорку кесиптик билим берүү сапатын арттырууга жана билим берүү кызматтарынын атаандаштыкка жөндөмдүүлүгүн жогорулатууга терең кызыкдар болушу керек.

Анткени азыркы учурда жогорку окуу жайларынын конкуренттүүлүгү, жумуш берүүчүлөрдүн талаптарына жооп берүү проблемалары алдыңкы планга коюлду. Белгилүү болгондой, билим берүү кызматтарынын жогорку сапаты төмөнкүлөрдү камтыйт:

- негизги кесиптик билим берүү программаларынын мазмунунун кызыкдар болгон тараптардын (иш берүүчүлөрдүн, студенттердин окутуучуларынын ж.б.) талаптарына жана билим берүү стандарттарына ылайык келишин;

- билим берүү кызматтарынын сапатына кызыкдар тараптардын жогорку деңгээлде канааттануусун;

- коомго оң таасирин тийгизүүнү, анын мүчөлөрүнүн жалпы маданиятын жана билимдүүлүгүн жогорулатууну билдирет.

Билим берүүнүн сапатын башкаруу билим берүү процессин уюштуруунун ар бир этабын, билим берүүнүн натыйжаларын башкарууну, тиешелүү шарттарды камсыздоону болжолдойт. Азыркы шарттарда мындай ишмердүүлүктү уюштуруу үчүн жогорку окуу жайларында сапат менеджментинин системасы (СМС) болуусу зарыл экендиги белгиленген. Азыркы учурда СМС потенциалдуу керектөөчүлөр үчүн билим берүү процессинин сапатынын кепилдиги жана университеттин атаандаштык артыкчылыгынын негизи болуп саналат. Кыргызстанда дээрлик бардык жогорку окуу жайларында сапат менеджментинин системасы өзүнчө структуралык бөлүк катары түзүлүп, өз ишмердүүлүгүн жүргүзүүдө. СМС сапатты камсыз кылуудагы белгиленген максаттарга жетүү үчүн иштерди алып барат: эмгекти уюштуруунун жаңы баскычына өтүү, адистерди даярдоо, башкаруу процесси жана натыйжасы боюнча көзөмөлдү жүзөгө ашыруу.

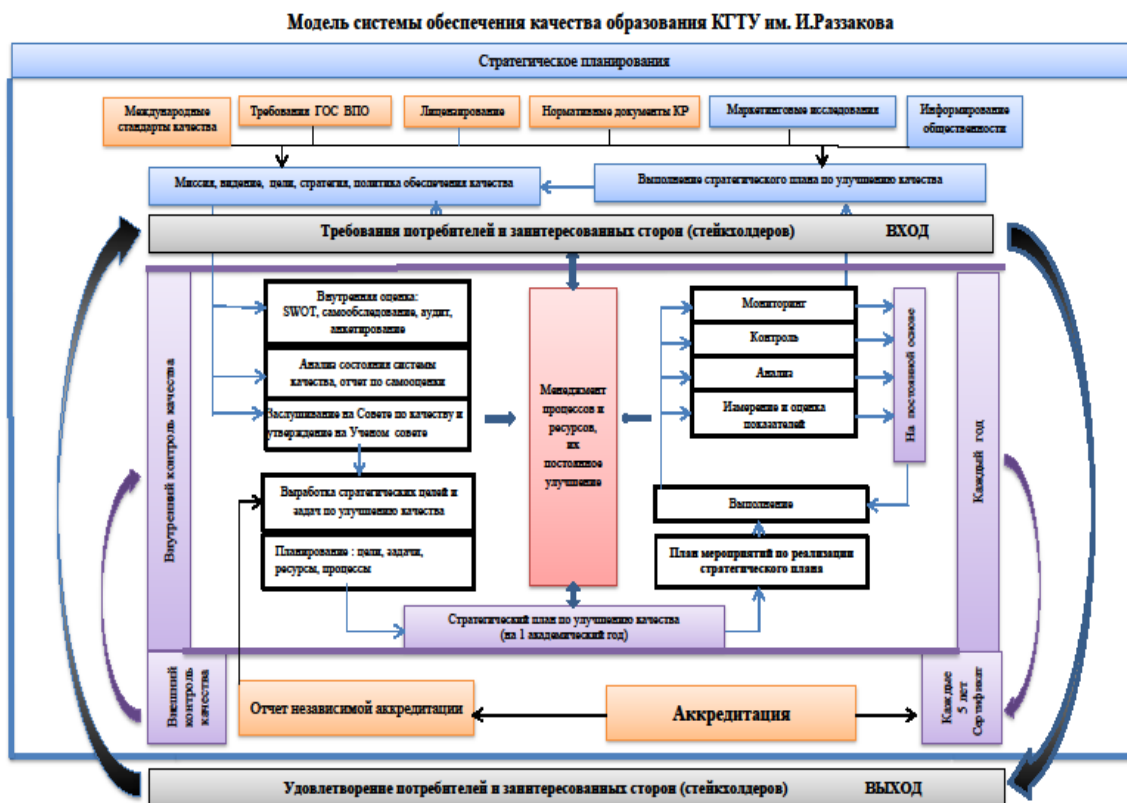
Изилдөөдө Кыргызстандын бир нече жогорку окуу жайларынын сапат менеджментинин системасынын ишке ашырылышына талдоо жүргүзүлдү. Мисалы, И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинде структуралык бөлүк катары 2007-жылы билим берүүнүн сапаты боюнча департамент түзүлгөн. Билим сапаты департаментинин негизги

максаты окуу процессин жана керектөөчүлөрдү (иш берүүчүлөр, студенттер, ата-энелер, коом жана башкалар) жана башка кызыкдар тараптарды координациялоо.

Учурда департамент төмөнкү милдеттерди аткарат [47]:

- университеттин сапат системасынын уюштуруу жана башкаруу структурасын иштеп чыгуу жана ишке киргизүү;
- структуралык бөлүктөрдө жана бөлүмдөрдө университеттин сапат саясатын ишке ашыруу жана координациялоо;
- университеттин түзүмдүк бөлүктөрүндө, бөлүмдөрүндө билим берүүнүн сапатынын индикаторлоруна жана процесстерине мониторинг жүргүзүү, аларды талдоо жана сапатын жогорулатуу боюнча тиешелүү иш-чараларды көрүү;
- университеттин түзүмдүк бөлүктөрүнүн жана бөлүмдөрүнүн ишмердүүлүгүнө ички аудит жана өз алдынча баа берүү боюнча иш-чаралардын системасын ишке ашыруу;
- университеттин билим берүү сапатын уюштуруу боюнча социалдык сурамжылоолорду жана изилдөөлөрдү жүргүзүү;
- сапатты башкаруу чөйрөсүндө КМТУнун ишин жөнгө салуучу жергиликтүү ченемдик документтерди иштеп чыгуу;
- билим берүү программаларын жана мекемелерин лицензиялоо жана аккредитациялоо боюнча иштерди даярдоо жана уюштуруу;
- сапатты башкаруу боюнча эл аралык билим берүү мекемелеринин тажрыйбасын жана сунуштарын изилдөө жана практикада колдонуу;
- университеттин сапатты камсыздоонун ички системасынын эффективдүү иштөөсүн жана башкаруусун колдоо.

Университетте билим берүүнүн сапатын камсыз кылуунун төмөнкүдөй модели түзүлгөн [115]:

1.1-сүрөт. И.Раззаков атындагы КМТУда билим берүүнүн сапатын камсыз кылуунун модели

2022-жылы университетте Сапат боюнча Кеңеш түзүлгөн. Кеңеш төмөнкүдөй иштерди алып барат:

- билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу боюнча бирдиктүү мамилени калыптандыруу;
- университеттин ишмердүүлүгүндө сапатты гарантиялоонун багыттарын аныктоо;
- университеттин структуралык бөлүктөрүнүн ишмердүүлүктөрүнө сапатты жайылтуу;
- билим берүүнүн сапатын калыптандыруунун, жайылтуунун жана эффективдүү колдонуунун механизмдин иштеп чыгуу жана нормативдик, методикалык камсыздоо;
- структуралык бөлүктөрдүн сапатты камсыздоо боюнча иштерин координациялоо;

- Кыргыз Республикасынын жана чет элдик эмгек рыногунун суроо-талаптарына шайкеш келген жогорку квалификациялуу адистерди даярдоонун талап кылынган деңгээлине жетүү.

Кыргыз мамлекеттик техникалык университетинин төрагалыгы алдында Кеңештин курамы түзүлгөн жана планы бекитилген. 2022-2023-окуу жылында Кеңештин үч жолку отуруму болуп өтүп, мында билим берүү программаларын аккредитациядан өткөрүү, студенттерди окутуунун шарттарын түзүү, аудиториялык фондуна мониторинг жүргүзүү, университеттин беш жылдык стратегиясын талдоо, окутуу курстары боюнча, коррупцияны жоюу боюнча студенттерден сурамжылоолорду жүргүзүүнүн жыйынтыктарын талдоо, билим берүү программалары боюнча өздүк баалоонун жыйынтыгын талкуулоо тууралуу маселелер талкууланып, тиешелүү чечимдер кабыл алынып, тиешелүү структураларга тапшырмалар берилген [104].

Билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу багытында Ош мамлекеттик университети дагы максаттуу иштерди жүргүзүүдө. 2004-жылы билим берүүнүн сапаты бөлүмү түзүлгөн жана бүгүнкү күндө бай тажрыйбага ээ [124]. Бөлүм ОшМУда билим берүүнүн сапатын жогорулатууга багытталган аккредитацияга даярдоо, өздүк баалоо процедураларын уюштуруу жана өткөрүү, билим берүү программаларынын сапатын контролдоо системасынын механизмдерин, параметрлерин жана процедураларын иштеп чыгуу, окуу процессин контролдоо жана мониторинг иш-чараларын жүргүзөт.

Билим берүүнүн сапаты бөлүмү окуу процессин коштоочу документациянын сапатына баалоону уюштуруп, структуралык бөлүмдөргө билим берүү программаларынын сапатын контролдоону жүзөгө ашыруу менен байланышкан маселелер боюнча жардам көрсөтүүнү уюштурат. Окутуучулардын ОМКларынын сапатына, програмалардын окутуунун натыйжаларына шайкештигине баа берет жана ошону менен бирге ОшМУнун студенттеринин, окутуучуларынын, кызматкерлеринин арасында билим берүүнүн сапатын жогорулатуу маселелери боюнча сурамжылоону даярдайт, уюштурат, өткөрөт жана натыйжаларды анализдейт.

Бөлүм билим берүүнүн сапатына тиешелүү маселелер боюнча структуралык бөлүмдөрдө регулярдуу түрдө текшерүүлөрдү жүргүзүүнү, аларды жыйынтыктарына ылайык коррекциялоочу чараларды макулдашууну, алардын аткарылуусун контролдоону уюштурат, өткөрөт. Анкетирлөөнүн, текшерүүнүн, мониторингдин жыйынтыктары боюнча статистикалык отчетторду, информациялык-аналитикалык мүнөздөгү материалдарды даярдайт. Ошондой эле бөлүм аккредитациялоо боюнча дагы иш алып барат жана аккредитация маселелери боюнча структуралык бөлүмдөрдүн ишмердигин координациялоо, маалыматтык-методикалык коштоо, контролдоо жана анализдөө иштерин уюштурат, жетектейт. Аккредитация, өздүк баалоо жана билим берүүнүн сапаты боюнча кеңешмелер, семинарлар, конференциялар уюштурат.

Ош мамлекеттик университетинде билим берүүнүн сапатын камсыз кылуунун саясаты иштелип чыккан жана анын негизги багыттары катары төмөнкүлөр көрсөтүлгөн [130]:

- билим берүү ишмердүүлүктөрүн мамлекеттик билим берүү стандартына, коомдун талаптарына билим алуучуларды шайкеш келтирүү;
- бардык деңгээлдеги жетекчилердин лидерлиги жана персоналдык жоопкерчилиги, ар бир кызматкердин өзүнүн милдетин так түшүнүүсү, жоопкерчилиги, окутуучулардын, кызматкерлердин билим берүүнүн сапатын камсыз кылууга активдүү катышуусу, бул боюнча өз компетенциясын, кесиптик квалификацияларын жогорулатуусу;
- мүмкүнчүлүктөр жана жетишилген натыйжалар боюнча өздүк баалоолорду уюштуруу, анын негизинде окуу-тарбиялык процессти өркүндөтүү;
- сапатты камсыз кылууга багытталган материалдык-техникалык, окуу-методикалык жабдылыштар менен камсыздоо, персоналдарга жана студенттерге ыңгайлуу шарттарды түзүп берүү.

Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын камсыз кылууга багытталган ушул сыяктуу иш-аракеттер көпчүлүк жогорку окуу жайларында жүргүзүлүп келүүдө [47; 64; 144; 145]. Бул жогорку окуу жайларында алынган маалыматтарды жалпылаштарып караганда СМС өнүктүрүү жана өркүндөтүү

маселеси бир нече артыкчылыктуу багыттар боюнча ишке ашырылат: билим берүү боюнча сапат саясатын иштеп чыгуу жана ишке киргизүү; ЖОЖдун башкаруу структурасынын иштөө сапатын жакшыртуу; билим берүү процессинин сапатын камсыздоо жана башкаруу боюнча документтерди иштеп чыгуу; процесстик жана системалык мамилелердин негизинде билим берүүнүн сапатын туруктуу жакшыртуу; билим берүү иш-аракеттеринин процесстерин өлчөө системасын иштеп чыгуу жана ишке киргизүү; СМС аркылуу көз карандысыз баалоо жүргүзүү.

Биринчи бап боюнча корутунду

Кыргызстанда жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын камсыз кылуунун жана аны башкаруунун теориялык жана практикалык маселелерине арналган бул главада төмөнкүдөй жыйынтыктарга ээ болдук.

1. Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын камсыз кылуунун жана аны башкаруунун теориялык маселелерин иликтөөдө “билим берүүнүн сапаты” жана “сапатты башкаруу” түшүнүктөрүнүн мааниси чечмеленди жана бул түшүнүктөрдү изилдешкен окумуштуулардын эмгектерине анализ жүргүзүлдү. Сапат түшүнүгүнө антик замандын ойчулдары көңүл бурушкан. Сапаты бар үчүн нерсе бар болот, сапатын жоготсо, ал маңызын жоготот – деп айткан Гегель. Жалпысынан, окумуштуулардын пикирлери боюнча, билим берүүнүн сапаты – ар кандай деңгээлдеги керектөөчүнүн талабын канааттандыруу, билим берүүнүн кабыл алынган стратегиялык документтерин талапка, нормага жана стандартка дал келтирүү деп эсептелет.

Билим берүүнүн сапатын башкаруу – бул ишке ашырыла турган башкаруу иш-аракеттеринин бир бөлүгү. Мында башкаруу процесстерин пландаштыруу, уюштуруу, башкаруу жана контролдоо, инновацияларды жайылтуу, билим берүүнүн потенциалын күчөтүү, аны пайдалануу деңгээлин жогорулатуу жана натыйжада билим берүүнүн сапаттык жаңы натыйжаларын алуу боюнча коллективдин ишмердүүлүгүн уюштуруу иш аракеттери аткарылат. Азыркы

учурда Кыргызстанда жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу үчүн билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын жолго коюу зарыл экендиги маалым.

2. Кыргызстандын жогорку кесиптик билим берүүсүндө ишке ашырылып жаткан сапатты башкаруу системаларына талдоо жүргүзүлдү. Болон системасына кирүүнүн алкагында жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатына көзөмөлдүк кылуу, аларды баалоо маселеси күч алууда. Сапатты башкаруу системасынын жогорку окуу жайларындагы натыйжалуулугун иликтөө максатында чет өлкөлүк жана Ата Мекендик тажрыйбалар боюнча семинар-тренингдер өткөрүлгөн. Изилдөөдө сапатты баалоо системаларына (TQM, ISO, EFQM, FQM) талдоо жүргүзүлдү.

3. Жогорку кесиптик билим берүүдө “окутуунун натыйжасы” түшүнүгүнүн ролу иликтөөгө алынды. Окутуунун натыйжасы XX кылымдын аягы-XXI кылымдын башында Болон системасына кирүү багытынын алкагында маанилүү түшүнүккө айланганы белгиленди. Бул түшүнүккө ата-мекендик жана чет элдик изилдөөчүлөр аныктамаларын беришкен. Жалпылап алганда, окутуунун натыйжасы – бул, окутуу процесси аяктагандан кийин билим алуучу өздөштүргөн билимдерин, билгичтиктерин колдонуу эмнелерди аткара ала тургандыгы деп аныкталат. Изилдөөдө окутуунун натыйжасы менен билим берүү программаларынын ортосундагы байланыш, аны иштеп чыгуунун механизми, дисциплиналар боюнча окутуунун натыйжасын түзүү маселелери каралды.

2-БАП ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАСЫН ЖОГОРКУ КЕСИПТИК БИЛИМ БЕРҮҮНҮН САПАТЫН БАШКАРУУ КАРАЖАТЫ КАТАРЫ ИЗИЛДӨӨНҮН МЕТОДОЛОГИЯСЫ, МАТЕРИАЛДАРЫ ЖАНА МЕТОДДОРУ

2.1. Изилдөөнүн методологиялык мамилелери жана илимий методдор

Азыркы заманбап коом дүйнөлүк экономикалык мейкиндиктеги глобалдашууга катышуусу менен жана ага жараша модернизация жүргүзүүсү менен мүнөздөлөт. Жаңы тенденцияларга жараша модернизация жүргүзүү процесстери билим берүү секторуна, анын ичинен, жогорку билим берүү секторуна дагы түздөн-түз тиешеси бар. Дүйнөдөгү глобалдашуу оң да, терс да таасирлерди тийгизиши мүмкүн. Биз ага кандай карабайлы, бул жүрүмдү токтотууга мүмкүн эмес. Заманбап талаптарга ылайык тиешелүү иштерди жүргүзүү керек.

Кыргыз Республикасынын билим берүү мыйзамында билим берүүнүн укуктук аныктамасы бул адамдарды коомдун жана мамлекеттин кызыкчылыгында тарбиялоонун жана окутуунун максаттуу процесси катары берилген. Бул жерде жарандардын мамлекет тарабынан аныкталган билим деңгээлине жетүүсүнө шарт түзүүчү бардык маселелер каралган. Окуу системасы үйрөтүү жана тарбия берүү аркылуу ишке ашырылып, мында окуучунун талапка ылайык билим даражасына ээ болгонун ырастоо да маанилүү. [90].

Билим берүү боюнча КМШ өлкөлөрү үчүн моделдик кодекстин долбоорунун концепциясында негизги жоболор каралган. Бул концепцияда билим берүү – бул тарбиялоо, окутуу, билимин сактоо жана өнүктүрүү, маданиятты жайылтуу жана коомдук-экономикалык туруктуу өнүгүүгө жетүү сыяктуу иштерге багытталган процесс деп түшүндүрүлөт [79; 105]. Ал инсанды, коомду жана мамлекетти өнүктүрүүгө багытталып, келечек муундарды окутуу аркылуу ишке ашат. Ошондой эле, бул концепцияда өлкөнүн руханий

өнүгүүсүнө жана коомдун адеп-ахлактык, акыл-эс, көркөм жана физикалык абалын тынымсыз өркүндөтүүгө өзгөчө маани берилет.

ЮНЕСКО эл аралык билим берүүдө классификациялык стандарттарында (МСКО-2011), билим берүү – бул адамдын керектөөлөрүн канааттандырууга багытталган ар кандай максаттуу жана системалуу аракеттердин жыйындысы деп эсептелет. Бул эл аралык классификация – дүйнөлүк деңгээлде салыштырмалуу статистиканы түзүү жана көрсөтүү максатында иштелип чыккан система. Учурдагы иштеп жаткан редакциясы ЮНЕСКОнун Башкы конференциясы тарабынан 2011-жылы, ал эми мурункусу 1997-жылы кабыл алынган [111, 3-б].

Инсанды окууга, билим алууга, өз алдынча үйрөнүүгө жана кандайдыр бир натыйжага жетүүгө мүмкүнчүлүктөрдү түзүү үчүн билим берүү процессин туура жана натыйжалуу уюштуруу менен бирге туруктуу кайтарым байланыш процессин камсыздоо зарыл. Үйрөнүү, өз кезегинде, жүрүм-турумдун, маалыматтын, билимдин, түшүнүктүн, дүйнө таанымдын, баалуулуктар системасынын же көндүмдөрдүн ар кандай өзгөрүүсүн билдирет. Билим берүүнүн эл аралык стандарттык классификациясына ылайык, окутуу пландаштырылган, уюштурулган, туруктуу болуусу зарыл жана белгилүү шарттарда жүзөгө ашырылышы керек. Бул төмөнкү шарттардын болушун максаттуу деп эсептейт [111]:

- максаттуулук, максат коюу, пландаштыруу;
- так аныкталган максаттары бар машыгуу иш-аракеттеринин же окутуу моделдеринин конкреттүү ырааттуулугу;
- катуу так аныкталган тартип, окутуунун формасы, белгилүү бир методология (көбүнчө мугалимдин катышуусу болжолдонот, бирок, өз ара аракеттенүү кыйыр же жансыз болушу мүмкүн);
- узактыгы жана үзгүлтүксүздүгү (ар бир түр, тренинг түрү үчүн өзүнүн минималдуу узактыгы).

Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын жогорулатуу жана университеттерде сапатты башкарууну өркүндөтүү үчүн учурдагы талаптарга

ылайык жаңы, натыйжалуу ыкмаларды иштеп чыгуу бүгүнкү күндө абдан маанилүү болуп турат. Ушул себептен, биздин **изилдөөнүн объектиси** – жогорку окуу жайларынын билим берүүнүн сапатын башкаруу системасы, ал эми **изилдөөнүн предмети** – жогорку окуу жайларында окутуунун натыйжалары аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын өркүндөтүү процесси.

Бул параграфта жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун мамилелерин иликтөө талап кылынат. Ушуга байланыштуу "мамиле" деген түшүнүктүн маанисин чечмелеп алуу зарыл. Педагогика боюнча окуу куралында "мамиле" түшүнүгү окутуу жана тарбия берүүдө колдонулуучу негизги принциптердин биримдиги катары түшүндүрүлөт [148, 140-б.]. Советтик философ Э.Г. Юдиндин илимий көз карашына ылайык, мамиле – бул изилдөөнүн негизги багыты, объектти изилдөөдө колдонулуучу ыкма жана жалпы изилдөө процессин жетектеген башкы жоболор [182, 160-б.].

Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууда “системалык”, “ишмердүүлүк”, “технологиялык”, “инсанга багытталган” жана “методологиялык” мамилелердин колдонулушу керек деген ойдобуз. Бул мамилелердин ар бири билим берүү процессинин натыйжалуулугун жана сапатын жогорулатууга багытталган. Ар бир мамилеге кыскача мүнөздөмө бере кетсек.

Системалык мамиле. Системалык мамиле билим берүүнүн сапатын башкарууда маанилүү ролду ойнойт, ал эми бул мамиле Ю.К. Бабанский (1977), В.П. Беспалько (1995), Т.А. Ильина (1997) жана Н.В. Кузьмина сыяктуу окумуштуулар тарабынан кеңири изилденген. Алардын эмгектеринен төмөнкү негизги аспектилерди белгилесе болот:

- Элементтердин курамы: Билим берүү ар түрдүү элементтерден куралат, мисалы, студенттер, мугалимдер, окуу программалары, материалдык база жана жетекчи уюмдар. Ар бир элемент өзүнүн функциясын аткарып, системанын жалпы максатына жетүүгө жардам берет.
- Элементтердин байланыштары: Системанын элементтери бири-бири менен активдүү байланышта болушат. Бул байланыштар системанын

структурасын жана анын эффективдүүлүгүн аныктайт. Элементтердин өз ара аракеттениши билим берүүнүн сапатын жогорулатууга шарт түзөт.

- Интегративдик касиеттер: Система катары бул элементтер биргелешип иш алып баруу аркылуу жекелештирилген касиеттерге ээ. Эгерде система сыяктуу жекелештирилген элементтердин бири жок болсо, бүт система өзүнүн максатына жете албайт.
- Башка системалар менен байланыш: Билим берүү системасы кеңири контекстте, башка социалдык, экономикалык жана маданий системалар менен байланышта болуп, алардан таасир алат. Мисалы, билим берүү иши экономика менен, ошондой эле эл аралык стандарттар менен тыгыз байланышта.

Ошентип, жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууну системалык мамиле аркылуу караш, анын элементтеринин функцияларын, байланышын жана интеграциясын түшүнүүгө негизделген. Бул процесс билим берүү системасын эффективдүү уюштурууга, жогорку стандарттарды камсыз кылууга жана үзгүлтүксүз өнүгүүгө жардам берет.

Ишмердүүлүк мамиле. Ишмердүүлүк мамиле жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууда негизги концепция болуп саналат. Бул мамиленин негизги талабы – инсандын өз ишмердүүлүгү менен биримдигин камсыз кылуу. Ишмердүүлүк мамилеси башкаруунун эффективдүүлүгүн жана процессинин жандуулугун камсыз кылат. Окумуштуулар тарабынан белгиленген аспектилер төмөнкүлөр:

- Ишмердүүлүктүн биримдиги: Башкаруу субъекттеринин (студенттер, окутуучулар, администрация ж.б.) биргелешкен ишмердүүлүгү алардын ортосундагы байланыштарды, максаттарды жана натыйжаларды координациялоого жардам берет. Бул биримдик билим берүү процессинин натыйжалуулугун жогорулатат.
- Ишмердүүлүктүн компоненттери: Ишмердүүлүк мотивация, максат, операциялар жана натыйжалардан турат.

- Психологиялык аспекттер: Ишмердүүлүктө катышуучулардын интеллект, эмоция, эрк, руханият жана чыгармачылыкка жөндөмдүүлүгү маанилүү роль ойнойт.

Технологиялык мамиле. Жогорку кесиптик билим берүүдө сапатты башкарууда системалуу жана түзүмдүк негизде иштөө үчүн технологиялык мамиленин орду маанилүү. Бул процесс натыйжалуу жана жогорку сапаттагы билим берүү системасын түзүүгө, ошондой эле окуу максаттарына жетүүгө жардам берет. Технологиянын негизги аспектилерин карап көрөлү:

- Максаттарды иштеп чыгуу: Технология конкреттүү педагогикалык идеяларды ишке ашыруу үчүн түзүлөт. Бул, өз кезегинде, окутуу процесстеринин натыйжалуулугун жогорулатууга шарт түзөт.
- Иш-аракеттердин тизмеги: Педагогикалык иш-аракеттердин тизмеги, операциялары жана кайтарым байланыштар конкреттүү максаттарга ылайык иштелип чыгат. Бул структура окутуунун пландалган натыйжаларына жетишүү үчүн зарыл.
- Аткаруучунун мүмкүнчүлүктөрү: Технологиянын элементтери мугалимдер тарабынан аткарууга оңой болушу керек. Ошол эле учурда, технология пландаштырылган натыйжаларга жетүүгө кепилдик бериши зарыл. Мындай подход окутуучуларга билим берүүнү эффективдүү уюштурууга жардам берет.
- Диагностикалык процедуралар: Технология диагностикалык процедураларды, критерийлерди жана натыйжалуулукту өлчөө инструменттерин камтыйт. Бул компоненттер технологиянын органикалык бөлүгү болуп, окутуунун натыйжаларын объективдүү баалоого мүмкүнчүлүк берет.

Инсанга багытталган мамиле. Инсанга багытталган мамиле жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууда маанилүү аспект болуп саналат. И.Б. Бекбоев (2003), Е.В. Бондаревская жана Т.И. Шамова (2006) сыяктуу окумуштуулардын эмгектери бул концепциянын калыптанышына жана

өнүгүшүнө чоң салым кошушкан [24; 166]. Инсанга багытталган мамилени ишке ашыруунун негизги аспектери:

- Жагымдуу климат түзүү: Жогорку окуу жайларда социалдык, эмоционалдык жана психологиялык жагымдуу климатты түзүү билим берүү процессине катышуучулардын активдүүлүгүн жогорулатат. Бул, өз кезегинде, окуучулардын motivation'ун күчөтүүгө жана алардын өнүгүүсүнө шарт түзөт.
- Активдүүлүктү стимулдаштыруу: Окуу процессинин бардык катышуучулары, анын ичинде студенттер, окутуучулар жана администрация, активдүү катышууга чакырылышы керек. Студенттердин өз алдынча ойлонуу, талкуулашуу жана жаңы идеяларды сунуштоо мүмкүнчүлүктөрүн камсыз кылуу маанилүү.
- Инсандык касиеттерди өрчүтүү: Окутуу-тарбиялоо иштердин алкагында ар бир студентти өзүнчө инсан катары карап, алардын жоопкерчилигин, чыгармачылык жөндөмдөрүн жана эмоционалдык акылын өстүрүүгө колдоо көрсөтүү. Бул аракет билим берүүнүн сапатын көтөрүүгө багытталган.
- Жеке баалуулуктарына эсепке алуу: Жогорку кесиптик билим берүүдө ар бир катышуучунун өзүнүн баалуулуктары, кызыгуулары жана муктаждыктары эске алынууга тийиш. Бул ыкма окутуучулар менен студенттердин ортосундагы өз ара түшүнүшүүнү жана байланышты жакшыртууга өбөлгө түзөт.
- Социалдык жана моралдык тараптар: Инсанга багытталган мамиле билим берүү процессинде социалдык жана этикалык аспектерди, мисалы, укуктарды, теңчиликти жана сыйлашты камсыз кылууну талап кылат. Бул коомдун жалпы өнүгүүсүнө чоң салым кошот.

Инсанга багытталган мамиле билим берүүнүн сапатын жогорулатуу процессин адамдардын өз ара аракеттенүүсү, активдүүлүгү жана инсандык касиеттерин өнүктүрүү аркылуу камсыз кылат. Жогорку окуу жайларында бул

мамилени ишке ашыруу жыйынтыктуу жана креативдүү билим берүү системасын түзүүгө көмөктөшөт.

Компетенттүүлүк мамиле. Бул “билим берүү процессинде студенттердин теориялык билимдерин жана практикалык жөндөмдөрүн өрчүтүүгө багытталган ыкма” [3]. Мында, окутуу процессинде теориялык билимдер менен практикалык тажрыйбаны бириктирүүчү ролду аткарып, студенттердин келечектеги кесиптик көндүмдөрүн жана жетишкендиктерин түзүүгө өбөлгө түзөт. Компетенттүүлүк мамиленин өзөктүү аспектерин белгилей кетсек:

- Компетенттүүлүктүн калыптанышы: Бул мамиле студенттердин көйгөйлөрдү чечүү жөндөмдөрүн кесиптик жана турмуштук кырдаалдарда билимдерин колдонуу жөндөмүн калыптандырууга басым жасайт. Студенттер теориялык билимдерин практикада ийгиликтүү колдонуу ыкмаларын үйрөнүшөт.
- Кесипке даярдык: Компетенттүүлүк мамиле билим алуучулардын кесиптик билимдерин, практикалык жана жалпы жөндөмдөрүн өркүндөтүүгө багытталган. Бул жөндөмдөр студенттерди коомдук жана кесиптик чөйрөдө ийгиликтүү иш жүргүзүүгө даярдайт.
- Ар тараптуу компетенттүүлүк: Студенттин “жумшак көндүмдөрүн” (soft skills), аналитикалык сынчыл ойлонуусун ж.б.у.с. жалпы универсалдуу жөндөмдөрүн өнүктүрүү.

Жогоруда аталган мамилелер жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун механизмдерин толуктап, башкаруунун негизги принциптерин ишке ашырууга жардам берет. Ар бир мамилени эске алуу, билим берүү процессинин натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн маанилүү деп эсептейбиз. Ошентип, жогоруда талкууланган мамилелердин өз-ара бирдиктүү байланыштарын белгилей кете турган болсок:

- Системалык мамиле: Билим берүүнү башкарууда башкарууну бирдиктүү система катары карап, анын элементтеринин өз ара аракеттенүүсүн жана структурасын аныктоону билдирет. Бул ыкма билим берүү системасынын натыйжалуу жана координацияланган иштешин камсыз кылат.

- Ишмердүүлүк мамиле: Ишмердүүлүк мамилеси жогорку окуу жайларындагы окутуучулардын жана студенттердин активдүүлүгүн жана ынтымакты жогорулатат. Иш-чараларды уюштуруу жана мотивация берүү башкаруунун эффективдүүлүгүн жогорулатат.
- Технологиялык мамиле: Билим берүү процессиндеги технологиялык мамиле окутуунун методдору жана ыкмаларына негизделет, бул методдор окутуунун натыйжаларын жакшыртууга багытталган. Ошондой эле, технологияларды колдонуу натыйжалуулукту өлчөө жана анализдөө мүмкүнчүлүктөрүн берет.
- Инсанга багытталган мамиле: Бул мамиле студенттердин жана окутуучулардын адамдык касиеттерин, эмоционалдык жана социалдык аспектерин эске алат. Билим берүү процессинин катышуучуларынын ортосундагы байланыштарды күчөтүү, билим берүүнүн сапатын жогорулатат.
- Компетенттүүлүк мамиле: Бул мамиле билим алуу процессин кесиптик даярдыкка жана турмуштук компетенттүүлүктөрдү калыптандырууга багыттайт. Студенттердин конкреттүү жагдайларда билимдерин колдонуу жөндөмдөрүн өнүктүрүү, коомдо ийгиликтүү иштөө үчүн зарыл.

Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууда системалык, ишмердүүлүк, технологиялык, инсанга багытталган жана компетенттүүлүк мамилелерин интеграциялоону талап кылат. Бул мамилелердин биргелешип иштеши билим берүү системасын жандандыруу жана жогорку сапаттагы билим берүүнү камсыз кылуу үчүн зарыл.

Кыргызстанда кабыл алынган билим берүү системасын өнүктүрүү боюнча документтер билим берүүнүн натыйжалуулугун арттырууга басым жасайт. Учурда билим берүү системасын натыйжага багытталган, анык критерийлер жана көрсөткүчтөр боюнча жүргүзүлгөн анализдерге негизделген чечимдерди кабыл алууну талап кылат.

Окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнү башкаруунун сапатын арттыруунун илимий жолдорун аныктоо изилдөөнүн илимий методдорун

колдонууну шарттайт [59; 84; 102; 147; 174]. Биздин изилдөөбүздө төмөнкүдөй илимий методдор колдонулду. *Салыштыруу илимий методу* диссертациялык изилдөөбүздүн бардык этаптарында колдонулду. Биринчи главада теориялык маселелерди иликтөөдө окумуштуулардын ырастоолору, түшүнүктүн маанисин чечмелөөгө карата берген аныктамалары салыштырылат жана алар билим берүүнүн сапатын башкарууну жогорулатуу маселесинин теориялык абалын аныктоого жардам берет. Экинчи главада “окутуунун натыйжасы”, “Педагогикалык шарттар” түшүнүктөрүнүн маңызы, бул түшүнүктөрдүн аныктамалары боюнча окумуштуулардын көз караштары, сунуштары салыштырууга алынат. Үчүнчү главада – эксперименталдык иштерди жүргүзүүдө эксперименталдык жана контролдук группалардын маалыматтары салыштырылып, алардын натыйжалуулугу анализденип салыштыруу жолу менен кемчиликтерди аныктоо жана аларды жоюу, окутуу натыйжалары калыптанышы боюнча тиешелүү чараларды кабыл алуу мүмкүнчүлүгү болот.

Анализдөө методу биздин изилдөөбүздө басымдуу түрдө колдонулат. Биринчи жана экинчи главаларда “компетенция”, “компетенттүүлүк”, “Окутуунун натыйжасы”, “модель” ж.б. түшүнүктөрдүн маңызы талдоого алынат. Изилдөөнүн максаттарына ылайык, жогорку окуу жайларында билим берүү программалардын, локалдык укуктук-нормативдик документтерди жана жумушчу программалардын мазмунун анализдеп, изилдеп чыгуу талап кылынат.

Мында окуу программалардын сапаты, окутуунун натыйжалары кандайча камтылгандыгы жана аларды түзүүнүн ыкмалары каралат. Эксперимент учурунда “универсалдык”, “кесиптик” жана “социалдык инсандык” компетенттүүлүктөрдүн жумушчу программаларда кандайча көрсөтүлүп жайгашкандыгы, ушул компетенттүүлүктөрдүн структуралык элементтери (*билимдер, билгичтиктер, жөндөмдүүлүктөр ж.б.*) жана алардын калыптанышына байланыштуу баалоочу каражаттардын максаттуулугуна талдоо жүргүзүлөт. Мындан тышкары, контролдук жана эксперименталдык

тайпалардын сынак-сессияда дагы талданып, сапатты камсыздоого канчалык таасир тийгизери боюнча анализ жүргүзүлөт.

Жалпылоо методу бир топко кирген объектилердин башкы, негизги, жалпы түшүнүгүн аныктоо. Жалпылоо – бул бардык объектилерден бирдей белгилерди, мүнөздөмөлөрдү бөлүп алуу. Башкача айтканда, бардык объектилерге тиешелүү болгон мүнөздөмөлөрдү аныктап чыгуу. Жалпылоо методу колдонуунун негизинде жаңы түшүнүктөр пайда болуп, айрым мыйзам ченемдүүлүктөр аныкталат. Бул метод аныктамаларга терең талдоо жүргүзүп, алардын маанисин бирдиктүү жыйынтыкка келтирүүгө жардам берет. Ар бир баптын аягында алынган жыйынтыктар боюнча кыскача корутундуларды чыгарууда колдонулат. Эксперимент учурунда алынган маалыматтарды топтоо, классификациялоо, талдоо жана изилдөөнүн негизги жыйынтыктарын чыгаруу үчүн бир нече аракеттерди жасоо керек. Мисалы, эксперименттин жүрүшүндө сапатты башкаруу боюнча жогорку окуу жайларынын тажрыйбасы ар кандай жактардан каралып, окуу жайынын өзгөчөлүгүнө жараша, менеджмент системасынын жакшы жолго коюлушуна жараша бири-биринен айырмаланышат. Бирок, алардын ар бирине анализ жүргүзүүнүн натыйжасында жалпы баарына тиешелүү болгон бир окшоштуктар кездешет.

Байкоо жүргүзүү методу. Байкоо жүргүзүү – бул алдын ала пландалган, талкууну жана түшүндүрмөнү талап кылган максаттуу процесс. Жогорку окуу жайларында билим берүү сапатын көзөмөлдөөдө, окутуучулардын компетенттүүлүгү, ошондой эле студенттердин билим деңгээли жана жөндөмдөрү жана боюнча байкоо жүргүзүү зарыл. Жогорку окуу жайларда сапатты башкаруунун абалын аныктоо үчүн билим берүүнүн сапатын жакшыртуу боюнча кандай аракеттер жүргүзүлүп жатканын изилдөө зарыл. Мында, сапатты жогорулатууга багытталган чечимдер жана жүргүзүлүп жаткан иштер байкоого алынууга тийиш. Окутуучулардын ишмердүүлүгүн көзөмөлдөө алдын ала белгиленген планга ылайык өткөрүлүшү керек. Байкоо аркылуу окутуучулардын сабактарды жүргүзүүсүнүн натыйжалары жана студенттерде анын кандай калыптанышы талданат. Алынган маалыматтар кийинки иш-

аракеттерди жасоо үчүн негиз болуп бере алат. Байкоонун натыйжасында биз окутуунун натыйжасынын калыптануу процессине күбө боло алабыз. Окутуучулардын окуу ишмердүүлүгүнө өз учурунда байкоо жүргүзүү, анын компетенттүүлүктөрдү туура калыптандырып жатканынын абалына байкоо жүргүзүү болуп эсептелет. Байкоо жүргүзүү аркылуу окутуу процессиндеги окутуучулардын жана студенттердин иш-аракеттерин текшерип, окутуунун натыйжаларын түзүү үчүн алардын аракеттери жана жетишкендиктери тууралуу маалымат алууга мүмкүнчүлүк ачылат. Бул процесс окутуунун сапатын баалоого жана аны жакшыртуу үчүн керектүү аракеттерди көрүүгө шарт түзөт.

Өлчөө методдору. Өлчөө методдорунун кеңири жайылган түрлөрүнө студенттерди, окутуучуларды жана башкаруу персоналдын *сурамжылоо* кирет. Эксперимент учурунда студенттерден сурамжылоо жүргүзүү, алардын окуу материалын канчалык деңгээлде өздөштүргөнү тууралуу маалымат алууга жана билим берүүнүн сапаты боюнча алардын пикирлерин аныктоого жардам берет. Башкаруу персоналдарын анкеталоодо алардын сапат тууралуу түшүнүктөрү, сапатты камсыз кылуу үчүн алардын ишмердүүлүктөрү тууралуу билүүгө болот. Окутуучуларга анкета жүргүзүү алардын билим берүүнүн сапаты тууралуу түшүнүктөрүн, сапатты камсыз кылууга аракеттери тууралуу маалыматтарды алууга мүмкүндүк берет. Анкета суроолордон турат. Суроолор эки формада түзүлөт: биринчиси, сыналуучудан өзү жооп берүүсүн талап кылат, экинчиси, сунуш кылынган жооптордун ичинен бирөөнү тандап алууга ылайыкталат. Анкетанын суроолору сыналуучу үчүн так, түшүнүктүү болуусу зарыл. Сыналуучу анкетанын суроолоруна так жооп берүүсү кажет. Педагогикалык өлчөөнүн эң кеңири таралган түрү болуп, педагогикалык тест эсептелет. Тест – жеңилден оорду карай, удаалаш түрдө жайгашкан тапшырмалардын жыйындысы. Тестирлөө – тесттик тапшырмаларды колдонуп, сыналуучунун даярдыгынын деңгээлин аныктоо. Тестирлөө – студенттердин даярдыгын текшерүүнүн бир формасы, анын жыйынтыктарын чыгаруу үчүн статистикалык методдор пайдаланылат. Тестирлөө аркылуу студенттин окуу жетишкендигин, жөндөмдүүлүгүн, инсандык касиеттерин объективдүү өлчөөгө болот.

Педагогикалык экспериментте сурамжылоолорду колдонуу ийгиликтүү жыйынтыктарга жетүүгө шарт түзөт. Педагогикалык экспериментте иштелип чыккан ыкмалардын, үлгүлөрдүн же технологиялардын натыйжалуулугун аныктоо үчүн *статистикалык методдор* колдонулат. Бул методдор биздин экспериментти уюштуруу учурунда тестирилөөнүн, же анкеталоонун жыйынтыгы менен алынган маалыматтарды анализдөөдө, жыйынтыктоодо колдонулат. Биздин эксперименталдык иликтөөбүздө статистикалык методдор алынган сандык маалыматтардын статистикалык закон ченемдүүлүгүн аныктоо үчүн, билим берүүнүн сапатын башкаруунун натыйжалуулугун аныктоо үчүн, студенттердин окуу жетишкендиктеринин динамикасын аныктоо үчүн колдонулат. Демек, статистикалык методдор окутуунун натыйжасы сапатты камсыз кылуунун каражаты катары колдонуунун моделин алгачкы апробациялоодо пайдаланыла турган, алынган материалдарды практикага сунуштоого жол берүүчү, жалпысынан алганда жүргүзүлгөн эксперименттин эффективдүүлүгүн аныктоочу маанилүү методдор катары каралат.

2.2. Жогорку кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун педагогикалык шарттары

Ар кыл адабияттарда жана диссертациялык изилдөөлөрдө "Педагогикалык шарт" түшүнүгү окумуштуулар тарабынан ар кандай жактан каралып, педагогикалык моделдер же системалар сунушталат. Педагогикалык шарт – бул "педагогикалык процессин ийгиликтүү уюштурууга мүмкүнчүлүк берген, бир-бирине таасир эткен жана бир-биринен көз каранды болгон ички жана тышкы себептердин жыйындысы" деп Е.И. Мащбиц белгилейт [100]. Ю.К. Бабанский педагогикалык шартты окутуу процесинде "окутуу", "окуу предмети" жана "үйрөтүү" элементтеринин өз ара байланыштуу өзгөчөлүгү катары карайт [19]. "Педагогикалык теориялар системалар жана технологиялар" китебинде педагогикалык системанын инсандык жана процессуалдык аспектилерин, ошондой эле анын иштешине жана өсүшүнө таасир этүүчү билим берүүчүлүк

жана материалдык чөйрөнүн мүмкүнчүлүктөрү педагогикалык шарттар деп сүрөттөлөт. Д.М. Ажыбаев өзүнүн изилдөөсүндө "педагогикалык шарт" түшүнүгүн "студенттердин билим алуу жана окуу иштерин натыйжалуу уюштурууга керектүү чөйрө" катары мүнөздөгөн [8]. А.Д. Ибраев өзүнүн "Жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу шартында студенттердин өз алдынча иштерин өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздери" аттуу диссертациясында бул түшүнүктү кенен карайт. Ал студенттердин өз алдынча ишин натыйжалуу уюштуруу үчүн атайын окуу чөйрөсү жана керектүү педагогикалык каражаттар маанилүү экенин белгилейт. Ибраев педагогикалык шарттарды үч түргө бөлүп көрсөтөт: "уюштуруучулук," "методикалык," жана "көзөмөлдөөчүлүк." Бул бөлүнүш колдонулган каражаттардын мүнөзүнө жана аткарылуучу иш-чаралардын мазмунуна жараша аныкталат [65].

Ф.Ш. Кулуева өзүнүн "Колледждерде маалыматтык-коммуникациялык технологияларды кесипке багыттап окутуу" аттуу диссертациялык изилдөөсүндө студенттер үчүн "уюштуруучулук" жана "методикалык" шарттар менен бирге "мотивациялык" шарттарды түзүүнүн да мааниси чоң экенин белгилейт. Изилдөөдө студенттердин мотивациясын күчөтүү, компетенттүүлүгүн жогорулатуу жана өзүн-өзү көрсөтүү жөндөмүн өнүктүрүү алардын кесиптик даярдыгына оң таасир этери баса белгиленген [87].

Окутуу процессин натыйжалуу башкарууда окутуучунун чыгармачылык мамилеси, ишке болгон каалоосу жана билими өзгөчө мааниге ээ. Бул ишке окутуучунун толук берилип, өзүн арноосу талап кылынат. Ж.Ж. Жакшылыковдун "Жогорку окуу жайларында окутуу процессин башкаруунун технологияларын өркүндөтүү" деген диссертациясында окутуу процессин ийгиликтүү жүргүзүүгө шарт түзүүчү негизги педагогикалык факторлор белгиленет. Анда негизги факторлор катары окутуучунун катышуусу, материалдардын мазмуну, окутуу методдору, каражаттар, окуу чөйрөсү жана сапат стандарттары көрсөтүлгөн. Ошондой эле, ар бир негизги шартка таасир этүүчү экинчи жана үчүнчү деңгээлдеги шарттар да кеңири түшүндүрүлгөн. [56]. Автор бардык деңгээлдеги шарттар камсыздалып, окутуучу жоопкерчиликтүү

иштесе, окутуу процессинин натыйжалуулугу табигый түрдө жогорулайт деп белгилейт [56, 74-б].

Кыргыз Республикасынын 2021-2040-жылдарга билим берүүнү өнүктүрүү стратегиясына ылайык, биздин изилдөө билим берүү системанын модернизацияланышына жана ошондой эле интеллектуалдык жактан калыптанган, чыгармачыл жана билимдүү кесипкөй адистерди калыптандырууга көмөкчү болот [2]. Аталган стратегиялык программаның негизги максаттары төмөнкүлөрдөн турат: мамлекеттик жана коомдук ресурстарды бириктирүү жолу менен билим берүү системасынын бардык деңгээлдеринде, анын ичинде мамлекеттик жана жеке секторлор ортосундагы кызматташтыкты күчөтүү, ошондой эле билим берүү үчүн талап кылынган ресурстарды натыйжалуу колдонуу. Билим берүү башкаруусун модернизациялоо, билим берүү мекемелеринин структураларын, башкаруу процесстерин жана методологияларын жакшыртуу аркылуу билим берүүнүн сапатын жогорулатуу. Социалдык-экономикалык чөйрөгө ылайыкташууну жеңилдеткен, чыгармачыл жөндөмдөрүн өркүндөтүүгө багытталган программаларды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу зарыл. Мамлекеттин билим берүүнү өнүктүрүүнүн стратегиялык программасынын максаттарына жетүүдө жогорку кесиптик окуу жайларда жүргүзүлгөн иш-аракеттер тиешелүү педагогикалык шарттардын түзүлүшү менен тыгыз байланыштуу. Азыркы учурда Кыргызстандын көпчүлүк жогорку окуу жайлары билим берүүнүн бардык деңгээлдеринде (орто кесиптик, бакалавр, магистратура) адилеттүү бирдей жеткиликтүү окутууну камтуу менен натыйжалуу окутууну уюштуруу аракеттерин жүргүзүп келишет. Учурда Кыргызстандын жогорку окуу жайлары сандан сапатка умтулуу менен сапатты камсыз кылуу боюнча программаларды иштеп чыгууга жана аткарууга умтулуп жатышат.

Кыргыз Республикасынын Билим берүү жана илим министрлиги жогорку окуу жайларынан программалык аккредитациядан өтүү талабын киргизген. Бул талап күчүнө киргенден (2013) кийин, өлкөнүн жогорку окуу жайлары сапатты камсыздоо жана сапатты башкарууга өзгөчө көңүл бура башташты. ЖОЖдор өз

структураларында сапат борборлорун ачып, борбордун алдына сапатты камсыз кылуу жана башкаруу максатында бир катар тапшырмаларды коюп жатышат. Сапат борборлору жогорку окуу жай ичинде изилдөө, анкетирлөө, мониторинг жүргүзүү сыяктуу бир катар иштерди аткаруу менен окуу жайдын сапатына оң таасирин тийгизе башташты. Сапат борборлору окуу жайды программдык, институционалдык аккредитациялардан өткөрүү максатында көз карандысыз аккредитациялоо агенттиктердин талаптарын изилдешип аларды аткаруу багытында ишмердүүлүк жүргүзүп, окуу жайдын сапатынын өсүшүнө көмөк көрсөтүшүүдө. Мурда окуу жайлар педагогикалык шарттарды жакшыртуу, компьютердик класстардын санын көбөйтүү, бардык компьютерлерди тез ылдамдыктагы интернет тутумуна кошуу менен тиешелүү сапатка жетишүүгө болот деп эсептеп келишсе, бүгүнкү күндө шарт түзүү менен эле тиешелүү сапатка жетише албай тургандыктарына көздөрү жетип олтурат.

Билим берүүнүн сапатын башкарууга тийиштүү болгон ыкмаларды жалпылап келсек, процесстердин төмөндөгүдөй классификациясын сунуштаса болот.

Башкаруу процессинин негизги элементтери:

- стратегиялык пландоо жана анын ишке ашырууну башкаруу;
- тактикалык жана оперативдик башкаруу процессин талап кылган аспектилер;
- кызыкдар тараптар менен иш алып баруу процессери;
- адам ресурстарын башкаруу;
- мониторинг жүргүзүү, анализ жана баалоо процессин аткаруу;
- ички байланыш жана маалымат алмашуу.

Процесстерди колдоо:

- материалдык жана техникалык камсыздоо;
- каржылык колдоо;
- инфратүзүмдү (техникалык ресурстарды) башкаруу;
- адам ресурстары менен камсыздоо;
- методикалык жана маалыматтык жардам;

- коопсуздукту камсыздоо.

Билим берүүнүн сапатын башкаруу системасынын негизги функцияларына төмөнкүлөр кирет:

1. Багыттоо функциясы: Максаттарды, негизги тапшырмаларды жана башкаруу саясатын окуу жайдын жетекчилерине жана кызматкерлерине тактап берет.
2. Концептуалдык функция: Илимий-методологиялык негиздемени камсыз кылат.
3. Уюштуруучулук функция: Билим берүү процессинин бардык катышуучуларынын биргелешип иш алып баруусунун механизмдин аныктайт.
4. Координациялоочу функция: Бардык деңгээлдеги жетекчилердин иш-аракеттерин координациялоого мүмкүндүк берет.
5. Эффективдүүлүк жана баалоо функциясы: Системалуу мониторинг жүргүзүүгө, өз убагында оңдоо жана алдын алуу чараларын көрүүгө, ошондой эле кызыкдар тараптар менен тыгыз иштешүүгө шарт түзөт.

Билим берүүнүн сапатын башкаруу боюнча азыркы учурга чейин изилдөө жүргүзгөн авторлор сапатты башкарууга арналган ар кандай алгоритмдерди сунушташкан [20; 73; 74; 156]. Алардын негизги аспектилерин талдап жана жалпылаштырган учурда билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын түзүү, ишке киргизүү жана өнүктүрүү процессинде үч негизги этапты аныктоо зарыл: даярдык көрүү, ишке ашыруу жана үзгүлтүксүз өркүндөтүү.

Билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын иштеп чыгуунун даярдоо этабы төмөнкү маанилүү кадамдарды камтыйт:

- Чечим кабыл алуу: ЖОЖдун жетекчилиги тарабынан билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын түзүү жөнүндө расмий чечим чыгаруу.
- Сапат кеңешин түзүү жана жооптуу өкүлдү дайындоо: Жетекчилик сапат боюнча кеңешти түзүп, жооптуу өкүлдү дайындайт.
- Координациялык бөлүмдү түзүү: Билим берүү сапатын башкаруу боюнча иштерди жөнгө сала турган атайын түзүмдүк бөлүм уюштуруу.

- Терминологияны тактоо: Университеттеги сапатты башкаруу системасына тиешелүү терминдерди бирдиктүү жана так аныктоо.
- Идеологияны жана методологияны аныктоо: Системанын максаттары, принциптери жана иштөө шарттарын аныктап, анын идеологиясын жана методологиясын иштеп чыгуу.
- Ички моделдин түзүмүн аныктоо: Негизги процесстерди жана алардын ички жана тышкы байланыштарын камтыган моделдин конфигурациясын аныктоо.
- Сапат көрсөткүчтөрүн жана критерийлерин түзүү: Университеттин ар бир компонентиндеги сапат көрсөткүчтөрүн жана баалоо критерийлерин аныктап, баалоо негизин түзүү.
- Аткаруу механизмдин иштеп чыгуу: Ар бир процессти аткаруу механизмдин жана аны ишке ашырууда коюлган талаптарды так баяндоо.
- Диагностика жана өзүн өзү баалоо ыкмаларын аныктоо: Диагностикалык, математикалык жана статистикалык ыкмаларды колдонуп, маалыматтарды иштеп чыгуу жана өзүн өзү баалоо системаларын иштеп чыгуу.

Ошондой эле, билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын тепкичтүү принцип менен куруу зарыл, бул төмөнкү деңгээлдерди камтыйт:

- Негизги ишмердүүлүктөр: Университеттин негизги багыттары - билим берүү, илимий изилдөө, жана кошумча билим берүү ишмердүүлүктөрү.
- Бөлүмдөр деңгээли: Кафедралар, факультеттер, жана башка бөлүмдөр.
- Кесиптик даярдоонун багыттары: Айрым адистиктер жана кесиптик даярдык багыттары.

Билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын ишке ашыруунун негизги этабы төмөнкү аспектилерди камтыйт:

- Өзүн-өзү баалоо: Баштапкы абалды талдоо жана учурдагы сапат деңгээлин аныктоо.
- Каскаддык ыкма: Сапатты башкаруу чөйрөсүндө ар кандай деңгээлдеги жетекчилик жана кызматкерлерди даярдоо.

- Сапат боюнча саясатты аныктоо: Университеттин миссиясын, көз карашын жана максаттарын тактоо.
- Уюштуруу структурасы: Университетти башкаруунун структурасын аныктоо, ыйгарым укуктарды жана милдеттерди бөлүштүрүү үчүн матрица түзүү.
- Системанын моделин бекитүү: Билим берүүнүн сапатын башкаруу системасынын моделин бекитип, анын процессинин жашоо циклын аныктоо.
- Жооптуу адамдарды дайындап коюу: Процесстердин сүрөттөлүшүнө жооптуу кызматкерлерди белгилөө.
- Сапат боюнча колдонмону даярдоо: Процесстерди баяндоо, документтерди түзүү, иштелген документтерди жаңыртуу жана расмий кабыл алуу.
- Системаны орнотуу: Сапатты башкаруу системасын киргизүү, анын ичинде ишке киргизүү буйругун чыгарып, кызматкерлерди окутуу жана бардык түзүмдүк бөлүмдөрдө документацияны тартипке келтирүү.
- Ички аудит: Ички аудит кызматкерлерин окутуу жана түзүү.
- Мониторинг системасын түзүү: Үзгүлтүксүз мониторинг системасын иштеп чыгуу, ондоо жана алдын алуу иш-чараларын пландоо жана ишке ашыруу.
- Инновациялардын киргизилиши: Билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын өнүктүрүүгө өбөлгө түзгөн инновацияларды киргизүүнү жана стимулдаштырууну камсыздоо.
- Сертификация: Сапат башкаруу системасын эл аралык же улуттук агенттиктердин сертификаттоо органдарында тастыктоо.
Үзгүлтүксүз жакшыртуу фаза алкагында төмөнкүлөр талап кылынат:
- Инновацияларды жигердүү киргизүү: Билим чөйрөнү жакшыртуу үчүн керектүү жаңы ыкмаларды жана чечимдерди киргизүү жана жайылтуу.
- Түзөтүүчү чараларды көрүү: Мүмкүн болгон көйгөйлөрдү аныктап, түзөтүүчү жана алдын алуучу иш-чараларды жүргүзүү.

- Таратуунун интеграциясы: Билим берүүнүн сапатын башкаруу системасын университеттин башка иштерине (изилдөө, кошумча билим берүү) интеграциялоо.
- Ички текшерүүлөр: Ылайыксыздыктарды аныктоо, аларды четтетүүгө жана өнүктүрүүгө багытталган ички аудит жана үзгүлнүксүз көзөмөл киргизүү.

Жогоруда каралгандардын бардыгы сапат башкаруу системаны киргизүүдө, жогорку кесиптик окуу жайдын бардык түзүмдөрүнүн жана бөлүмдөрүнүн так өз ара аракеттенүүсүн координациялоону, максаттарды коюуну жана ишенимдүү маалыматтын негизинде жүйөлүү чечимдерди кабыл алууну камсыз кылат.

Окутуунун сапатын камсыз кылууда окутуунун натыйжаларына көңүл буруп, алар аркылуу сапатты башкарууну колго алуу керек. Билим сапатын башкарууда комплекстүү педагогикалык шарттарды иштеп чыгуу маанилүү.

Жогоруда педагогикалык шарт түшүнүгү жалпы негизде чечмеленип, чет элдик жана ата – мекендик илимпоздордун педагогикалык шарттар түшүнүгүнө берген ойлору каралды. Жогорку кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжасы аркылуу билим сапатын башкаруунун төмөнкүдөй педагогикалык шарттары сунушталды.

А) Сапаттуу окуу материалы. Билим берүүнүн сапатын башкарууда абдан маанилүү педагогикалык шарт катары окуу материалдардын сапаты снлат. Окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкарууда окуу материалынын мазмунуна коюлуучу негизги төмөндөгү талаптардын аткарылышы маанилүү: 1) Студент тарабынан өздөштүрүлүүчү билимдердин, билгичтик жана көндүмдөрдүн жумушчу программаларда жана окуу материалдарында так ачылып көрсөтүлүшү; 2) Окуу материалынын мазмунунун программдык талаптарга жана сабактын максаттарына туура келиши. 3) Мазмундун илимийлүүлүгү, б.а. фактылардын илимге туура келиши, сабакта алынган корутундулардын далилдүүлүгүнүн болушу; 4. Окуу материалы менен

студенттердин камсызанылышы; 5. Практика менен айкалышы жана бирдиктүүлүгү.

Б) Билим берүүнү санариптештирүү– бул билим сапатын жогорулатуу жана азыркы талаптарга ылайык иш алып баруу үчүн маанилүү чара. Билим берүү жана илим министрлиги тарабынан кабыл алынган улуттук концепция санарип башкарууну жана электрондук окутууну өнүктүрүүгө багытталган бир катар маанилүү максаттарды камтыйт. Ал билим берүү процессинин ар бир этабында электрондук окутууну колдонуу, маалыматтык технологиялар аркылуу башкарууну жакшыртуу жана билим берүү ишмердүүлүгүн заманбап санарип чечимдерине ылайык келтирүү максатын көздөйт. Санариптик технологияларды колдонуу билим берүүнүн сапатын жогорулатып, натыйжалуулугун арттырат жана Кыргызстандын билим берүү системасын дүйнөлүк билим берүү мейкиндигине натыйжалуу интеграциялоону камсыз кылат.

В) Билим берүүнүн мазмунун модернизациялоо. Улуттук билим берүү системасын жаңы деңгээлге чыгарып, анын мыкты салттарын сактоо менен заман талабына ылайык өзгөртүп, билим берүү системасынын ар бир баскычында жана окуу ишинин бардык багыттарында маанилүү өзгөрүүлөрдү киргизүү.

Г) Билим берүүнү башкаруу системасын автоматташтыруу. Автоматташтырылган башкаруу системасы (АБС) – бул технологиялык процесс ичинде ар түрдүү операцияларды башкарууга арналган аппараттык жана программалык каражаттардын жыйыны. Билим берүүнү башкаруунун программалык пакеттери төмөнкү мүмкүнчүлүктөрдү берет:

- жогорку окуу жайдын бирдиктүү маалыматтык мейкиндигинин иштөө маселелерин чечүү, билим берүү системасынын санарип эко-системасын түзүү;
- студенттердин билим жыйынтыктарын ыкчам жыйноо, эсепке алуу жана анализдөө (электрондук ведомстволор, журналдар ж.б.);
- окуу процессин пландоону жана уюштурууну автоматташтыруу (окутуучулар менен студенттер үчүн электрондук кабинеттер, мобилдик тиркемелер, санарип репозиторий жана порталдар);

- китепкананын ишин автоматташтыруу, электрондук китепкана системаларын түзүү;

- администрациялык, финансылык-чарбалык ишти башкаруу;
- электрондук документ айлануу системалары.

Билим берүүнү башкаруу системасын автоматташтыруу менен окутуу ишмердүүлүгүн уюштуруудагы коюлган милдеттерди же болбосо аткарууга белгиленген тапшырмаларды ишке ашыруу, көзөмөлдөө, жөнгө салуу ж.б.у.с процесстерди жеңилдетүүгө жардам берип, окутуунун натыйжаларына жетүүгө мүмкүндүк берет. Биз, автоматташтырылган системалар аркылуу натыйжаларга ишенимдүү жана тез ээ болуу менен жогорку кесиптик билим берүүдөгү билим сапатын башкарууга ыкчам, эффективдүү таасир бере алабыз.

Д) Үзгүлтүксүз квалификацияны жогорулатуу. Жогорку кесиптик билим берүү системасында окутуучулардын кесиптик квалификациясын ар дайым жогорулатып туруу учурдун актуалдуу маселеси болуп саналат. Билим берүү процессине жана билим берүүнүн уюштуруу түзүмүнө карата компетенцияларды жогорулатуу процессинин үзгүлтүксүздүгүн уюштуруу учурдун талабы. Анткени компетенцияларды жогорулатуу процессинин үзгүлтүксүздүгү жогорку окуу жайдын окутуучуларына көп өлчөмдүү маалыматтарды өздөштүрүү мүмкүнчүлүгүн камсыз кылат. Азыркы учурда жогорку окуу жайлары заманбап санариптик технологияларды колдонуп, билим берүүнү модернизациялоо процессин жүргүзүүдө. Бул, өз кезегинде, окутуучулардын кесиптик деңгээлин жогорулатууга стимул берет.

Окутуучу квалификациясын жогорулатууда төмөндөгү жагдайларды түшүнүп, билип, пайдаланылышы зарыл:

- Окуу натыйжаларын иштеп чыгуу жана курстун максаттарын так аныктоо;
- Окутуунун натыйжаларын баалоо;
- Санарип технологияларды пайдалануу;
- Көзөмөл иш-чараларын аткаруу.

Е) Окутуу натыйжаларын үзгүлтүксүз көзөмөлдөө. Педагогикалык мониторинг уюштуруп, педагогикалык системанын ишмердүүлүгүнө байланыштуу маалыматтарды чогултуп жана сактап, иштеп чыгуу жана таратуу иштерин жүргүзүү менен бирге, анын абалын үзгүлтүксүз көзөмөлдөп туруу жана келечектеги өнүгүү багыттарын алдын ала аныктоого мүмкүндүк берет. Билим берүүнүн натыйжаларына мониторинг жүргүзүүнүн формалары төмөндөгүчө бөлүнөт:

- тeстирлөөнүн ар кандай формалары;
- диагностиканын ар кандай формалары (техникаларды колдонуу);
- окуучулардын жетишкендиктеринин портфолиосу;
- конкурстук иш-чаралар;
- демонстрациялык сынактар (экзамен);

Окуу натыйжаларын көзөмөлдөө окуу процессинин маанилүү бөлүгү болуп саналат жана ал өз алдынча татаал процесс.

Жогоруда айтылгандардын негизинде, окутуу натыйжалары аркылуу жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын жогорулатуу маселесин ийгиликтүү чечүү үчүн ылайыктуу шарттарды түзүп, аларды сапатты башкарууда максаттуу колдонуу керектигин айтууга болот. Билим берүүнүн сапатын натыйжалуу башкаруу үчүн, сапаттуу окуу материалдарын түзүү жана тиешелүү өлчөмдөр менен параметрлерди так аныктоо маанилүү. Мындан тышкары, башкаруу системасын автоматташтыруу окутуучулардын кесиптик чеберчилигин өркүндөтүүгө жана мониторинг иштерин бирдиктүү түрдө уюштурууга жардам берет.

2.3. Окутуу натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун модели жана аны ишке ашыруунун жолдору

Кыргызстанда учурда инженердик кадрларды даярдоодо тармагы инженериялык көйгөйлөрдү чечүү жана технологиялык долбоорлорду ишке ашыруу жаатында кандайдыр бир натыйжаларды берүүдө. Ошого карабастан, азыркы замандын талаптарына ылайык инженерлерди даярдоо үчүн терең жана сапаттуу өзгөртүүлөр зарыл болуп турат. XXI кылымдагы технологиялык прогресстин тездешти жана глобалдык экономикадагы түзүмдүк өзгөрүүлөр инженердик билим берүү системасын убакыттын талаптарына ылайык модернизациялоону шарттоодо. Учурдун талабына ылайык, бүгүнкү күндө инженердик адистер төмөнкү жаңы сапаттарга жана компетенцияларга ээ болушу керек, мисалы:

- Санарип көндүмдөр – маалыматтык технологиялардын активдүү колдонулушу жана санариптик куралдардын маанисинин өсүшү инженерлерден санарип чөйрөсүндө натыйжалуу иштөө жөндөмүн талап кылат.
- Жаңы көз караштарды жана идеяларды жаратуу – заманбап инженерлердин чыгымдарды азайтуу, экологиялык таасирди төмөндөтүү жана өндүрүштүн натыйжалуулугун жогорулатуу үчүн инновациялык чечимдерди сунуштоо жөндөмү.
- Көп тармактуу билим жана системалык ой жүгүртүү – инженердик көйгөйлөрдү чечүүдө ар түрдүү дисциплиналардын билимдерин айкалыштырып колдоно билүү жана комплекстүү системалар менен иштей алуу.
- Мыкты коммуникативдик көндүмдөр – масштабдуу долбоорлорду ишке ашыруу үчүн ар түрдүү топтор менен иштөө жана натыйжалуу баарлашуу жөндөмү.

- Туруктуу өнүгүү жана экологиялык аң-сезим – инженердик ишмердикте туруктуу өнүгүүнүн принциптерин жана экологиялык талаптарды эске алуу.

Кыргызстандын экономикасын модернизациялоо жана дүйнөлүк рынокто атаандаштыкка жөндөмдүү болуу максатында инженердик билим берүү системасында системалык өзгөрүүлөрдү ишке ашыруу зарыл. Бул өзгөрүүлөр заманбап инженерлерди даярдоо процессин кайра карап чыгуу, окуу программаларын жаңылоо жана инновациялык методдорду киргизүү аркылуу ишке ашырылышы керек. Инженердик кадрларды даярдоонун эффективдүү системасы Кыргызстандын экономикалык өнүгүүсүнө жана технологиялык прогресске жетишүүсүнө маанилүү салым кошуусу абзел.

Кыргызстан эгемендүүлүккө ээ болгон мезгилдерде мамлекетте түзүлгөн көйгөйлөрдү жоюунун андан кийинки татаал мезгили инженердик билим берүүдөгү жогорку мектебинин позициясынын олуттуу начарлашына алып келди. Жалпысынан өлкөдө инженердик квалификациянын кадыр-баркын жоготуу кырдаалды ого бетер курчутту. Натыйжада, өндүрүштү модернизациялоо жолуна түшүүгө аракет кылган көптөгөн өнөр жай ишканалары олуттуу кадрдык көйгөйлөргө туш болушууда, талап кылынган квалификациядагы жаш адистердин жетишсиздигин, ар түрдүү деңгээлдеги техникалык кызматкерлердин муундарын алмаштырууда проблемалар пайда болду. Дүйнөлүк тажрыйбага таянсак, бул көйгөйлөрдү чечүү мүмкүн экенин көрөбүз; ал үчүн кырдаалды туура түшүнүп, компетенттүү жана кылдат мамиле жасап, өнүгүүнүн оптималдуу моделин тандап, максатка багытталган ишти алып баруу зарыл. Мындай моделдин негизинде, албетте, ата мекендик инженердик мектептин мыкты сапаттарын сактоо менен бирге, дүйнөнүн алдыңкы университеттеринде техникалык адистерди даярдоонун эффективдүү жана далилденген тажрыйбасын топтош керек.

Кыргызстанда Болон процессинин принциптерин колдонулушу (2012), анын негизги жоболорунун жаңы Мамлекеттик билим берүү стандарттарына кириши жана билим берүү программаларын иштеп чыгууда эң мыкты Европалык

тажрыйбаларды колдонуу аталган проблемаларды бир топ жеңилдетти, университеттердин билим берүү программаларын өркүндөтүү жолун тандоо эркиндигин кыйла жогорулатты. Андыктан, Кыргызстандын жогорку окуу жайларында Европанын сапатты камсыздоо стандарттарын жана колдонмолорун колдонуу аркылуу билим берүүнүн сапатын жогорулатуу маанилүү. Бул процесс окутуунун натыйжаларынын маанисин жогорулатуу маселесин да камтыйт. Окутуунун натыйжаларын эске алып, билим берүүнүн сапатын башкаруунун моделин түзүүгө системалуу мамиле кылуу, максатка жетүү үчүн жакшы шарттарды түзөт.

Системалуу мамиле бул коюлган максатка жетиш үчүн аткарыла турчу иш чаралардын пландалышы, пайда болгон проблеманы чечүүгө карата аракеттердин байланышы жана өнүгүүнүн жалпы закон ченемдүүлүктөрү. Ар кандай системанын болушунун себеби анын объективдүү бир максаты – өзүн-өзү сактоо. Дагы бир маанилүү жагдай – эч кандай система өз алдынча болбойт; ал ар дайым кичине системаларды камтыйт жана өзү чоң системанын бөлүгү катары белгилүү функцияларды аткарат, жогорку деңгээлдеги системалар менен байланышы болот. Демек, негизги системаны түзүүчү фактор катары «бир максатка баш ийүү» эсептелет, анткени бул системанын бүтүндүгүн, иреттүүлүгүн жана туруктуулугун камсыз кылат.

Б.С. Гершунский, Т.А. Ильина, Ю.А. Конаржевский, Ф.Ф. Королева, Н.В. Кузьмина, Я.Пруха, Г.П. Сериков жана башка бир катар орус окумуштууларынын педагогикалык изилдөөлөрүндө системалуу мамилени колдонуу маселеси кеңири каралат [31; 127; 141; 173]. Системалык мамиленин негизги куралы болуп системалык талдоо каралат, ал татаал объекттерди изилдөөгө арналган ар кандай ыкмалардын жана алардын жыйындысы. Бул топтом моделдөө, бөлүү ыкмалары менен бирге эвристикалык, графикалык жана башка бир нече методдор да камтылган.

Ошентип, системалуу мамиле ар кандай, анын ичинде өтө татаал системаларды туруктуу өнүктүрүүнүн чегинде илимий билимдин эң эффективдүү каражаты болуп саналат. Мындай системаларды изилдөө

синергетикалык ыкмада каралганда натыйжалуу болуп саналат. Биринчиден, окутуунун натыйжаларына багытталган методология билим берүү процессинин борборуна студентти коёт, анткени негизги максат – анын натыйжаны көрсөтүү жөндөмдүүлүгү. Бул учурда программалык мазмун жана окутуу ыкмалары кошумча роль ойнойт.

Системалык мамилени колдонуу бизге окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун моделин түзүүгө жардам берет. «Модель» сөзү латын тилинен которулганда, ал өлчөм, образ, жол деген маанини берет. Модель — бул оригиналдын ордуна колдонулчу аналог же үлгү, кандайдыр бир маселени чечүүдө жардам берет [114]. Моделди түзүү процесси "моделдөө" же "моделдештирүү" терминдери менен белгиленет. Демек, моделдөө – бул моделдерди түзүү процесси, алардагы тиешелүү кубулуштарды изилдөө, изилденип жаткан объектиге кандайдыр бир катышта окшош болгон башка объект түзүү. Модель изилденип жаткан объекттин мурда белгисиз болгон берилиштерин, мүнөздөмөлөрүн, аспектилерин алуу үчүн, анын келечектеги жаңы касиеттерин болжоп айтып берүү үчүн, алынган берилиштерди системалаштыруу үчүн түзүлөт. Түзүлгөн модель иликтенип бүткөндөн кийин, жыйынтыгында моделде аныкталган касиеттер баштапкы объектке которулат [117; 172].

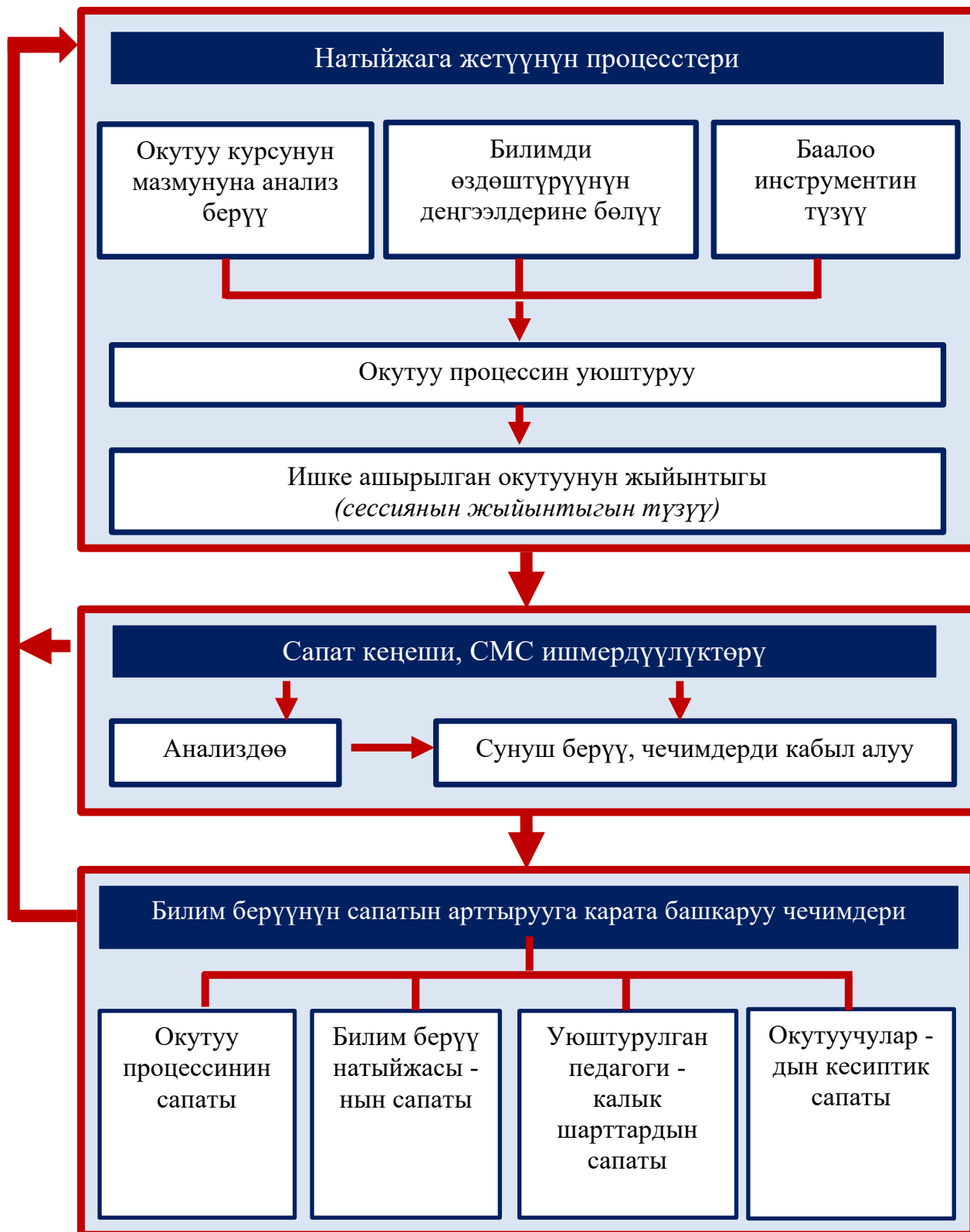
Системаны моделдөө төмөнкү негизги этаптарды камтыйт:

- система, процесстерди же моделдердин топтомун тактоо, долбоорлоо, ыңгайлаштыруу жана документтештирүү;
- керектүү моделди түзүү жана күтүлүүчү натыйжаларын алдын ала талдоо менен ар кыл маселелердин чечүү жолдорун табуу;
- алынган натыйжаларды талдоо, аныктаган өзгөчөлүктөрдү моделде камтуу.

Демек, окутуунун натыйжасы аркылуу жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууну моделдештирүү процесси дагы ушул сыяктуу этаптарды басып өтөт. Окутунун натыйжасы, билим берүүнүн сапатын башкаруу, педагогикалык процессти моделдөө боюнча тиешелүү адабияттарды иликтөө,

бул боюнча топтолгон тажрыйбаларды жалпылоо бизге, окутуунун натыйжасынын негизинде жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун төмөнкүдөй моделин түзүүгө мүмкүндүк берди (2.3-сүрөт).

Моделде үч блок келтирилген. Биринчи блок окутуунун натыйжаларын иштелип чыгуусун, окутуу натыйжаларын баалоо куралдары (инструмент) иштелип чыгуусун, окуу процессинин уюштурулушун жана жыйынтыктарды баалоо этаптарын камтыйт. Экинчи блок окутуунун жыйынтыктарынын анализинин негизинде Сапат Кеңеши тарабынан тиешелүү жана чечимдерди кабыл алуу жана Сапат менеджмент системасы аркылуу иш жүзүндө башкаруу этаптардан турат. Үчүнчү блок билим берүүнүн сапаты боюнча кабыл алынган чечимдердин жана сунуштардын ишке ашырылышына таасир этүүчү факторлорду камтыйт. Жогоруда айтылган ар бир бөлүктүн компоненттеринин маанисин кененирээк карап чыгалы.

Сүрөт 2.3. Окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун модели

1. *Натыйжага жетүү процесси.* Бул блок окутуунун алдын ала белгиленген жыйынтыктарын пландаштыруудан баштап, алардын жүзөгө ашырылышына чейинки бардык кадамдарды камтыйт.

1.1. *Окутуу курсунун мазмунуна анализ.* Окутуучулар алгач курстун программасында көрсөтүлгөн окутуунун максаттарына окутуунун натыйжаларын шайкеш келтирип иштеп чыгышы керек. Окутуу курсунун мазмуну — окуу процессинде үйрөнүлө турган конкреттүү тажрыйба. Бул мазмун төрт негизги элементтен турат: билим, көндүмдөр, чыгармачылык иш тажрыйбасы жана реалдуулукка карата эмоционалдык-баалуулук мамиле. Окутуунун мазмуну — бул окуу жайда же өз алдынча билим алуу жолу менен адамдын өздөштүргөн так билимдери, жөндөмдөрү, көндүмдөрү жана компетенцияларынын жыйындысы болуп эсептелет. Ал жаратылыш, коом, адамдын ой жүгүртүүсү, маданияты жана адамдын жашоосуна керектүү практикалык көндүмдөр менен жөндөмдөр жөнүндөгү илимий билимдердин системасын камтыйт. Кесипке даярдоодо, окутуунун негизги элементтери адистердин кесиптик жана жалпы маданиятын түзүүгө багытталышы зарыл. Окутуунун мазмуну туруктуу болбой, ал илимдин алга жылуусуна, коомдун социалдык-экономикалык абалына, жаштардын билим алуу мүмкүнчүлүктөрүнө жана өлкөнүн келечектеги өнүгүүсүнө байланыштуу өзгөрүп турат.

Окутуучулар өз курстары боюнча күтүлүүчү натыйжаларды түзүп чыгуу үчүн окуу курсунун мазмунуна структуралык талдоо жүргүзүшөт. А.М.Сохор, В.Ф.Шаталов, С.А.Шапоринский, П.М.Эрдниев ж.б. советтик окумуштуулар окуу материалынын логикалык структурасын түзүү маселесин терең изилдешкен. Окуу материалына структуралык анализ жүргүзүүнүн негизинде окуу курсунда камтылган негизги түшүнүктөр жана алардын бири-бири менен байланышы аныкталат. Бул иш аракеттер окуу курсун өздөштүрүүнү жеңилдетет. Окуу материалынын кайсы бөлүгү жана түшүнүктөрү негизги көңүлгө алынып, студенттин өздөштүрүшү керек болгон билимдери аныкталат. Ошондой эле, бул билимдерди колдонуп, окуу материалына тереңирээк түшүнүү алуу үчүн талап кылынган билимин жана көндүмдөрүн тактоо жүргүзүлөт.

Окуу материалдардын мазмуунун жана структурасын иштеп чыгууда окуу материалдарын дыкат талдап чыгуу зарыл. Талдоонун негизинде [25, 97-б.]:

- окуу материалы камтыган негизги түшүнүктөр аныкталып чыгат;
- ар бир түшүнүктүн ортосундагы байланыштар, алардын бири биринен болгон көз карандылыгы аныкталат.

1.2. *Окутуунун натыйжасын билимди өздөштүрүүнүн деңгээлдери аркылуу жазып чыгуу.* Окутуунун натыйжасынын компоненттери билим өздөштүрүү деңгээлдери боюнча жазылып чыгуусу зарыл. Өздөштүрүүнүн деңгээли окутуунун натыйжасын студенттердин деңгээлдик иш-аракеттери түрүндө деталдаштырылат. Адистер муну, окуу курсунан өткөндөн кийин студенттин ар кандай иш-аракетти аткара алуусу деп түшүндүрүшөт. Окутуунун натыйжасынын Б. Блумдун таксономиясы боюнча жазуу зарылдыгы тууралуу чет элдик тажрыйбалардын мисалдары жогорудагы параграфтарда келтирилген. Өздөштүрүү деңгээлдерин окуу материалынын мазмуну боюнча аныктоо маселеси дагы ХХ кылымдын 70-жылдарында сунушталган. Советтик педагогиканын көрүнүктүү өкүлү В.П. Беспалько билим алуучулардын өздөштүрүү объектисин пайдалануу менен байланышкан маселелердин белгилүү бир классын чечүү үчүн кээ бир максаттуу иш-аракеттерди аткаруу жөндөмдүүлүгүн өздөштүрүү деңгээли деп аныктаган [29, 45-б.]. Ал өз изилдөөсүндө өздөштүрүүнүн деңгээлдерин аныктаган. Алар: тааныштык деңгээли (окуучу жаңы билим менен таанышат, маалыматтарды биринчи жолу угат же окуйт); кайра калыбына келтирүү деңгээли (окуучу мурда алган билимди эстеп жана кайталап бере алат); билгичтик жана көндүм деңгээли (окуучу билимди колдонуунун конкреттүү көндүмдөрүн колдоно алат); трансформациялык деңгээл (окуучунун алган билимдерин жаңы кырдаалдарда пайдалануу жана мурунку түшүнүктөрүн жаңы шарттарга ылайык өзгөртүү же кайрадан түзүү мүмкүнчүлүгү) [29, 47-48-бб.]. И.Я. Лернер, В.В. Краевский жана М.Н. Скаткин өздөштүрүүнүн ылайыктуу деңгээлдер деп төмөнкүлөрдү белгилешет: биринчи деңгээл — окуу материалын түшүнүү, аны кайра айтып

берүү жана эсинде сактоо; экинчи деңгээл — билимди белгилүү бир кырдаалда колдонуу; үчүнчү деңгээл — билимди жаңы жагдайларда иштетүү [52].

Окутуу натыйжаларын түзүүдө, биздин көз карашыбыз боюнча, ар бир курстун өзгөчөлүктөрүнө жараша Б. Блумдун таксономиясынын бардык деңгээлдерин камтуунун зарылчылыгы жок. Негизги максат — курстагы маанилүү түшүнүктөр аркылуу студенттердин кандай аракеттерди аткара алаарын жана кандай акыл-ой аракеттерин (анализ, түзүү, баалоо) колдоноорун так аныктоо. Башкача айтканда, Б. Блумдун таксономиясынын ар түрдүү деңгээлдериндеги аракеттер окутуу максаттарына жана түзүлгөн окутуу натыйжаларына ылайык болушу зарыл. Билим берүүнүн мамлекеттик стандартына ылайык, окуу курсунун натыйжаларын аныктоодо маанилүү түшүнүктөрдү жана акыл ой аракеттерин камтыган натыйжалуулукка жетүү максатында Б. Блумдун таксономиясынын деңгээлдерин окуу предметине ылайыкташтырып колдонулушу сунушталат. Мисал катары “Методика преподавания психологии” курсу үчүн даярдалган сунуштарды карап көрсөк болот, окутуу натыйжалары төмөндөгү компоненттерден куралат [131, 118-б.]:

Компетенциялар	Окутуунун натыйжасы
<p>Умение обеспечить научно-методическими и дидактическими материалами учебные занятия и способность осуществлять педагогическую деятельность на основе новейших разработок в сфере образования, психологической и клинической науки и практики, знаний нормативно-правовой базы применительно к образовательным потребностям различных групп населения, в том числе потребностям особых социальных групп населения (групп риска,</p>	<p>Знание ключевых современных тенденций психологии в педагогической деятельности</p>
	<p>Проводит обоснованную оценку содержания научных и учебно-методических публикаций в соответствии с предложенными критериями.</p> <p>Выполнить аргументированную оценку рабочей программы по психологии согласно установленным критериям.</p>

<p>нуждающихся в социальной помощи и социальной защите уязвимых групп населения, людей с ограниченными возможностями здоровья и особыми образовательными потребностями) (ОПК-7)</p>	<p>Разрабатывает программу курса по психологической дисциплине, принимая во внимание подход к обучению психологии, принципы отбора и структуры содержания, цели и ожидаемые результаты обучения, характеристики учащихся и специфику учебного заведения.</p>
---	--

Жогоруда келтирилгендей, “окутуунун натыйжасы” графасында билим өздөштүрүүнүн бардык деңгээли көрсөтүлбөстөн, студент окуу материалын ийгиликтүү өздөштүргөнүн аныктоочу аракеттер көрсөтүлгөн. Бул жерде Б. Блум таксономиясынын "түшүнүү," "колдонуу" жана "баалоо" деңгээлдери чагылдырылууда.

1.3. *Баалоо каражаттарын түзүү.* Илимпоздордун айтуусуна караганда, баалоо каражаттарынын фонду – бул окутуунун натыйжаларын жана окуу программасын иштеп чыгууда студенттердин компетенцияларынын калыптанышын аныктоо үчүн методикалык материалдарын, контролдук өлчөө жана баалоо инструменттеринин комплекси. [131]. Демек, баалоо каражаттарынын фонду – бул, окутуунун натыйжаларын баалоонун жол-жоболорун нормалдаштыруучу материалдардын комплекси, булар аркылуу жумушчу программадагы пландаштырылган окутуунун натыйжаларына канчалык деңгээлде студенттердин окуудагы жетишкендиктери шайкеш келери текшерилет.

Баалоочу каражаттарды түзүү процесс учурунда төмөнкү этаптар ишке ашырылат:

- Окуу натыйжаларын ылайык ар кандай тапшырмалардын түрлөрү аныкталат. Тапшырмаларды аткарууну баалоо үчүн критерийлер белгиленет.
- Деңгээлдерди өздөштүрүүсүн көрсөткөн баалоо параметрлери иштелип чыгат.

- Контроль иш-чарасын уюштуруу үчүн спецификация даярдалып, тапшырмаларды аткаруунун максатын, методдорун, өткөрүү убактысын, баалоо объектилерин, даярдоо талаптарын, критерийлерин жана көрсөткүчтөрүн аныктоо, ошондой эле контролдоо ыкмасын көрсөтүү талап кылынат.

1.4. *Окутуу процессин уюштуруу.* Окутуунун натыйжасы окутуучунун жетектөөчүлүк жана уюштуруучулук ролу менен тыгыз байланышкан. Окутуу натыйжалары аркылуу окутуучунун билим берүү процессин натыйжалуу көзөмөлдөп башкаруусу маанилүү. Муну менен катар, студенттин окуу активдүүлүгү, билими, көндүмдөрү, таанып-билүү мүмкүнчүлүктөрү, материалга кызыгуусу жана өз алдынча билим алуу даярдыгы өрчүшү керек. Алынган натыйжалар аркылуу окутуу процессин натыйжалуу башкаруу жана уюштуруу чараларын көрүү аркылуу жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын көзөмөлдөө жакшыртылат. Биздин диссертациялык изилдөөбүздө каралган системалуу мамилеге байланыштуу бардык теориялык талдоолор жогорку кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжалары аркылуу сапат башкаруу системасын түзүүнүн зарылдыгын көрсөтөт. Студенттердин жакшы жыйынтыкка жетүүсү үчүн алардын таанып-билүү ишмердүүлүгүнө өзгөчө көңүл буруу маанилүү. Сабак учурунда студенттерге берилип жаткан тапшырмалар, өз алдынча ишмердүүлүк жүргүзүүгө даярдалган материалдар предмет боюнча алардын таанып билүүсүн тереңдетүүгө багытталышы керек.

Окутуунун натыйжасына багыт жасоо аркылуу окутуу процессин уюштурууда окутуучу бир нече факторлорду эске алуусу зарыл. Белгилүү окумуштуу М.А.Данилов таанып билүүдө кездешилген карама-каршылыктарды талдаган [46]. Ал өз изилдөөсүндө окуу процессиндеги негизги карама-каршылыктарга токтолуп, окуу жана практикалык тапшырмалардын студенттин акыл-эс деңгээлине дайыма эле төп келе бербей турганын баса белгилеген. Мындай учурда, билимдерди, көндүмдөрдү жана биликтерди калыптандыруу окуу процессин алдыга жылдырган негизги күч болуп саналат деп айткан. Окуу курсунун максатына жетүү үчүн ар түрдүү кырдаалдарды түзүү талап кылынат. Педагогикада кеңири колдонулган «ийгилик кырдаалын жаратуу» ыкмасы

студенттердин окуудагы жетишкендиктерин жакшыртууда жана окутуунун натыйжалуулугун камсыздоодо натыйжалуу болуп саналат. Бул ыкма окуучулардын ички мотивациясын ойготуп, алардын билим алууга болгон умтулуусун жана кызыгуусун арттырууга багытталган. Окутуучу атайын даярдалган кырдаалдар аркылуу студенттерди активдүү катышууга жана тапшырмаларды аткарууга шыктандырат.

Бул ыкманы колдонууда төмөндөгүдөй негизги натыйжаларды алса болот:

- Ички мотивацияны ойготуу: Ийгилик кырдаалы студенттердин өз алдынча окуу аракетине умтулуусун пайда кылат. Ийгиликти сезүү жана анын артына умтулуу билимге болгон кызыгууну арттырат, бул болсо өз кезегинде окуу процессинин натыйжалуулугун жогорулатат.
- Ишенимди бекемдөө: Студенттер белгилүү бир тапшырманы ийгиликтүү аткарган учурда алардын өзүнө болгон ишеними жана мүмкүнчүлүктөрүнө болгон ишеними жогорулайт. Бул ишеним алардын кийинки тапшырмаларды аткаруудагы умтулуусуна жана активдүүлүгүнө оң таасирин тийгизет.
- Ийгиликке умтулуу аркылуу активдүүлүктү арттыруу: Студенттер кырдаалга жараша тапшырмаларды чечүүдө ар кандай ыкмаларды колдонууга үйрөнүшөт, бул өз кезегинде аларды чыгармачылык менен ойлонууга жана жаңы жолдорду издөөгө түрткү берет.
- Индивидуалдуу көз караш: Ийгилик кырдаалдарды түзүүдө окутуучу ар бир студенттин мүмкүнчүлүктөрүн жана деңгээлин эске алат. Бул болсо билим берүү процессин жекече уюштурууга шарт түзөт.

Студенттердин окуу процессинде чечимдерди кабыл алуусу үзгүлтүксүз ишке ашат, анткени анын негизги элементи ийгиликке жетүү кырдаалы болуп саналат. Мындай кырдаалдарды түзүү жана алардын маңызын түшүнүү, студент менен мугалимдин иш-аракеттерин натыйжалуу уюштурууга жана туура чечим кабыл алууга жардам берет.

Окууда жогорку жыйынтыкка жетүү үчүн «ийгилик кырдаалын жаратуу» ыкмасы чоң роль ойнойт. Бул ыкма студенттердин ар тараптан өсүүсүнө жана окуу процессине жигердүү катышуусуна жардам берет. Окуудагы ийгилик студенттин ички күчүнүн бирден-бир булагы болуп саналат, кыйынчылыктарды жеңүү үчүн энергияны, билимге умтулууну пайда кылат. Окутуучунун иш-аракетинин негизги пункту ар бир студентке ийгиликтин кырдаалын түзүү болуп саналат.

Окутуунун натыйжасына жетүү үчүн коюлган максат менен тапшырмалардын ортосундагы карама-каршылыктар М. Касымалиевдин изилдөөсүндө каралган [72]. Аталган изилдөөнүн натыйжасында студент өзүнүн билимдери жана көндүмдөрү менен тапшырманы аткарууга жана көйгөйлөрдү чечүүгө аракет кылат. Бирок, анын мүмкүнчүлүктөрү ар кандай себептерден улам тапшырманы толук аткарууга жетишсиз болушу мүмкүн. Ушул себептен сабактын максаты тапшырмалар менен шайкеш келиши керек. Студенттердин профессионалдык жөндөмдөрүн өз алдынча өнүктүрүү үчүн даярдалган тапшырмалар сабактын белгиленген максатына ылайыкталып, ар бир студент менен жеке иш алып барыш керек.

Ишке ашырылган окуутуу натыйжалары студенттердин алган баллдары, коюлган баалары аркылуу туюнтулат. Булар аркылуу окутуу курсундагы белгиленген түшүнүктөрдүн өздөштүрүлүшү, аларды колдонуп студенттин практикалык же чыгармачыл иш аракеттерди аткара алуусу, акыл-ой аракет деңгээли (анализ, балоо, түзүү) аныкталат. Экзамендик сессиянын жыйынтыгы аркылуу ар бир студенттин окутуунун натыйжасына жетишкен деңгээли аныкталат. Студенттердин билим алуусун баалоо үчүн колдонулган критерийлердин негизинде, окутуунун натыйжаларын кандайча аныктоого боло турганын төмөндөгү мисалдар аркылуу көрсөтсө болот:

- Окутуунун натыйжасы толук калыптанды: Студент эгерде окуу курсуна тиешелүү түшүнүктөрдү ийгиликтүү өздөштүрүп, тапшырмаларды толук аткарса, анда ал окутуунун натыйжасына

толук жетишкен болот. Ошондо студент программаны толугу менен өздөштүргөн болуп калат.

- Окутуунун натыйжасы толук калыптанган жок: Студент айрым критерийлер боюнча түшүнүктөрүн көрсөткөн жана кээ бир тапшырмаларды аткарган, бирок өз оюн туура жана негиздүү түшүндүрүүдө кыйынчылыкка кабылган болсо, ал учурдагы жыйынтыкка толук жеткен эмес деп саналат. Бул студенттин программа боюнча айрым аспектилерин толук түшүнгөндүгүн, ал эми башкаларын жарым-жартылай өздөштүргөндүгүн көрсөтөт.
- Окутуунун натыйжасы калыптанган жок: Эгер студент берилген түшүнүктөрдү толук өздөштүрө албай, тапшырмаларды аткара албаса, анда ал окутуунун натыйжасына жеткен жок деп эсептелет. Буга байланыштуу студентке курсу кайрадан өтүү жана кошумча окуу талап кылынат.

Ар бир сессиянын жана жыйынтыктоочу аттестациянын жыйынтыктары чыгарылып, окуу процессин талдоо үчүн материалдар топтолот. Бул маалыматтар студенттердин жетишкендиктерин жогорулатууга жана окутуунун сапатын жакшыртууга арналган иш-аракеттерде колдонулат

1.5. ***Сапат кеңешинин жана Сапат менеджмент системасынын функциялары.*** Ушул бөлүм моделдин эң маанилүү бөлүгүн түзөт. Бул блок билим берүүнүн сапатын башкаруунун негизги багыттарын аныктоого жардам берет. Сессиянын жыйынтыктары кафедрада, факультеттин жана университеттин окумуштуулар кеңешинде талкууланат, тиешелүү сунуштар берилип, чечимдер чыгарылат. Ошол эле учурда, окутуунун натыйжалары жогорку окуу жайындагы билим берүүнүн сапатын өнүктүрүүгө багытталган коллегиялык орган Сапат кеңешинде талкууларда каралып каралат.

Сапат кеңеши жогорку окуу жайында билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу үчүн бирдиктүү көз карашты калыптандырууга жана структуралык бөлүмдөрдүн ишин сапат системасы аркылуу уюштуруу максатын көздөйт. Сапат кеңеши, ошондой эле, сапат системасын үзгүлтүксүз жакшыртууга жана

университеттин өнүгүү стратегиясын ишке ашыруу боюнча аракеттерди бириктирүүгө багытталган. Мындан тышкары, Сапат кеңеши Кыргыз Республикасынын эмгек рыногунун талаптарына жооп берген жогорку квалификациялуу адистерди даярдоонун жана билим берүү ишмердүүлүгүнүн тиешелүү деңгээлине жана сапатына жетүүнү көздөйт.

Жогоруда айтылгандай, Сапат кеңешинин ишмердүүлүгү сапатты камсыз кылуу иштери сапат системасынын абалын текшерүүнү, тиешелүү документтерди даярдоону, алардын ишке ашырылышын көзөмөлдөөнү жана натыйжаларын баалоону, ошондой эле анализ жүргүзүүнү камтыйт. Сапат кеңешинин отурумдарында сапат системасын калыптандыруу жана өнүктүрүү маселелери боюнча сунуштарды иштеп чыгат. Сапат кеңешинин жыйынында ички аудиттин жыйынтыгы чыгарылат, белгиленген кемчиликтерди жоюу үчүн тиешелүү чечимдер чыгарылат.

Жогорку окуу жайында билим берүүнүн сапатын башкаруу билим берүү процессинин натыйжаларын да, ар бир этабын да башкарууну болжолдойт, ал азыркы шарттарда сапат менеджментинин системасы (СМС) болгондо гана камсыз болору белгилүү. СМС белгиленген максаттарга жетүү үчүн негиз катары каралат, окутуу процессин уюштуруунун жаңы баскычына өтүү, адистерди даярдоо жана сапатты башкаруу иштеринин жүрүшү жана анын натыйжаларына көзөмөл жүргүзүү боюнча маселелерди карап чыгат.

Ошондуктан, окуу натыйжаларын баалоо аркылуу Сапат кеңеши же сапатты башкаруу системасы билим берүүнүн сапатын жогорулатуу жана анын туруктуулугун сактоо үчүн анализ жасап, эффективдүү башкаруу чечимдерин кабыл алууга тийиш. Учурда, кээ бир жогорку окуу жайларында Сапат кеңешинин жыйналыштары туруктуу өткөрүлүп, билим берүү сапатын жогорулатууга багытталган маанилүү чечимдер кабыл алынууда [129]. Мындай жыйындарда окутуу натыйжаларынын камсыздалуунусу каралып, жетишкендиктер жана кемчиликтер аныкталат, ошондой эле окутуунун натыйжалары камсыз болуусу үчүн зарыл сунуштар жана чаралар кабыл алынат.

2. Билим берүүнүн сапатын арттырууга карата башкаруу чечимдери.

Сапат кеңешинде жана СМСТе талкууланган жана жакшыртууга багытталган чечимдер ар тараптуу ишмердүүлүктү аткарууну көздөйт. Билим берүүнүн сапатын башкаруу жогорку окуу жайында уюштуруучулук-педагогикалык шарттардын негизинде аныктоо үчүн белгилүү төмөндөгү этаптардан өтүү зарыл.

Пландоо:

- Максаттарды тактоо жана милдеттерди коюу: Окутуу ишинин негизги максаттарын аныктап, аларга жетүү үчүн аткарылуучу милдеттерди белгилөө.
- Ресурстарды пландаштыруу: Окуу процессине талап кылынган материалдык, техникалык жана адамдык ресурстарды талдап, алардын уюштурулушун пландаштыруу.

Уюштуруу:

- Процессти жүргүзүү: Окуу процессти үзүрлүү уюштуруу, окутуучулар менен студенттердин натыйжалуу өз ара аракеттешүүсүн камсыздоо.
- Ыкмаларды тандап алуу: Окутуунун сапатын жогорулатууга көмөкчү боло турган ыкмаларды тактоо.

Түзөтүү жана жөндөө:

- Процессти жөндөө: Окутуу процессин натыйжалуу алып баруу үчүн аны тескөө жана окутуучулар менен студенттердин аракеттерин ырааттуу жөндөө.
- Иш-аракеттерди реорганизациялоо: Эгерде зарыл болсо, окутуу процессти боюнча өзгөртүүлөрдү киргизүү.

Текшерүү:

- Натыйжаларды карап чыгуу: Студенттерде окуу натыйжаларынын калыптанышин жана жалпы жетишкен жыйынтыктарды көзөмөлдөө.
- Пикир алуу: Окутуудагы кемчиликтерди жана күчтүү жактарды тактоо үчүн студенттер менен окутуучулардан пикир чогултуу.

Жыйынтыктарды баалоо жана изилдөө:

- Анализ жүргүзүү: Окуу жыйынтыктарынын сапатын жана койулган максаттарга жетүү деңгээлин изилдөө.
- Өнүктүрүү сунуштары: Жыйналган маалыматтарды эске алып, билим берүү процессин жакшыртуу боюнча сунуштарды иштеп чыгуу.

Окуу натыйжаны аныктоо жана талдоо үчүн татаал жана көп аспекттүү изилдөө болуп эсептелет. Бул процесс ар тараптуу мамилени талап кылат, башкача айтканда окутуунун натыйжасы окутуучунун компетенциясынан, студенттин активдүүлүгүнөн, окутуу методдорунун натыйжалуулугунан жана билим берүү системасынын контекстинен көз каранды. Алынган окутуунун натыйжаларынын негизинде билим берүү сапатын башкарууга байланыштуу чечимдер ар тараптуу аспектилерди эске алат, бул болсо билим берүү процессинин жалпы эффективдүүлүгүн жогорулатууга жардам берет.

Моделде көрсөтүлгөндөй, башкаруу чечимдери билим берүүнүн сапатынын маанилүү компоненттери боюнча иштелип чыгып, сунушталат.

А) *Окутуу процессинин сапатын* арттыруу боюнча сунуштар жана чечимдер. Билим берүүнүн сапатын башкаруу жогорку окуу жайларында ар кандай аспектилерге таянып, туруктуу жана бирдиктүү ыкма менен ишке ашырылышы керек. Окутуунун сапатына таасир этүүчү негизги элементтерге окуу программаларынын мазмуну, билим берүү ишин башкаруу, методикалык жана материалдык-техникалык негиздер, ошондой эле заманбап билим берүү ыкмалары жана алардын өз ара байланышы кирет. Аларды карап көрөлү:

1. Билим берүү программаларындагы мазмунунун сапаты. Адистикке тиешелүү окуу сабактарынын мазмунун талдоо аркылуу бүтүрүүчүлөрдүн деңгээлине жараша зарыл болгон маалыматтарды камсыздоо маанилүү. Окуу процесстин жыйынтыктарын көзөмөлдөө аркылуу баалоо. Бул бүтүрүүчүлөрдүн квалификациясы жана билим берүүнүн мамлекеттик стандартындагы компетенцияларга туура келүү шарттарын карап чыгууга мүмкүнчүлүк берет. Билим берүүнүн мазмунуна байланыштуу сапатты башкаруу боюнча чечимдери жогорудагы анализдердин негизинде иштелип чыгышы зарыл.

2. Окутуу процессин башкаруу. Окутуу процессин башкаруу пландаштыруу, уюштуруу, жөнгө салуу (стимулдаштыруу), контролдоо, баалоо жана жыйынтыктарды изилдөө сыяктуу баскычтардан өтөт. Билим сапатын жакшыртуу боюнча чечимдер айтылган ар баскычтардын жемишин көбөйтүүгө багытталышы зарыл..

3. Окуу-усулдук жана техникалык камсыздоонун сапаты. Сабак өтүүдө заманбап усулдук материалдар жана электрондук булактар менен камсыздоо, маалыматтык жана санарип технологияларды натыйжалуу колдонуу аркылуу мугалимдерге кесиптик ишин өркүндөтүүгө шарт түзүү. Окутуунун деңгээлин көтөрүү үчүн заманбап техникалык базаны түзүү керек.

4. Заманбап окутуу технологиялары. Окутуучуларды жаңы окутуу технологияларын колдонууга багыттоо, бул билим берүү процессинин натыйжалуулугун арттырат. Окутуучулар үчүн интерактивдүү жана активдүү окутуу методдорун үйрөтүү боюнча семинар-тренингдер уюштуруу, окутуу ыкмаларын жаңыртып, учурдагы талаптарга ылайыкташтырууга өбөлгө түзөт.

Б) *Билим берүү натыйжасынын сапаты.* Натыйжанын сапаттуулугун төмөнкү бөлүктөрдү камтыган түзүм катары караса болот: студенттин билим алуу деңгээлинин сапаты; студенттин окуу жана билимди өздөштүрүү иш-аракеттеринин сапаты; студенттин инсандык өнүгүүсү; бүтүрүүчүнүн даярдыгынын деңгээли; бүтүрүүчүнүн компетенттүүлүгү; бүтүрүүчүлөрүн конкуренттүүлүгү жана ишке орношуусу; бүтүрүүчүлөрдүн кесиптик жетишүүлөрү жана карьералык өсүш динамикасы. Кафедралардын жана факультеттердин жыйындарында студенттин билимине жана инсандык өнүгүүсүнө багытталган чечимдер кабыл алынат. Ал эми Сапат кеңешинин чечимдери бүтүрүүчүлөрдүн карьердик өсүүсүнө багытталышы да мүмкүн. Демек, жогорку окуу жайында сапатты башкаруунун чечимдери жана сунуштары ушул компоненттерге багытталышы зарыл.

В) *Уюштуруучулук-педагогикалык шарттардын сапаты.* Шарттардын сапаты катары төмөнкүлөрдү эсептөөгө болот: материалдык-техникалык базанын деңгээли; окутуучулардын ишмердүүлүк сапаты; башкаруу

органдарынын активдүүлүгү; окуу-методикалык камсыздоолордун деңгээли; ички жана тышкы баалоонун сапаты. Сапат кеңешинин чечими, факультеттерде материалдык техникалык жана окуу-методикалык базаны жакшыртуу, жетекчилердин кесипкөйлүгү, баалоо системасын жакшыртуу маселелерине арналышы керек.

Г) *Окутуучулардын кесиптик сапаты*. Бул компонент төмөнкүдөй төрт багытты камтыйт:

- окутуучунун адептүүлүгү жана дүйнө таанымдык багытталгандыгы. Бул окутуучунун окутуу процессин жалпы түшүнүшү жана окутуу процессинде катышуучуларга болгон этикалык көз караш экенин көрсөтөт. Бул жерде педагогикалык маданият, студентге сый-урмат жана колдоо көрсөтүүгө умтулуу негизги мааниге ээ. Ошондуктан, Сапат кеңешинин чечимдеринде окутуунун натыйжаларынан алынган таасирлер жана аларды жакшыртуу боюнча сунуштар көрсөтүлүшү керек.

- окутуучунун профессионалдык билим деңгээли. Окутуучунун профессионалдуулугунун бул бөлүгү базалык болуп саналат жана теориялык, методологиялык, методикалык жана технологиялык деңгээлдердеги анын даярдыгынын чагылдырат. Мында педагогикалык чеберчиликтин негизи калыптанат, кесиптик багыттагы дүйнө тааным калыптанат жана педагогдун идеялык-адептик позициясы түптөлөт. Демек, Сапат кеңешинин чечимдери жана сунуштары окутуучунун кесиптик квалификациясын жогорулатууга, өркүндөтүүгө багытталат.

- кесиптик жөндөмдүүлүк. Сапат кеңешинде талкууланган маселелер жана сунуштар окутуучунун өзүнүн билим алууга болгон кызыгуусу, кесиптик өнүгүү үчүн өзүн-өзү жакшыртууга болгон каалоосу жана аракеттери боюнча камтыйт. Анын негизинде, ар бир сессиялык сынактын же жыйынтыктоочу баалоонун жыйынтыктары менен алынган натыйжалар окутуучунун кесиптик жөндөмдүүлүгүнө кандайча таасир тийгизери жөнүндө маселени сапат кеңеште жана сапат менеджменти боюнча жыйынга коюу керек.

- окутуучунун технологиялык ыкмалары. Сапат кеңешинин жыйынында окутуучунун ишинин сапатын жогорулатууга жана студенттер менен өз ара аракеттенүүнү жакшыртууга арналган чечимдер жана сунуштар сунушталат.

Окутуунун натыйжасы аркылуу билим сапатын башкаруунун модели жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын камсыздоого жардам берет. Тажрыйба көрсөткөндөй, окутуунун натыйжалары көп учурда жогорку окуу жайларынын окуу-тарбиялык ишмердүүлүгүн жакшыртууга таасирин тийгизбейт. Окутуунун натыйжалары айрым бир гана чыгармачыл окутуучулардын, мобилдүү кафедралардын ишмердүүлүктөрүндө ийгиликтүү колдонулат. Демек, бул модель окутуунун натыйжалары билим берүүнүн сапатын башкаруу үчүн инструмент катары пайдаланууга мүмкүнчүлүк берет.

Экинчи бап боюнча корутунду

Окутуунун натыйжаларын эске алуу менен жогорку кесиптик билим берүүдө билим сапатын башкаруу технологияларын аныктоого арналган экинчи бөлүмдө төмөнкү жыйынтыктар алынды..

1. Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкарууда жетекчиликке алынуучу мамилелер изилденди жана "мамиле" термининин мааниси ачылды. Сапатты башкарууда системалуу, ишмердүүлүк, технологиялык, инсанга багытталган жана методологиялык мамилелер негиз катары колдонулушу абдан маанилүү. Бул аталган мамилелердин ар бири билим сапатын башкарууну жөнгө салуунун негизги багыттарын аныктайт. Белгиленген мамилелерге, ар бирине илимий мүнөздөмө берилди.

2. Окутуунун натыйжасы аркылуу билим сапатын жакшыртуунун педагогикалык шарттарын иштеп чыгуу маселеси каралды. Мында сапаттуу окуу материалдарын түзүү, билим берүүнү санариптештирүү, билим берүүнүн мазмунун замандын талаптарына ылайык жаңылоо жана билим берүүнү башкаруу системасын автоматташтыруу аракеттери, ошондой эле окутуучу курамдын квалификациясын үзгүлтүксүз жакшыртуу боюнча иш-чаралар

каралган. Окутуунун натыйжасын үзгүлтүксүз көзөмөлгө алуу негизги педагогикалык шарттар катары белгиленге. Алардын ар биринин мазмуну чечмеленди.

3. Окутуунун натыйжасы аркылуу жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун моделин түзүү жана аны ишке ашыруунун жолдорун аныктоо маселеси каралды. Модель окутуунун натыйжасын иштеп чыгууну, ага жараша баалоочу инструменттерди даярдап алууну, окутуу процессинин жыйынтыгы менен ишке ашырылган окутуунун натыйжасын алууну, анын негизинде билим берүүнүн сапатынын компоненттеринен болгон окутуу процессинин сапатын, окутуу процессинин натыйжаларынын сапатын, педагогикалык шарттардын деңгээлин жана окутуучулардын кесиптик чеберчилигин жогорулатууга арналган сунуштарды камтыйт. Окутуунун натыйжасы билим сапатын камсыздоого багытталган сапат кеңешинин, сапат менеджмент системасынын сунуштары жана чечимдери аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун каражаты катары кызмат кылат.

3-БАП ПЕДАГОГИКАЛЫК ЭКСПЕРИМЕНТТИ УЮШТУРУУ ЖАНА АНЫ ЖЫЙЫНТЫКТОО

3.1. Абалды аныктоочу эксперимент жана анын жыйынтыктары

Педагогика илиминин өнүгүшүнө татыктуу салым кошушкан И.Б.Бекбоев, В.И. Загвязинский, А.А. Кыверялг, Э.М.Мамбетакунов ж.б. окумуштуулар педагогикалык экспериментти окутуу жана тарбиялоо ишинде илимий мүнөздөгү тажрыйба катары белгилешет [24; 59; 88; 104]. Бул эмгектерди жетекчиликке алуу менен, биз тараптан окутуунун натыйжасы аркылуу жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын арттырууга арналган моделдин натыйжалуулугун текшерүү максатында педагогикалык эксперимент жүргүзүлдү.

Педагогикалык экспериментти уюштуруу үчүн анын максаты жана милдеттери белгиленди, андан кийин аны максаттуу түрдө уюштуруу планы түзүлдү. Педагогикалык эксперименттин максаты катары биз тараптан иштелип чыккан моделге жана педагогикалык шартка ылайык, окутуунун натыйжасын жакшыртуу аркылуу жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын башкаруунун натыйжалуулугун аныктоо эсептелди.

Экспериментте коюлган максатка жараша төмөндөгүдөй милдеттер аныкталды:

1. Жогорку окуу жайларында сапатты камсыз кылуу иш-чараларына талдоо жүргүзүү.
2. Жогорку окуу жайларында окутуунун натыйжасын эске алуу аркылуу билим берүүнүн сапатын арттыруунун критерийлерин аныктоо.
3. Окутуунун натыйжасын эске алуу менен окутуу процессин уюштуруу.
4. Эксперименталдык группаларда алынган натыйжаларды сапат кеңештеринде талкуулоого сунуштоо, чечимдердин аткарылышына көзөмөл жүргүзүү.

5. Билим берүүнүн сапатын башкаруунун моделинин эффективдүүлүгүн аныктоо.

6. Эксперименттин жыйынтыгын чыгаруу жана сунуштарды берүү.

Экспериментти уюштурууда ар кандай каражаттар колдонулуусу зарыл. Жогорку окуу жайларында окутуунун натыйжасынын студенттерге калыптаныш динамикасын аныктоо үчүн колдонулуучу каражаттар катары анкеталык суроолор, тесттик тапшырмалар, студенттерге сунушталуучу проекттик, чыгармачыл жана кырдаалдуу тапшырмалар колдонулат. Анкеталык суроолор жана тесттик тапшырмалар студенттерге дагы, окутуучуларга дагы берилет. Студенттерге тесттик, практикалык жана чыгармачыл тапшырмалар моделдин натыйжалуулугун баалоо үчүн колдонулат. Алардын проекттик, кырдаалдуу тапшырмаларды жана портфолиону аткаруудагы натыйжалуулугу көзөмөлдөнөт, анткени бул тапшырмалар студенттин өз алдынчалуулугун, жөндөмдүүлүгүн жана компетенттүүлүгүн өнүктүрүүдө маанилүү роль ойнойт.

Педагогикалык экспериментти уюштуруудан мурун, аны ийгиликтүү жүргүзүү үчүн атайын план даярдалды.

3.1-таблица. Педагогикалык экспериментти уюштуруунун планы

№	Максат	Методдор	Көрсөткүчтөр
1.	Экспериментти уюштуруунун этаптарын аныктоо	Анализ, синтез	Эксперименттин этаптары
2.	Жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын башкаруунун абалына талдоо жүргүзүү	ЖОЖдордогу абалды талдоо	Маалыматтар
3.	Аккредитациялык агенттиктердин иштерине талдоо жүргүзүү	Талдоо	Маалыматтар
4.	Материалдарды, тапшырмаларды даярдоо жана апробациялоо	Методдор	Тапшырмалар, татаалдыгы, баалоочу баллдар

№	Максат	Методдор	Көрсөткүчтөр
5.	Экспериментке катышуучу максаттуу тайпаларды аныктоо	Анализ	ЖОЖдогу группалар
6	Экспериментке катышуучуларды аныктоо	талдоо, тандоо	студенттер, окутуучулар
7.	Студенттер үчүн сурамжылоонун суроолорун иштеп чыгуу	Анализ, синтез, системалоо	Сурамжылоонун суроолору
8.	Сурамжылоо жүргүзүү	Сурамжылоо	Жыйынтыктар
9.	Эксперименттин натыйжалуулугун аныктоочу критерийлерди тандоо	Талдоо, системалоо	Критерийлер
10.	Эксперименттин жыйынтыктарын чыгаруу	Жалпылоо, системалоо	Жыйынтыктар

Иштелип чыккан планга ылайык, эксперименталдык изилдөөнүн этаптарын тактоо изилдөөнүн натыйжалуу жана системалуу өткөрүлүшүн камсыз кылуу үчүн маанилүү кадам болуп саналат. Бул максатка жетүү үчүн 2018-2022-жылдар аралыгында абалды баалоочу, изилдөөчү жана контролдоо эксперименттери жүргүзүлгөн.

Абалды аныктоочу эксперимент. Абалды аныктоо максатында 2018-жылы Кыргызстандын айрым жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын башкаруу боюнча аткарылып жаткан иш-аракеттер, аны менен бирге Кыргызстандын айрым аккредитациялык агенттиктери тарабынан жүргүзүлүп жаткан иштер дагы талдоого алынды.

Мында, биздин изилдөөбүздө коюлган милдетке ылайык, окутуунун натыйжасы аркылуу билим берүүнүн сапатын башкаруунун натыйжалуулугун камсыз кылуу маселеси жогорку окуу жайларында кандайча ишке ашырылып жатат жана башкаруу ишмердүүлүгүнүн негизинде жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапаты жогорулап жатабы, мына ушул маселени иликтөө

маселеси коюлган. Изилдөөгө И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университети, М.Адышов атындагы Ош технологиялык университети жана С.Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университети катышты. Эксперименталдык изилдөөгө жалпысынан жогоруда айтылган окуу жайларынан 26 структуралык бөлүмдөрдүн жетекчилери (проректор, декан, кафедра башчылары, сапатты камсыздоо боюнча бөлүм башчылары ж.б.), 44 окутуучу жана 128 студент кирди. Билим берүү тармагындагы сапатты камсыз кылуу боюнча «Ednet» жана билим берүү программалары менен мекемелерди аккредитациялоочу “ААОПО” агенттиктеринин сапатка көзөмөл жүргүзүү багытындагы ишмердүүлүгү кароого алды..

А) Экспериментке катышкан окуу жайларынын кафедралык деңгээлинде окуу натыйжаларын аныктоо, окуу натыйжаларын баалоо үчүн каражаттарды түзүү жана студенттердин жетишкендиктери аркылуу алынган натыйжалар менен билим берүүнүн сапатын жакшыртуу боюнча кандай башкаруу иш-аракеттери жүргүзүлүп жаткандыгы изилденди.

Окуу натыйжаларды аныктоо жаатында төмөндөгүдөй иш-аракеттер каралып чыкты:

- Дисциплиналардын жумуш программаларын талдоо: Жогорку окуу жайларындагы ар түрдүү адистиктер жана багыттар боюнча дисциплиналардын жумушчу программалары ликтеип талдоого алынды.

- Дисциплиналардын жумушчу программаларында учурдун заманбап талаптарынын камтылышы: Учурда калыптанып калган тартиптен айырмаланып, жумуш программаларга кесиптик даярдыкка багыт алган, мамлекеттик стандарттарга негизделген жалпы илимий, кесиптик практикалык компетенцияларды окуу дисциплиналарына киргизүү зарылдыгы белгиленген.

- Компетенциялардын окутуу дисциплиналарына интеграциясы: Окуу дисциплиналары программаларга тиешелүү компетенцияларды камтыгандай түзүлүүсү, билим берүү процессинде илимге таянган, кесиптик жана практикалык көндүмдөрдүн калыптандырылышы.

- Баалоо критерийлерин өркүндөтүү: Окутуунун натыйжаранын баалоо алкагында, жаңы талаптарга негизделип иштелип чыккан баалоо өлчөмдөрү студенттердин жөндөмдөрүн ар тараптуу жана так баалоо үчүн шарт түзүшү керек. Бул жерде, маанилүү талап – белгилеген компетенциялар ошол дисциплина аркылуу калыптандыруунун жолун, механизмдин аныктап алуу, алардын калыптануусун далилдөөчү, баалоочу каражаттарды түзүп алуу. Бирок, тажрыйба көрсөткөндөй, бул компетенциялар номиналдуу түрдө гана жумушчу программаларда орун алып калганын байкоого болот. Окутуу процессинде окутуучу бул компетенциялардын калыптануусуна көңүл бурбайт. Аталган компетенциялардын калыптанышы белгисиз бойдон калат. Жумушчу программаларда байкалган кемчиликтерден болуп төмөнкүлөр эсептелди:

- мугалимдер окутуунун максатын студенттин көз карашынан эмес, мугалимдин көз карашынан коюшат. Мисалы, техникалык адистиктеги “Электротехника, электроника жана электропривод” окуу дисциплинасын өздөштүрүүнүн максаты катары билим алуучунун жалпы маданий жана кесиптик компетенттүүлүгүн калыптандыруу, ошондой эле, электротехника жана электрониканын закондору жана электрдик, магниттик, электрондук чынжырлар боюнча эсептөө методдору боюнча билимдерге ээ болуусун камсыз кылуу деп окутуучунун көз карашынан коюлуп калганына күбө болдук [123]. Бул кемчиликтер тууралуу көптөгөн изилдөөлөрдө белгиленип жана окутуунун натыйжасынын курамы эмнелерди камтуусу зарыл экендиги тууралуу сунуштар берилип келет [54; 70; 75; 168].

- Жумушчу программада мамлекеттик стандарттан алынып коюлган компетенттүүлүктөр келтирилген. Бирок, бул программаларда окуу дисциплинасын өздөштүргөндөн кийин билим алуучулар бул же тигил компетенцияларга ээ болушат деп айтылбастан, студент “билет”, “жасай алат”, “ээ болот” деген талаптарга жоопторду формулировкалашат. Ал эми компетенцияларга ээ болгондугунун критерийлери жана көрсөткүчтөрү белгисиз бойдон калат.

- Окутуучулардын жумушчу программаларында белгиленген, студенттердин даярдыктарына коюлуучу талаптардын аткарылышын баалоочу, деңгээлдүү тапшырмалар жокко эсе. Профессордук-окутуучулук курамдын өз дисциплиналарынын жумуш программаларын жана окуу ыкмаларын изилдегенде, алардын көбүнүнүн курамында тесттик тапшырмалар гана камтылгандыгы аныкталды. Тесттик тапшырмалардын жардамы менен студенттердин компетенттүүлүктөрүн так аныктоого мүмкүн эмес. Ал эми чыгармачыл, изденүүчүлүк багыттагы тапшырмалар жокко эсе.

Б) Жогорку окуу жайларында сапатты башкаруу маселесинин жолго коюлушу боюнча иликтөө жүргүзүлдү. Аталган жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу, анын ичинде билим берүүнүн сапатын жогорулатуу жаатында 2000-жылдардан тартып иш-жүрүүдө. И. Раззаков атындагы Кыргыз техникалык университети билим берүүнүн сапатын камсыздоо боюнча өлкөдөгү жогорку окуу жайларынын арасында алгачкылардан болуп бул демилгени баштаган университеттердин бири болуп саналат. Университеттин жетекчилиги жана окумуштуулары тарабынан билим берүүнүн сапаты, сапатты башкаруу түшүнүктөрүнүн маанисин аныктоо, аларды жогорку окуу жайларында киргизүү маселелерине арналган илимий макалалар жарыяланып, семинар-тренингдер уюштурулуп турган [23; 50; 159; 163; 165]. Бул багытта Ош технологиялык университети жана Нарын мамлекеттик университети дагы активдүү киришкен [9; 11; 17]. Окумуштуулардын жарыяланган эмгектеринде көрсөтүлгөндөй, негизги максат жогорку окуу жайларында сапатты камсыз кылуу жана аны башкаруунун илимий механизмдерин аныктоого багытталган.

Иликтөө жүргүзүлгөн жогорку окуу жайларында сапатты башкарууга багытталган структуралык бөлүктөр түзүлүп, алардын ишмердүүлүгү боюнча отчеттор Окумуштуулар Кеңешинде талкууланып турат [47]. Бирок, изилдөөбүздүн максатынын алкагында, окуу натыйжаларынын негизинде билим сапатын камсыздоо жана үзгүлтүксүз жакшыртуу жаатында жарыяланган илимий эмгектер жана изилдөөлөр дээрлик жок.

В) Кыргызстандагы аккредитациялоо органдарынын сапатты аныктоо багытындагы иш-аракеттери изилденди. Аккредитация жогорку билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу үчүн маанилүү чара катары эсептелинип келет. Аккредитация органдары жогорку билим берүү мекемелеринин билим берүү программаларын жана ошондой эле жалпы окуу жайынын сапатын баалоо (институционалдык баалоо) аркылуу алардын сапаты тууралуу чечим чыгарат [5; 120].

Аккредитациялык агенттиктер Кыргыз Республикасынын Өкмөтү тарабынан бекитилген стандарттардын аткарылышы боюнча баалоо жүргүзүшөт [153]:

- *Стандарт 1.* Билим берүү мекемесинин миссиясы жана билим берүү программасын өнүктүрүүнүн стратегиясы;
 - *Стандарт 2.* Сапатты гарантиялоонун саясаты жана системасы;
 - *Стандарт 3.* Билим берүү программасынын максаты жана окутуунун натыйжасы;
 - *Стандарт 4.* Билим берүү программасын иштеп чыгуу, бекитүү жана студентке ориентирленген окутууга мүмкүндүк берүүчү окутуу процесси;
 - *Стандарт 5.* Профессордук-окутуучулук курам;
 - *Стандарт 6.* Инфраструктура, ресурстар жана студенттерди колдоо;
 - *Стандарт 7.* Башкаруу, маалыматтын ачыктыгы жана далилдүүлүгү.
- Коомчулукту маалымдоо.

Жогорудагы жети стандарт жалпысынан 59 аткаруу критерийлеринин камтыйт. Ар бир стандарттын аткарылышын далилдей турган критерийлер аркылуу жогорку окуу жайынын сапаты аныкталат. Инструкция боюнча, келтирилген критерийлерди толук аткаргандар гана беш жылга аккредитацияланат. Эгерде критерийлер боюнча стандарттар толук аткарылбаса, анда окуу жайы шарттуу түрдө бир жылга аккредитацияланат. Аккредитациялык агенттик тарабынан стандарттарга ылайык билим берүү программаларына баа берилип, аккредитация учурунда аныкталган кемчиликтерди жоюу үчүн сунуштар берилет. Жогорку окуу жайы бул сунуштар боюнча ички иш-

аракеттердин комплексин түзүп, белгиленген мөөнөт ичинде кемчиликтерди жоюу боюнча пландарды иштеп чыгышы керек. Ошондой эле, билим берүү программанын коюлган максаттары аткарылышына баа берилип тиешелүү сунуштар берилет.

Эксперименттин алкагында аккредитациялык агенттиктердин окутуунун натыйжасы боюнча иштерди алып баруусу боюнча анализ жүргүзүлдү. Жогоруда көрсөтүлгөн "Стандарт 3: Билим берүү программасынын максаты жана окутуунун натыйжалары" чегинде окуу программасынын максаты жана окуу натыйжалары кандай негизде түзүлгөндүгү каралып, бааланат. Бул жерде эки негизги талап белгиленет: биринчиси, билим берүү программасынын максаты жана окуу натыйжалары ички жана тышкы кызыкдар тараптардын талаптарына ылайык иштелип чыгышы керек; экинчиси, максаттар жана окуу натыйжалары мамлекеттик билим берүү стандартынын талаптарына ылайык болушу бааланат.

Аккредитациялык агенттиктердин ишмердүүлүгүн анализдөөнүн негизинде мындай жыйынтыктарды чыгарууга болот:

- Аккредитациялык агенттиктер жогорку окуу жайларынын билим берүү программаларынын сапатынын камсызданылышын жогорудагы 7 стандарттын негизинде баалоо максатында жүргүзүлөт.

- Агенттиктердин ишмердүүлүктөрүндө окутуунун натыйжасынын ролуна негиздүү маани берилбейт. . Окутуунун натыйжасы жумуш берүүчүнүн талаптарына жана мамлекеттик билим берүү стандарттарына жооп берүү маанилүү деп эсептелет.

- Билим берүүнүн сапатын жогорулатуу маселеси аккредитациялык агенттиктин милдетине камтылбайт.

Г) Жогорку окуу жайларынын жетекчи кызматкерлери (проректор, декан, кафедра башчылары, бөлүм башчылары ж.б.), Профессордук-окутуучулук курамдын билим берүүнүн сапатын башкаруу жана окутуунун натыйжасы боюнча кандай маалыматтарга ээ экени, өз окуу дисциплиналары боюнча окутуунун натыйжасын иштеп чыгуу үчүн кандай ыкмаларды билери, ошондой

эле окутуунун натыйжаларынын калыптанышын аныктоо боюнча балоо инструменттерин так түзө аларын аныктоо максатта сурамжылоолор жүргүзүлдү (1-2-3-тиркемелер).

“Сиздердеги жогорку техникалык билим берүүдө сапатты башкаруунун деңгээлин кандай баалайсыз” - деген суроого респонденттердин жооптору төмөнкүчө болду:

	Баары	Эң жакшы		Жакшы		Канаттандыраарлык		Начар	
Жетекчилик (проректорлор, декандар)	10	6	60%	4	40%	0	0%	0	0%
Кафедра башчылары	16	3	18,7%	4	25%	8	50%	1	6,3%
Окутуучулар	44	2	4,5%	10	22,7%	18	40,9%	14	31,8%

Таблицадан көрүнүп тургандай, сапатты башкаруу жакшы жолго коюлган деп жетекчилик жооп беришсе, профессордук-окутуучулук курамынын жана кафедра башчыларынын басымдуу көпчүлүгү, тескерисинче, канааттандыраарлык жана начар деген жоопту беришкен.

Окуу дисциплинаңызда окуунун натыйжасынын маңызын сиз кандай түшүнөсүз? - деген суроого профессордук-окутуучулук курам жана кафедра башчылары басымдуу түрдө “студенттер ээ болгон компетенттүүлүк”, “студенттердин билимдери, билгичтиктери, көндүмдөрү”, “окуу материалын өздөштүргөнү” деп жооп беришип, аз гана бөлүгү “Студент аткара турган аракеттер” деп жооп беришкен.

Окуу дисциплинаңызда окуу натыйжасын иштеп чыгууда кандай кыйынчылыктарга туш болосуз? - деген суроого “Окуу материалы көбүнчө билимдерди берүүгө ылайыкталган. Ошондуктан мазмунун талдоо учурунда керектүү билгичтиктерди аныктай албай кыйналамын”, “Окуу натыйжасы менен

окуу материалынын байланышын аныктоодо кыйналамын” - деген жооптор алынган.

Баалоо куралдарынын кандай түрлөрүн колдоносуз? (бир нече жоопту тандаса болот)

- Тесттер
- Эссе/жазуу иштери
- Долбоорлор/практикалык тапшырмалар
- Талкуулоо/топтук иш
- Портфолио
- Башка (көрсөтүңүз)

кафедра башчыларынын жана профессордук-окутуучулук курамдын жогорудагы суроого алынган жооптор төмөндөгүдөй болду.

Баалоо куралдары каражаттары	Саны	%
Тесттер	60	100%
Эссе/жазуу иштери	24	40%
Долбоорлор/практикалык тапшырмалар	16	26,7%
Талкуулоо/топтук иш	48	80%
Портфолио	14	23,3%
Башка (көрсөтүңүз)	0	0

Абалды аныктоочу эксперименттин натыйжасында Кыргызстандын жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын камсыздоо жана жогорулатууда ар түрдүү иш-чаралар аткарылып жаткандыгы байкалды (сапатты башкаруу жана камсыз кылуу бөлүмдөрү). Жогорку окуу жайларынын жетекчилери сапатты жөнгө салуу үчүн атайын түзүмдөрдү түзүп, алардын ишмердүүлүгүнө көзөмөл жүргүзүүдө. Билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу жана башкарууга жардам берүү үчүн Кыргызстандагы көз карандысыз аккредитациялык агенттиктер иш алып барууда. Бирок, учурда окутуунун натыйжасын сапатты камсыз кылуудагы негизги каражат катары кароо жагдайы илимий негизде жолго коюлбагандыгы байкалды. Профессордук-окутуучулук курам окутуунун натыйжасынын ролун жакшы түшүнө беришпейт.

Окутуучулардын басымдуу көпчүлүгү окутуунун натыйжасын студенттер ээ болуучу билимдер, билгичтиктер жана көндүмдөр деп аныкташат. Кээ бир окутуучулар окутуунун натыйжасын окуу материалдарындагы негизги түшүнүктөргө ээ болушу деп эсептешет. Аккредитациялык агенттиктер жободо көрсөтүлгөн 5 стандарттын болушуна гана маани беришет. Бул ишмердүүлүк – агенттиктердин сапат тууралуу жогорку окуу жайларына жалпылашкан түрдө баа берүүсү. Окутуунун натыйжасынын билим берүүнүн сапатын арттырууга тийгизүүчү таасирлери тууралуу маселе көтөрүлбөйт.

3.2. Изденүүчү эксперимент жана анын жыйынтыктары

Иштелип чыккан моделди апробациялоо жана кеңири жайылтуу максатында 2019-2022-жылдар аралыгында өткөрүлгөн изденүүчү жана контролдук эксперименттер жүргүзүлдү. Өткөрүлгөн изденүүчү эксперименттин алкагында төмөндөгү негизги милдеттер коюлду:

1. Аталган жогорку окуу жайларында окутуунун натыйжаларын иштеп чыгуу жана баалоо инструменттерди иштеп чыгуу боюнча семинар-тренинг уюштуруу;

2. Профессордук-окутуучулук курамдын окутуунун натыйжасын иштеп чыгуусу жана ага ылайык баалоочу инструменттерди түзүүсү боюнча алгоритмин түзүү жана сунуштоо;

3. Профессордук-окутуучулук курамдын өз дисциплиналарынын окутуу натыйжаларын иштеп чыгуу жана булардын негизинде баалоочу инструменттерди түзүү иштерине мониторинг жүргүзүү;

4. Окутуучулардын семестр учурунда окутуунун натыйжаларына жетүү жана баалоо процессине байланыштуу иш-аракеттерин көзөмөлдөө;

5. Алынган жыйынтыктарга таянып, сапатты башкаруу ыкмаларын сунуштоо (проректорлор, декандар, кафедра жетекчилери үчүн);

6. Семестр жана окуу жылдары боюнча билим берүүнүн сапатынын өсүшүн изилдөө, ошондой эле эксперименттин жыйынтыктарын чыгаруу.

Издөнүүчү эксперименттин биринчи милдетине ылайык, жогоруда аталган эксперименталдык жогорку окуу жайларынын окутуучуларына жана билим беруу программанын жана дисциплинын деңгээлдеринде окуу натыйжарады түзүү принциптери, окуу натыйжаларды баалоо куралдарын даярдоо боюнча, ошондой эле окуутуу иштерди уюштуруу тууралуу семинар-тренинг өткөрүлдү. Семинар-тренингдерге И. Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин маалымат технологиялары жана энергетика факультетинен 36, С. Нааматов атындагы Нарын мамлекеттик университетинин агротехникалык факультетинен 16, М. Адышов атындагы Ош технологиялык университетинин энергетика факультетинен 18 мугалим катышты.

3.2-таблица. Окутуунун натыйжасын иштеп чыгуу боюнча семинар-тренингдин программасы

№	Темалардын аталыштары	Саат
1.	Окутуунун натыйжасы түшүнүгү кандай? Окутууда ал эмне үчүн маанилүү?	2
2.	Окутуунун натыйжасы менен компетенциянын айырмачылыктары жана окшоштуктары	1
3.	Окутуунун натыйжасынын билим берүү программасы менен шайкеш келиши	1
4.	Жогорку окуу жайларында окутуунун натыйжасын түзүүнүн өзгөчөлүктөрү. Көз карандысыз аккредитациядан өтүүдө окутуунун натыйжасынын ролу	2
5.	Окутуунун натыйжасын түзүп чыгуу боюнча практикалык иштер (Мамлекттик билим берүү стандартындагы компетенцияларды эске алуу менен)	5
6.	Окутуунун натыйжасына ориентир жасоо менен окутуу процессин уюштурууга карата сунуштар	2
7.	Окутуунун натыйжасын баалоонун технологиялары	3
	Баары:	16

Семинар-тренингде биринчи теманын мазмунун чечмелөөдө негизги көңүл “окутуунун натыйжасы” түшүнүгүнүн маани-маңызына, окуу дисциплинасын өздөштүрүүдөгү анын ролун аныктоого бурулду. Окутуунун натыйжасына жетүү максаты, окутуу процессин уюштуруунун бүт механизм иштеп чыгууга мажбур кылат. Окуу натыйжаларында белгиленген түшүнүктөр жана көндүмдөр студенттерде калыпташы үчүн алдын ала ылайыктуу окуу материалдарын, окутуу ыкмаларын жана формаларын даярдоону талап кылат

Экинчи теманы алкагында "окуу натыйжасы" жана "компетенция" түшүнүктөрүнүн ортосундагы байланыштар талдоого алынды. Бул темада окутуунун натыйжаларынын студенттердин компетенцияларын калыптандыруудагы ролу жана алардын билим берүү процессиндеги өз ара байланышы чечмеленди. Бул эки түшүнүктө студенттин билими, жөндөмдөрү, көндүмдөрү, инсандык сапаттары жана шык-жөндөмдүүлүктөрү камтылары айтылат. Окуу предметин өздөштүрүү процессинде окутуунун натыйжаларын камсыздоого өзгөчө маани берилет. Окутуунун натыйжалары компетенттүүлүк алкагында каралып, алардын негизинде компетенттүүлүктүн калыптанышы шартталат. [54; 70].

Үчүнчү теманы кароодон мурда, адистиктин мамлекеттик билим берүү стандартында жана негизги окуу программасындагы окуу натыйжаларын дыкат карап чыгуу керек, анткени алар билим берүү программасын түзүүдө негизги орунду ээлейт. Алар аркылуу программанын максаттарына ылайыктуу жана түшүнүктүү кылып иштеп чыгуу үчүн керектүү окутуу ыкмаларын, методдорун жана каражаттарын аныкташ керек.

Төртүнчү темада окутуунун натыйжасынын курамы тууралуу сөз кылынат. Кээ бир окутуучулар окутуунун натыйжасын түзүүдө окуу материалдарына анализ жүргүзүп, андагы негизги түшүнүктөрдү бөлүп чыгышат. Бул түшүнүктөрдү калыптандыруунун деңгээлин аныкташат. Мисалы, төмөнкү, ортоңку жана жогорку деңгээл. Кээ бир чыгармачыл окутуучулар окуу материалын өздөштүрүүнүн деңгээлин аныктоодо окумуштуулар сунушташкан деңгээлдерди белгилешет. Мисалы, репродуктивдүү, продуктивдүү жана

чыгармачыл деңгээлдер (И.Я. Лернер, В.В. Краевский) [74; 83], билүү, түшүнүү, колдонуу, анализ, баалоо жана жаратуу (Б. Блум) [177]. Мындан тышкары, окутуунун натыйжасынын иштелип чыгышынын эффективдүүлүгү аккредитация учурунда маанилүү экендиги, аккредитациялоодо маанилүү стандарт экендиги дагы баса белгиленди.

Бешинчи теманынын алкагында окутуу натыйжалар адистиктин окуу программасынын максаттарына багыттап иштеп чыгуу методологияларын практика жүзүндө катышуучулар колдонушту. Мында окутуучуларга сунушталган төмөнкү эрежелерди сактоо зарыл:

- Окутуунун натыйжаларын иштеп чыгууда, окуу курсу же модулунун аякташы менен окутуучунун күтүлгөн натыйжаларын камсыз кылуу үчүн студенттердин иш-аракеттерине, аткаруу жана көрсөтүүчү милдеттерине өзгөчө көңүл буруу зарыл;

- Окуу натыйжалардын сан-тизмеги ашыкча көп болбоосу зарыл. Канчалык көп натыйжа келтирилген болсо, аларды баалап чыгуу кыйынчылыкты жаратат.

- Окутуунун натыйжасы активдүү колдонула турган, окуу материалын так ачыктай турган этиштер менен жазылышы зарыл;

- Эгерде окуу натыйжаларында “түшүнүү” термини колдонулган болсо, кандай иш аракеттерди аткарган учурда бул материалды түшүнгөнүн конкреттүү белгилеп көрсөтүү керек;

- Колдон келишинче түшүнүксүз, баалоого терс таасирин тийгизе турган, баалоого мүмкүн болбогон сөздөрдү колдонбоо зарыл.

Алтынчы теманы өтүүдө окутуу процессинин мааниси жана структурасы талкууланды. Салттуу билим берүү процессинде баштапкы этапта окутуунун максаттары жана натыйжалары аныкталып, аларга ылайык окутуу ыкмалары, формалары жана каражаттары тандалат. Ошондой эле окутуу процессинин жүргүзүлүшү жана анын натыйжаларын баалоо этаптары да каралат. Окутуучулар менен талкууланган убакта төмөнкү структура сунушталды: окутуунун максатын жана натыйжаларын аныктап, максатка жетүүнүн жана

окуу натыйжаларынын калыптанышына багытталган иш-аракет жүргүзүү; окуу натыйжаларды баалоочу куралдарды түзүү; • ылайыктуу окуу-усулдук материалдарды тандоо; окутуу ыкмаларын жана формаларын тандоо; окутууну туура уюштуруу; окуу натыйжаларынын калыптанган деңгээлин баалоо куралдары менен аныктоо.

Жетинчи темада баалоо куралдарын иштеп чыгуу жана окутуу процессинде колдонуу ыкмаларына арналган талкуу болду. Бул талкуу учурунда баалоо тапшырмаларынын түрлөрү, аларга коюлуучу талаптар, ошондой эле салттуу жана заманбап баалоо ыкмалары жөнүндө сөз жүрдү. Окутуучулар өз сабактары боюнча тапшырмаларды түзүүгө карата практикалык иштерди аткарышты.

Эксперименттин экинчи милдети семинар-тренингди уюштуруу учурунда, алтынчы теманы өтүү учурунда окутуу процессинин заманбап структурасын сунуштоо аркылуу чечилди.

Эксперименттин үчүнчү милдетине ылайык, семинардан кийин окутуучулардын өз курстарынын окуу натыйжаларын так аныктап, аларга ылайык баалоо инструменттерин түзүүсүнө мониторинг жүргүзүлдү. Бул иштин алкагында окутуучуларга окуу-усулдук жыйнактарды жана силлабустарды түзүү процессинде окутуунун натыйжаларын так белгилөө жана аларды баалоо куралдарын туура иштеп чыгуу үчүн методикалык жардам көрсөтүлүп, көзөмөл жүргүзүлдү.

Издөнүүчү эксперименттин төртүнчү милдеттин алкагында окутуучулардын өтүлгөн сабактарынын деңгээли жана окутуунун натыйжасына жетүү көрсөткүчтөрү баалоочу куралдардын жардамы менен көзөмөлдөнүп, студенттердин окуудагы жетишкендиктери үзгүлтүксүз талданып турду. Бул иш аракеттер 2019-2020, 2020-2021, 2021-2022, 2022-2023 окуу жылдарында жүргүзүлдү. Эксперименттин жүрүшү жана алынган жыйынтыктарды түшүндүрүү үчүн жогоруда аталган үч университеттеги 640200 «Электроэнергетика жана электротехника» багыты боюнча 1-2-семестрде

окутулган “Информатика” жана 3-семестрде берилген “Теориялык механика” курстарынын мисалында карап көрсөк.

Төмөндөгү таблицада 2019-2023-жылдар аралыгында аталган үч жогорку окуу жайда жүргүзүлгөн экспериментке «Электроэнергетика жана электротехника» багытында "Информатика" жана "Теориялык механика" курстарын өткөн студенттердин саны келтирилди.

3.3-таблица. 2019-2023-жылдар аралыгында экспериментке “Информатика” курсун окутууда тартылган студенттердин саны

ЖОЖдун аталышы	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23	Жалпы
И.Раззаков ат. КМТУ	42	38	34	44	158
М.Адышов ат. ОшТУ	36	34	30	37	137
С.Нааматов ат. НМУ	18	16	15	14	63
Жалпы:	96	88	79	95	358

Эксперименттик изилдөөгө төрт жыл ичинде аталган окуу жайларынан 358 студент "Информатика" курсун оугандар, 342 студент болсо "Теориялык механика" курсун окугандар.

3.4-таблица. Теориялык механика курсун окутууда 2019-2023-жылдар аралыгында экспериментке тартылган студенттердин саны

ЖОЖдун аталышы	2019/20	2020/21	2021/22	2022/23	Жалпы
И.Раззаков ат. КМТУ	39	36	34	38	147
М.Адышов ат. ОшТУ	31	36	32	32	131
С.Нааматов ат. НМУ	16	14	16	18	64
Жалпы:	86	86	82	88	342

2019-2020 окуу жылында аталган эки курс боюнча окутуучулар окутуунун натыйжасын жана баалоочу каражаттарды өтүлгөн семинар-тренингдин жыйынтыктарын жетекчиликке алуу менен иштеп чыгып, окуу-усулдук жыйнактарга кошушту.

"Информатика" курсуна 5 кредит, жалпы 64 саат бөлүнгөн, анын 32 сааты лекцияларга, 32 сааты практикалык сабактарга арналган. Бул курс биринчи жана экинчи семестрлерде окутулат. "Теориялык механика" курсу 48 саатка түзүлгөн, курс 3-семестрде өтөт, анын ичинен 32 саат лекция жана 16 саат лабораториялык иштер камтылган "Информатика" курсунун окуу-усулдук жыйнагында окутуунун натыйжалары келтирилген (4-тиркеме). Алардын айрымдарынан мисал келтире кетели:

КОЛДОНУУ. *Тексттик редакторду компьютерде студенттер өздөрү иштетишет. Тексттик редактордун кошумча мүмкүнчүлүктөрү менен иштешет. Тексттик редакторду өзүнүн керектөөсүнө пайдалана алышат. Тексттик редактордун каражаттарынын иштөө функцияларын айырмалап, айтып бере алышат. Мисалдарды келтиришет, каражаттар менен иштеп көрүшөт. Компьютердин тексттик редакторунун мүмкүнчүлүктөрүн айтып, түшүндүрүп бере алышат. Гипертексттик шилтемелерди коёт: сноскалар, колонка, предметтик көрсөткүчтөр ж.б. Эскертүү, өзгөртүүлөрдү коёт, белгилейт.*

АНАЛИЗ. *Өз алдынча тексти компьютерге киргизип, тексттик редактордо жөндөп иштетип, жаңы тексттик документ түзө алат. Документти сактай алат. Алып жүрүүчү каражаттарга сактай алат. Студенттердин текст, компьютердик текст, тексттик документ, тексттик редактор түшүнүктөрү боюнча маалыматы бар. Текст менен иштөөнү билишет.*

Бул окутуунун натыйжасынын калыптанышын текшерүүгө карата баалоочу инструменттер даярдалган. "Теориялык механика" курсунун мазмунуна анализ жүргүзүүдө окутуунун натыйжалары иштелип чыкты (5-тиркеме). Алардын айрымдарынан мисал келтире кетели:

КОЛДОНУУ. *Студенттер ылдамдыктын ирмемдеги борборун аныктоону колдонот. Алар жалпак нерсенин бир чекитиндеги ылдамданууну эсептешет. Ылдамдануунун белгиленген убакыттагы борборун аныктап, нерсенин башка чекиттериндеги ылдамданууларды аныктоо жолдорун колдоно алышат. Алар*

ылдамдануунун ирмемдеги борборун аныктоо боюнча эсептөөлөрдү жүргүзүшө алышат. Сфералык кыймылда кыймылсыз чекиттин айланасындагы айлануучу кыймылды эсептей биле алышат.

БААЛОО. *Ар кандай ташыма кыймылда ылдамдыктарды кошуу жөнүндө теореманы баалашат. Ылдамдыктарды кошуу теоремасын далилдей алышат. Кориолистин теоремасын далилдей алышат. Кориолистин ылдамдануусун, багытын жана модулуун негиздешет.*

ТҮЗҮҮ. Ташыма, салыштырмалуу жана абсолюттук кыймылдарды анализдей алышат. Алар ташыма кыймылында ылдамдыкты кошуу боюнча теореманы түшүнүп, аны колдонуу жөндөмүнө ээ болушат. Мындан тышкары, ылдамданууларды кошуу теореманы чыгара алышат.

Бул окуу натыйжа калыптангандыгына баа берүү үчүн баалоо куралдары иштелип чыккан.

Информатика предметин өтүүдө окутуучулар жумушчу программасында көрсөтүлгөн окуу натыйжаларды түзүү үчүн, жогорудагы структурага негизделип окутуу процессин уюштурушту. Экспериментке үч жогорку окуу жайынан 96 студент тартылды. Биринчи семестрдин жыйынтыгы менен студенттердин окуу жетишкендиктери төмөндөгүдөй болду:

3.5-таблица. Информатика курсу боюнча студенттердин 2019-2020 окуу жылындагы (1-семестр) окуу жетишкендиктери

Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
Информатика	38	39,6	26	27,1	12	12,5	8	8,3	7	7,3	5	5,2

“Теориялык механика” курсу экинчи курста, үчүнчү семестрде окутулат. Мында үч жогорку окуу жайынан 74 студент катышты. Бул курсту окуп үйрөнүүдө сунушталган структурага негизделип окутуу иштери жүргүзүлдү. Жумушчу программадаларда аталган окуу натыйжалары студенттерде

калыптанышы окутуучулардын көзөмөлүндө болду. Бул курсту окутуунун натыйжасында төмөнкүдөй жыйынтыктар алынды.

3.6-таблица. Теориялык механика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2019-2020 окуу жылы 3-семестр)

Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
Теориялык механика	58	67,4	50	58,2	42	48,8	38	44,2	32,5	28	30,2	26

Алынган жыйынтыктардан көрүнүп тургандай, студенттер көбүнчө окуу материалын жаттап алууга, материалды эске тутууга көбүрөөк маани беришет. Таблицадан эки окуу курсу боюнча тең студенттердин дээрлик жарымына жакыны окуу материалын билүү менен гана чектелишет. Кийинки позицияда окуу материалын түшүнүү. Мында дагы студенттер өздөштүргөн билимдерин чечмелеп айтып берүүгө, материал боюнча өз пикирин айтууга маани беришет. Окуу материалдарын өздөштүрүүдө студенттердин анализдөө, балоо жана түзүү өндүү жогорку деңгээлдеги ой жүгүртүүнү талап кылган критерийлерде кыйналып жатышы маанилүү көйгөй экендиги айкын болуп турат.

2019-2020 окуу жылынын экинчи семестринде Информатика курсу боюнча изденүүчү эксперимент улантылды. Биринчи семестрдин жыйынтыктарын жана айтылган сунуштарды эске алуу менен курсту окутуу жүргүзүлдү. Окутуу процессинде окутуучулар иштелип чыккан окутуу натыйжаларын калыптандырууга бүт аракеттерин жумшашты. Окуу курсунун түшүнүктөрүн калыптандыруу боюнча алардын калыптанышын текшерүү боюнча максаттуу иштерди алып барышты.

Алынган натыйжаларды анализдөөнүн жыйынтыгында, жогорку окуу жайында билим берүүнүн сапатын башкаруу ишмердүүлүгүнө тиешелүү болгон чечимдер жана сунуштар иштелип чыгуусу зарыл экендиги маалым болду.

Окутуунун жана билим берүү сапатын жакшыртуу максатында жогорку окуу жайларынын билим берүү сапатын башкаруу бөлүмүндө жана сапатты камсыз кылуу кеңештеринде талкууланган жыйынтыктарга негизделип, бир катар иш-чаралар иштелип чыкты. Бул иш-чаралар окутуучулардын ишин жогорулатууга жана студенттердин окуу жетишкендиктерин өркүндөтүүгө багытталган, алар төмөнкүдөгүлөр:

1) Профессордук-окутуучу курамына сунуштамалар:

- Окутуунун натыйжаларын окуу курсуна ылайыкташтырып, анын натыйжалуулугун жогорулатууга багытталган аракеттерди жүргүзүү.
- Окутуунун мазмунун байытуу максатында практикалык, чыгармачылык жана көйгөй чечүү багытындагы тапшырмаларды иштеп чыгып, аларды окутууда колдонуу.
- Окутууда студенттердин кызыгуусун жана топтук ишке катышуусун күчөтүү үчүн заманбап жана интерактивдүү ыкмаларды (мисалы, кейс ыкмалары, долбоордук методдор, заманбап окутуу стратегиялары) колдонуу.

2) Структура жетекчилерине сунуштамалар (дектандар, кафедра башчылары):

• Студенттердин окуудагы жетишкендиктерин жогорулатууга багытталган иш-чаралардын планын иштеп чыгуу. Бул планда методикалык жана материалдык-техникалык ресурстарды жакшыртуу үчүн чаралар каралышы керек. Ошондой эле, окутуу программаларын өркүндөтүү, окуу-методикалык колдоо көрсөтүү, лаборатория жана техникалык жабдууларды жаңыртууга байланыштуу иш-аракеттер камтылышы зарыл.

• Окутуучуларды заманбап окутуу ыкмаларына үйрөтүү максатында, жаңы методдор жана стратегиялар боюнча семинарлар жана тренингдерди өткөрүү.

3) Сапат камсыздоо, башкаруу жана көзөмөлдөө бөлүмдөргө сунуштамалар:

• Окуу натыйжалардын калыптануусун үзгүлтүксүз көзөмөлдөө. Семестр ичинде окутуунун натыйжаларын үзгүлтүксүз көзөмөлдөп туруу. Бул

мониторинг студенттердин жетишкендиктерин баалоону жакшыртууга жана окутуу процессин сапаттуу уюштурууга мүмкүнчүлүк берет.

•Окутуунун уюштуруучулук-педагогикалык шарттарын камсыз кылуу. Жогорку окуу жайларында заманбап окутуу үчүн зарыл болгон шарттарды түзүү, мисалы, компьютерлер, акылдуу такталар ж.б.у.с. каражаттарын камсыз кылуу. Мындай шарттар окутуу процессинин ийгилигин жогорулатууга жана билим алуунун сапатын жакшыртууга жардам берет.

Бул иштер жогорку окуу жайлардын жетекчилери жана сапатты камсыз кылуу бөлүмдөрү тарабынан уюштурулуп ишке ашырылат. Мисалы, И.Раззаков атындагы Кыргыз мамлекеттик техникалык университетте бул маселелер Сапат боюнча Кеңеште талкууланып, тиешелүү структураларга тапшырмалар берилди

Кийинки окуу семестрин уюштурууда, ошондой эле кийинки окуу жылында жогоруда аталган иш аракеттердин аткарылышы сапат менеджменти бөлүмдөрүндө, сапатты камсыз кылуу кеңештеринде регулярдуу түрдө талкууланып турду.

2020-2021 окуу жылында Кыргызстанда пандемиянын жүрүшүнө жараша окуу жайлары, анын ичинде жогорку окуу жайлары онлайн окутуу режимине өтүштү. Экспериментке алынган курстар боюнча окутуучулар окутуунун натыйжасына жетүү механизм жетекчиликке алуу менен окутуу процессин уюштурушту. Экспериментти улантууда өткөн окуу жылындагы кабыл алынган чечимдер көзөмөлгө алынды. Мугалимдерге заманбап окуу методдору, стратегиялары боюнча семинар-тренингдер өткөрүлгөндүктөн алар бул технологияларды онлайн окутууну уюштурууда колдонушту.

Окутууда, биздин изилдөөбүздүн милдеттерине ылайык, окутуунун натыйжасына жетүү маселеси алдыңкы планга коюлуп, ага жетүү үчүн керектүү методдор, формалар колдонулуп атты. Окутуу онлайн жүргүзүлүп жаткандыктан, окутуучулар студенттер менен биргеликте окутуунун интерактивдүү каражаттарын пайдаланууга үйрөнүштү. Окутуучулар тиешелүү курстар үчүн электрондук билим берүү ресурстарын табышып, аларды натыйжалуу колдонуп келишти. Ошондой эле, окутуучулар лекцияларын,

практикалык жана лабораториялык иштерин, баалоочу каражаттарын университеттин платформаларына жүктөшүп, алар сабактарда максаттарга ылайык колдонулду. Семестр ичинде сессиялар интерактивдүү түрдө өткөрүлүп, тиешелүү баалар коюлуп, окуу процесинин жыйынтыктары аныкталды.

Эксперименттин жыйынтыктары боюнча катышкан жогорку окуу жайларынын сапатты көзөмөлдөө бөлүмдөрү жана сапат боюнча кеңештер талкуулап, тиешелүү башкаруу чечимдерин кабыл алышты. Жыйналган маалыматтарга таянып, келе турган окуу жылына билим сапатын жогорулатууга жана окутуунун натыйжаларын жакшыртууга багытталган сунуштар жана чечимдер даярдалды. [129; 130]. Изденүүчү эксперимент 2021-2022 жана 2022-2023 окуу жылдарында дагы уланды. Окутуунун натыйжаларына таянуу менен окутуу процессин үзгүлтүксүз өркүндөтүүгө, студенттердин окуу жетишкендиктерин жогорулатууга жана билим берүүнүн сапатын жакшыртуу үчүн зарыл башкаруучулук чечимдерди кабыл алууга өзгөчө басым жасалды. Окутуу процессинде негизги көңүлдү окутуунун натыйжасына буруу студенттердин билим деңгээлин жогорулатууга жана билим берүүнүн сапатын олуттуу жакшыртууга өбөлгө түздү. Бул өзгөрүүлөр контролдук эксперименттин жүрүшүндө жана жыйынтыктарында ачык байкалды. Изденүүчү эксперимент изилдөө иштерибизди туура багытта экендигин тастыктады.

3.3. Контролдук эксперимент жана анын жыйынтыктары

Контролдук эксперимент изденүүчү эксперименттин ар бир окуу жылы боюнча жыйынтыгын чыгарууда өткөрүлүп турду. Бул эксперименттин максаты болуп изденүүчү эксперименттин ар бир окуу жылы боюнча студенттердин окуу жетишкендиктерин салыштыруу аркылуу окутуунун натыйжасынын билим берүүнүн сапатын башкарууга, анын негизинде билим берүүнүн сапатынын жакшырышына тийгизген оң таасирин аныктоо эсептелди. Контролдук эксперименттин жүрүшүндө аткарылышы керек болгон милдеттер төмөнкүдөй белгиленди:

1. Изденүүчү экспериментинде ар бир окуу жылындагы студенттердин жетишкендиктерин, окуу натыйжаларын, орточо бааларды жана башка сапаттын көрсөткүчтөрүн мурдагы жылдардагы маалыматтар менен салыштыруу.

2. Салыштыруунун негизинде экспериментке катышкан жогорку окуу жайлардын сапатты камсыз кылуу кеңешинде жана тиешелүү бөлүмдөрдө эксперименттин жыйынтыктарын талкуулоо аркылуу билим берүүнүн сапатын жакшыртуу боюнча конкреттүү сунуштарды иштеп чыгуу.

3. Экспериментке катышкан жогорку окуу жайлардын тиешелүү структуралык бөлүктөрүнө башкаруу кеңешинде талкууланган жана иштелип чыккан сунуштарды жеткирүү, сапатты камсыз кылуу боюнча методикалык жана уюштуруучулук иштерин пландаштыруу, аткаруу боюнча иш аракеттерди жасоо.

640200 «Электроэнергетика жана электротехника» багыты боюнча «Информатика» курсу жогорку кесиптик билим берүүдө эки семестр окутулат. Биз жүргүзгөн изденүү экспериментинде биринчи семестрдин гана жыйынтыктары каралды. Контролдук экспериментте болсо эки семестрдин жыйынтыгын бириктирип, курсту жалпы талдоого алдык. Бул анализ «Информатика» курсун окутуу боюнча жалпы жыйынтык чыгарууга, жумушчу программаларды, силлабустарды, ошондой эле окуу-методикалык комплекстердин түзүмү менен мазмунун кайра карап чыгууга шарт түздү.

3.7-таблица. Информатика курсу боюнча студенттердин 2019-2020 окуу жылындагы окуу жетишкендиктери

Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
Информатика	72	76,9	62	64,5	56	58,3	40	41,7	28	29,2	35	36,5

Таблицадан көрүнүп тургандай, студенттердин төрттөн үч бөлүгү окуу материалын билүү менен гана чектелип атышат, ал эми 64,5%ы түшүнүү деңгээлинде окуу материалын өздөштүрүшкөн. Бул студенттер информатика

курсун окуп үйрөнүүдө өздөштүргөн окуу материалын айтып бере алышат, маанисин чечмелеп бере алышат. Студенттер окуу материалына талдоо жүргүзүүдө жана ага сын көз менен баа берүүгө кыйынчылыктарга учурашат. Мындай талдоолор Сапат кеңештеринин жыйындарында өткөрүлүп, окутуунун натыйжасын жакшыртууга байланыштуу кафедраларга сунуштар берилди. Берилген сунуштарды окутуучулар кийинки окуу жылында жүзөгө ашырууга мерчемдешти. 2020-2021 окуу жылында пандемия шартында онлайн окутууну үзгүлтүксүз улантуу үчүн жогорку окуу жайларынын жетекчилиги керектүү жабдууларды жана техникалык ресурстарды камсыз кылууга багытталган аракеттерди жүзөгө ашырды жана уюштуруу шарттарын түзүп, кафедралар, факультеттер жана окутуучулар усулдук камсыздоолорду алдын ала даярдашты. Окутуу онлайн форматта уюштурулуп, студенттердин окуу жетишкендиктери маалыматтык технологиялар аркылуу үзгүлтүксүз аныкталып турду. Информатика курсун окутуунун жыйынтыгында төмөнкү натыйжалар алынды.

3.8-таблица. Информатика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2020-2021 окуу жылы)

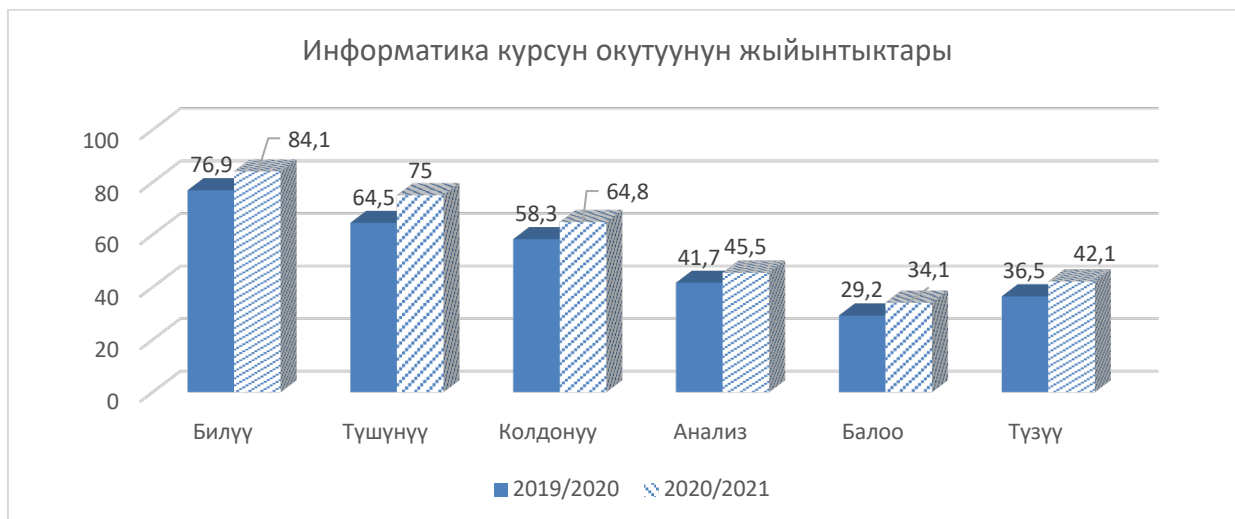
Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
Информатика	74	84,1	66	75,0	57	64,8	40	45,5	30	34,1	37	42,1

Эки окуу жылынын жыйынтыктарын салыштарганда төмөнкүдөй натыйжаларга ээ болдук.

3.9-таблица. Информатика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2019-2020 жана 2020-2021 окуу жылдары)

Окуу жылдары	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
2019/2020	72	76,9	62	64,5	56	58,3	40	41,7	28	29,2	35	36,5
2020/2021	74	84,1	66	75,0	57	64,8	40	45,5	30	34,1	37	42,1

Бул таблицанын негизинде төмөнкүдөй гистограмма түзүлдү:

3.2-сүрөт. 19/20 жана 20/21 окуу жылдары боюнча Информатика курсун окутуунун жыйынтыктары

Гистограммдан студенттердин критерийлер боюнча жетишкендиктери жакшы экени байкалып турат.

2021-2022 окуу жылдынын жыйынтыгы менен Информатика курсунун өздөштүрүүсү төмөнкүчө болду.

3.10-таблица. Информатика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2021-2022 окуу жылы)

Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
Информатика	68	86,1	64	81,1	55	69,6	46	58,2	32	40,5	40	50,6

Эми биринчи жана үчүнчү окуу жылдарындагы студенттердин жетишкендиктерин салыштырып көрөлү.

3.11-таблица. Информатика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2019-2020 жана 2021-2022 окуу жылдары)

Окуу жылдары	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
2019/2020	72	76,9	62	64,5	56	58,3	40	41,7	28	29,2	35	36,5
2021/2022	68	86,1	64	81,1	55	69,6	46	58,2	32	40,5	40	50,6

Бул таблицанын негизинде төмөнкүдөй гистограмма алынды.

3.3-сүрөт. 19/20 жана 21/22 окуу жылдары боюнча Информатика курсун окутуунун жыйынтыктары

Бул гистограммдан студенттердин билүү жана түшүнүү деңгээлдерине, анализ, баалоо жана түзүү деңгээлдери боюнча студенттердин саны көбөйгөнү байкалып турат. 2022-2023 окуу жылында студенттердин Информатика курсу боюнча жетишкендиктери төмөнкүчө болду.

3.12-таблица. Информатика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2022-2023 окуу жылы)

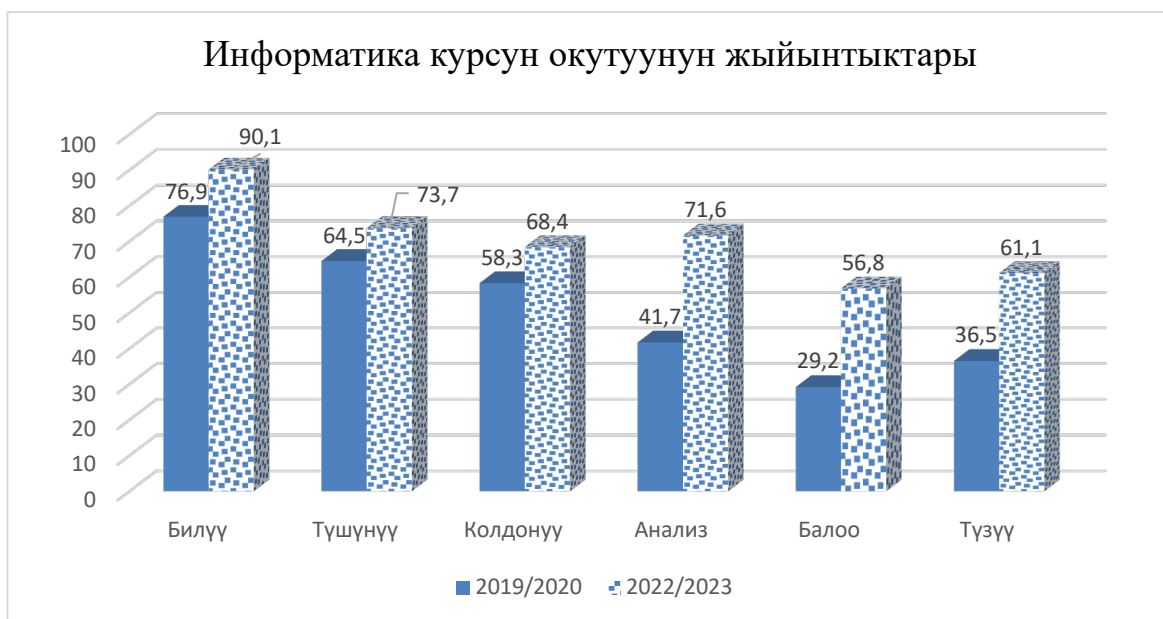
Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
Информатика	86	90,1	70	73,7	65	68,4	68	71,6	54	56,8	58	61,1

Эксперименттеги биринчи жана төртүнчү окуу жылдарынын салыштыруулары төмөнкүдөй болду.

3.13-таблица. Информатика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2019-2020 жана 2022-2023 окуу жылдары)

Окуу жылдары	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
2019/2020	72	76,9	62	64,5	56	58,3	40	41,7	28	29,2	35	36,5
2022/2023	86	90,1	70	73,7	65	68,4	68	71,6	54	56,8	58	61,1

Бул таблицанын негизинде төмөнкүдөй гистограмма түзүлдү.

3.4-сүрөт. 2019/2020 жана 2022/2023 окуу жылдары боюнча Информатика курсун окутуунун жыйынтыктары

Студенттердин билүү жана түшүнүү деңгээлдери жогорулап, алар менен кошо колдонуу, анализ, балоо жана түзүү деңгээлдери жогорулаганы гистограммадан көрүнүп турат. Мындай жетишкендиктер сапат кеңештеринин, сапат бөлүмдөрүнүн башкаруу чечимдеринин жана алардын көзөмөлдөөлөрүнүн негизинде болгондугун белгилей кетүү зарыл. Студенттер информатика боюнча өздөштүргөн окуу материалдарын чечмелеп айтып берүүгө, турмушта колдонууга, түшүнүктөргө анализ берүүгө жана аларды синтездөөгө, окуган материалдарына баа берүүгө үйрөнүштү. Бул критерийлер студенттердин универсалдык, инструменталдык жана социалдык-инсандык компетенттүүлүктөрүнүн калыптанышына негиз түзүп берип атканы байкалат.

Теориялык механика курсун окутуу боюнча дагы экспериментке катышкан жогорку окуу жайларында төрт окуу жылы боюнча иликтөө жүргүзүлдү. 2019-2020 окуу жылындагы студенттердин көрсөткүчтөрү 3.6-таблицада келтирилген. Ал эми кийинки окуу жылдарындагы студенттердин көрсөткүчтөрү төмөнкү таблицаларда келтирилген.

3.14-таблица. Теориялык механика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2020-2021 окуу жылы 3-семестр)

Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
Теориялык механика	60	69,8	54	62,8	50	58,2	44	51,2	35	40,7	40	46,5

3.15-таблица. Теориялык механика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2021-2022 окуу жылы 3-семестр)

Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
Теориялык механика	62	75,6	56	68,3	54	65,9	50	60,9	36	43,9	44	53,7

3.16-таблица. Теориялык механика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (2022-2023 окуу жылы 3-семестр)

Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
Теориялык механика	74	84,1	68	77,3	64	72,7	70	79,5	47	53,4	60	68,2

Теориялык механика боюнча төрт окуу жылынын берилиштерин салыштыруу үчүн аларды бириктирип төмөнкүдөй салыштырма бир таблица түзүлдү.

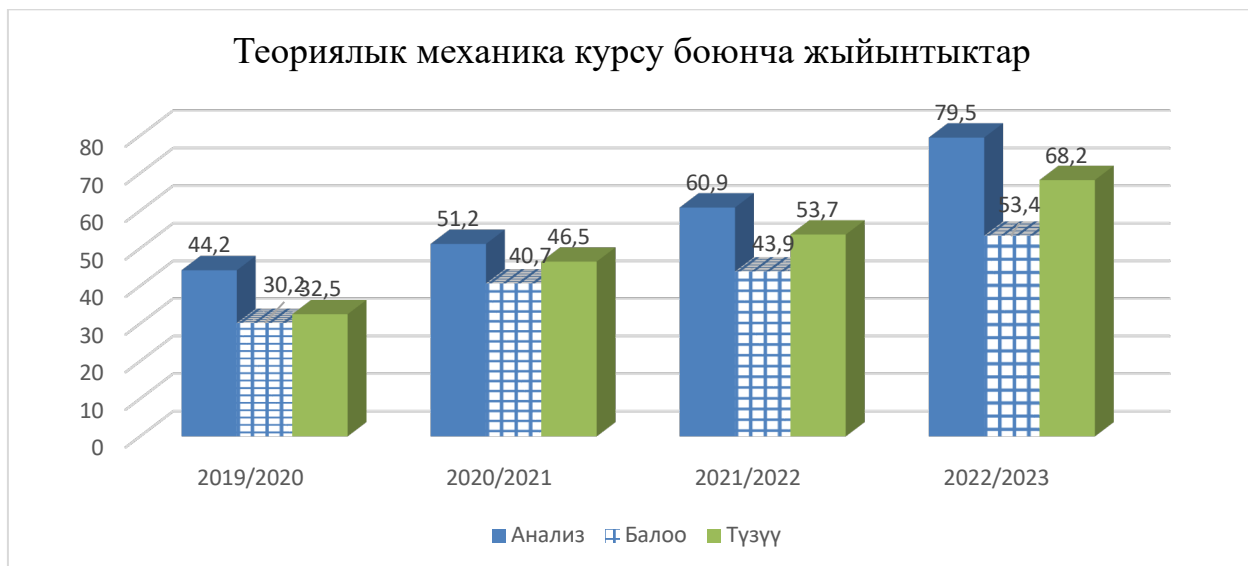
3.17-таблица. Теориялык механика курсу боюнча студенттердин окуу жетишкендиктери (төрт окуу жылы боюнча)

Курс	Билүү		Түшүнүү		Колдонуу		Анализ		Баалоо		Түзүү	
	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%	Сан	%
2019/2020	58	67,4	50	58,2	42	48,8	38	44,2	26	30,2	28	32,5
2020/2021	60	69,8	54	62,8	50	58,2	44	51,2	35	40,7	40	46,5
2021/2022	62	75,6	56	68,3	54	65,9	50	60,9	36	43,9	44	53,7
2022/2023	74	84,1	68	77,3	64	72,7	70	79,5	47	53,4	60	68,2

Бул таблицанын негизинде Теориялык механика курсунун билүү, түшүнүү жана колдонуу деңгээлдери боюнча төрт окуу жылын бириктирген жалпы көрсөткүчтөрү Блумдун таксономиясынын “билүү”, “түшүнүү”, “колдонуу”, “анализ”, “баалоо” жана “түзүү” деңгээлдери боюнча төмөнкү диаграммада көрсөтүлдү.

3.5-сүрөт. Төрт окуу жылдары боюнча Теориялык механика курсун окутуунун жыйынтыктары (билүү, түшүнүү, колдонуу)

3.6-сүрөт. Төрт окуу жылдары боюнча Теориялык механика курсун окутуунун жыйынтыктары (анализ, синтез, баалоо)

Таблицалардан жана гистограммалардан көрүнүп тургандай, окутуунун натыйжасынын камсыздалышы ар окуу жыл сайын өсүшү байкалды. 2019-2020 окуу жылында студенттердин 58,2% окуу натыйжалары “түшүнүү” деңгээлинде болгон, ал эми 2022-2023 окуу жылында экспериментке катышкан студенттердин 77,3% ушул деңгээлге жеткен. Студенттердин анализдөө жана баалоо деңгээлинин кескин түрдө жогорулаганы дагы байкалат. Окутуучулардын студенттердин “анализдөө” жана “баалоо” жөндөмдөрүн жакшыртуу боюнча жүргүзгөн иш-чараларынын жыйынтыгында, 2022-2023 окуу жылында экспериментке катышкан студенттердин “анализдөө” деңгээли 79,5%, ал эми “баалоо” деңгээли 68,2% түзгөн. Бул пайыздык көрсөткүчтөрдүн жогорулаш динамикасы сапат кеңештеринде ар окуу жылынын натыйжаларынын негизинде билим берүүнүн сапатынын компоненттеринен болгон окутуу процессинин сапатын жогорулатуу, билим берүүнүн натыйжасынын сапатын, педагогикалык шарттардын сапатын, окутуучулардын кесиптик сапатын жогорулатуу боюнча кабыл алган башкаруу чечимдеринин негизинде болду деп айтууга болот. Структуралык бөлүмдөр (факультет, кафедра) окуу процесси үчүн ыңгайлуу шарттарды түзүүгө, студенттердин билим деңгээлин жогорулатууга жана керектүү ресурстарды (санарип технологиялар, окуу-усулдук материалдар ж.б.) жакшыртууга багытталган иш-чараларды өткөрүп, окутуучулардын кесипкөйлүк өсүшүн колдоо курстар уюштурушту.

Эксперимент менен биздин моделдин натыйжалуулугун текшерүү үчүн Э.Мамбетакунов жана А.В. Усова тарабынан сунушталган “толуктук коэффициентин” колдондук [91]:

$$K = \frac{1}{nN} (n_1N_1 + n_2N_2 + n_3N_3 + n_4N_4 + n_5N_5 + n_6N_6),$$

Бул жерде K – студенттердин окуу жетишкендиктеринин толуктук коэффициенти, n – деңгээлдердин саны (биздин учурда $n=6$), N – жалпы студенттердин саны, n_1N_1 – “билүү” деңгээлине жеткендердин саны, n_2N_2 – “түшүнүү” деңгээлине жеткендердин саны, n_3N_3 – “колдонуу” деңгээлине жеткендердин саны, n_4N_4 – “анализдөө” деңгээлине жеткен студенттердин саны,

n_5N_5 – “балoo” деңгээлине жеткен студенттердин саны, n_6N_6 – “түзүү” деңгээлине жеткен студенттердин саны.

Информатика курсун окуууда, изилдөөдө эксперименттин башталышында алынган көрсөткүчтөр катары 2019-2020-окуу жылынын маалыматтары (K_0), ал эми эксперимент аяктаган учурдагы көрсөткүчтөр катары 2022-2023-окуу жылынын маалыматтары (K_1) колдонулду.

$$K_0 = \frac{1 \cdot 72 + 2 \cdot 62 + 3 \cdot 56 + 4 \cdot 40 + 5 \cdot 28 + 6 \cdot 35}{6 \cdot 96} = 1,5$$

$$K_1 = \frac{1 \cdot 86 + 2 \cdot 70 + 3 \cdot 65 + 4 \cdot 68 + 5 \cdot 54 + 6 \cdot 58}{6 \cdot 95} = 2,3$$

Эффективдүүлүк коэффициентин аныктоо үчүн эки көрсөткүчтүн катышын эсептейбиз:

$$K_{\text{эф}} = \frac{K_0}{K_1} = \frac{2,3}{1,5} \approx 1,53$$

Бул көрсөткүч бирден жогору болгондуктан, изилдөөнүн натыйжасынын ийгиликтүү экенин тастыктап турат.

Теориялык механика курсун окутуунун натыйжасында алынган маалыматтар аркылуу эффективдүүлүк коэффициентин эсептөөдө төмөнкүдөй натыйжага ээ болдук:

$$K_0 = \frac{1 \cdot 58 + 2 \cdot 50 + 3 \cdot 42 + 4 \cdot 38 + 5 \cdot 26 + 6 \cdot 28}{6 \cdot 86} = 1,5$$

$$K_1 = \frac{1 \cdot 74 + 2 \cdot 68 + 3 \cdot 64 + 4 \cdot 70 + 5 \cdot 47 + 6 \cdot 60}{6 \cdot 88} = 2,3$$

Эффективдүүлүк коэффициенти:

$$K_{\text{эф}} = \frac{K_0}{K_1} = \frac{2,4}{1,4} \approx 1,7$$

Демек, бул жагдайда дагы натыйжалуулук жогорулады деп айтууга болот. Эксперименттик изилдөөнүн алкагында эки курсту окутуунун жыйынтыктарынан, жогорку окуу жайларында билим сапатын камсыздоого багытталган биздин изилдөөнүн натыйжалуулугу байкалды. Эксперименттин жыйынтыктарына таянып, окутуунун натыйжалары аркылуу билим берүүдө сапатты жакшыртуу үчүн төмөнкүдөй сунуштарды берүүгө болот:

1. Окуу курстарынын мазмунуна структуралык логикалык анализ жүргүзүп, анын негизинде студенттер өздөштүрө турган, окуу курсу аяктагандан кийин алар аткара турган негизги түшүнүктөрдү – окутуунун натыйжасын аныктап алуу зарыл. Окутуунун натыйжасы майдаланып, көп санда болбостон, чектелүү, жалпыланган түрдө болуусу зарыл.

2. Бул түшүнүктөрдү Б. Блумдун таксономиясы аркылуу студенттер эмне иштерди аткара ала тургандыгы жазылып чыгуусу тийиш. Бул аркылуу студенттин курсту аяктагандан кийинки жетишкендик деңгээлин аныктоо мүмкүн болот.

3. Окуу курстун жыйынтыктарынын натыйжаларынын негизинде окутууну өркүндөтүү үчүн окутуучуларга, кафедраларга жана факультеттерге тиешелүү сунуштар берилиши мүмкүн. Мисалы, окуу материалдарын көйгөйлөрдү чечүүгө колдонууга багытталган чыгармачылыкка шыктандыруучу, практикалык жана долбоорлоо тапшырмаларын түзүү. Окутуу курсу аяктагандан кийин окутуунун натыйжасынын негизинде билим берүүнүн сапатын башкарууга карата сунуштарды иштеп чыгуу жана ишке ашыруу. Окутуу процессинин сапатын башкарууну жакшыртууга карата окуу курстарынын мазмунун кайра карап чыгуу, окутуунун заманбап методдорун, баалоо системаларын колдонууга окутуучуларга семинар-тренингдерди уюштуруу маселелери каралышы зарыл.

4. Билим берүүнүн шарттарынын сапатына таасир этүүдө: заманбап материалдык-техникалык база менен камсыздоо, окуу-методикалык камсыздоолорду жакшыртуу, сырткы жана ички баалоонун системаларын жолго коюу маселелери каралууга тийиш.

5. Билим берүүнүн натыйжаларынын сапатын башкарууга төмөнкүдөй иштер аткарылуусу тийиш: студенттин билим сапатын камсыз кылуу, студенттин окуу-таанып билүү ишмердүүлүгүнүн сапатын арттыруу, бүтүрүүчүнүн даярдык деңгээлдерин жогорулатуу, алардын жумушка орношуусуна таасир этүү, карьердик өсүүсүнө жардам берүү, студенттин инсандык сапатын калыптандыруу.

6. Окутуучулардын кесиптик чеберчилигин арттыруу боюнча аракеттер: заманбап окутуу ыкмаларын ишке ашыруудагы чеберчиликти арттыруу, окутуучулардын мотивациясын жогорулатуу, моралдык жана материалдык сыйлоону уюштуруу, ушул изилдөөлөрдүн натыйжаларын окутуу ишмердүүлүктө колдонуу, студенттердин жөндөмдүүлүгүн өнүктүрүү жана алардын билим алууга кызыгуусун жогорулатуу үчүн окутуучулардын жөндөмүүлүгүн арттыруу боюнча иш-аракеттерди карап чыгуу керек.

Эксперименттин жыйынтыктары боюнча баса белгилечүү жагдайлар:

1. Эксперимент өз максатына жетти жана милдеттерин толук аткарды. Окутуунун натыйжалары аркылуу билим берүүнүн сапатын жакшыртууга багытталган Модель өзүнүн натыйжалуулугун далилдеди.

2. Эгерде окуу курсу боюнча окутуунун натыйжалары аныкталып, аларга негизделген баалоо инструменттери иштелип чыгып, студенттердин жетишкендик деңгээлдери такталып, андан соң бул жыйынтыктарга таянып, билим сапатын жогорулатуу боюнча компоненттерди жакшыртууга сунуштар иштелип чыгып, окутуу процессинде үзгүлтүксүз көзөмөл жүргүзүлсө, анда жогорку окуу жайларында билим сапатын окутуунун натыйжалары аркылуу камсыз кылуу процесси натыйжалуу ишке ашат.

Үчүнчү бап боюнча корутунду

Сунушталган моделдин натыйжалуулугу окутуунун натыйжалары аркылуу билим берүүнүн сапатын жогорулатуу мүмкүндүгүн көрсөтүп, анын өзүнүн актуалдуулугун далилдеди. Эксперименттин жыйынтыгы төмөндөгү олуттуу тыянактарды чыгарууга өбөлгө түздү:

1. Эксперименттик изилдөө процессинде колдонулган илимий ыкмалар жана иштелип чыккан пландар эксперименттин ар бир этабын так жана алдын ала пландоо мүмкүндүгүн камсыздады. Бул ыкма экспериментти тактык жана ырааттуулук менен ишке ашырууга жардам берди. Колдонулган илимий ыкмалар өз учурунда жыйынтыктарды алууга, изилдөөнүн системалуу

жүргүзүлүшүн камсыздоого, алынган маалыматтардын аныктыгын жогорулатууга шарт түздү.

2. Билим берүүнүн сапатын жогорулатуу багытындагы илимий иштердин натыйжаларын изилдеп, алардын жыйынтыктарын эске алуу менен экспериментти эффективдүү ишке ашыруу үчүн зарыл болгон педагогикалык шарттарды түзүү мүмкүн болду. Бул шарттар экспериментти үч этапта уюштурууга жана анын ар бир этабын максатка ылайыктуу иштеп чыгууга негиз берди.

3. Абалды аныктоо максатындагы эксперимент Кыргызстандын техникалык багыттагы жогорку окуу жайларында окуу натыйжаларды өлчөө жана баалоо куралдарын иштеп чыгууга мүмкүнчүлүк берди. Бул куралдар студенттердин окуу жетишкендиктерин так жана ишенимдүү баалоого шарт түзүп, билим сапатын жакшыртууга өбөлгө болду.

4. Изденүүчү жана контролдук эксперименттердин жыйынтыгы боюнча үч жогорку окуу жайында окутуунун натыйжалары аркылуу билим берүүнүн сапатын арттыруунун модели апробацияланды жана анын эффективдүүлүгү далилденди. Биздин изилдөөбүздө алынган жыйынтыктардын негизинде жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын арттырууга багытталган тиешелүү сунуштар берилди.

КОРУТУНДУ

Жогорку кесиптик билим берүүнү башкаруунун сапатын окутуунун натыйжасынын негизинде жогорулатууга арналган биздин диссертациялык изилдөөбүздүн жүрүшүндө жана жыйынтыгында төмөнкүдөй илимий натыйжалар алынды.

1. Жогорку кесиптик билим берүүдө сапатты башкаруунун теориялык маселелери талдоого алынып, окумуштуулардын эмгектерине анализ жүргүзүлдү.

2. Кыргызстандагы жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын башкаруу жана аны камсыздоонун учурдагы абалы изилденди. Бул изилдөөдө төмөнкү негизги багыттар каралды:

- билим берүүнүн сапатын жогорулатуу үчүн кабыл алынган укук-ченемдик документтер жана окумуштуулардын изилдөөлөрү ар тараптуу каралып билим берүү сапатынын көйгөйлөрүн талдоого шарт түздү;
- жергиликтүү жана эл аралык аккредитациялык агенттиктердин жогорку кесиптик билим берүү сапатын баалоодо жана жогорулатууда ишмердүүлүктөрү талдоого алынды;
- жогорку окуу жайларындагы билим берүүнүн сапатын башкаруу боюнча колдонулуп жаткан ыкмалар жана тажрыйбалар изилденди;

3. Жогорку кесиптик билим берүүдө окутуунун натыйжаларынын мааниси аныкталып, анын негизинде билим берүүнүн сапатынын негизги элементтерине таасир этүүчү чечимдер жана сунуштар иштелип чыкты. Изилдөөдө алынган жыйынтыктар окутуу ыкмаларын, программанын мазмунун, баалоо системасын жана билим берүү процесстери боюнча башкаруучу чечимдерди жакшыртууга багытталган иш-чараларды ишке ашырууга мүмкүндүк берет

4. Окутуунун натыйжасынын негизинде жогорку кесиптик билим берүүдө сапатты башкаруунун модели иштелип чыгып практика жүзүндө сыналды.

5. Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын окутуушун натыйжасы аркылуу башкаруу боюнча изилдөөдө алынган жыйынтыктар жогорку кесиптик билим берүүнүн квалификацияларды жогорулатуу курстарында пайдаланылды.

6. Иштелип чыккан моделдин эффективдүүлүгү үч этапты камтыган эксперимент аркылуу текшерүүгө алынды жана алынган жыйынтыктар аркылуу жогорку окуу жайларында билим берүүнүн сапатын арттырууга карата тиешелүү практикалык сунуштар иштелип чыкты.

ПРАКТИКАЛЫК СУНУШТАР

1. Семинар-тренингдерди үзгүлтүксүз уюштуруу: Кыргызстандагы жана эл аралык аккредитация агенттиктеринин билим берүүнүн сапатын камсыздоого багытталган стандарттары боюнча ЖОЖдордо семинар-тренингдерди уюштуруу. Бул аракеттер сапат стандарттарына ылайык келүүнү камсыздап, билим берүүнүн эл аралык талаптарына жооп берүүгө шарт түзөт.

2. Билим берүүнүн сапатын камсыз кылуу жана аны башкаруу боюнча тажрыйбаларды бөлүшүү: Жогорку окуу жайлар арасында сапатты башкаруу боюнча ийгиликтүү тажрыйбаларды алмашуу. Бул билим берүүнүн сапатын туруктуу жакшыртууга көмөктөшөт.

3. Окутуунун натыйжасынын маанисин аныктап, билим берүүнүн сапатын камсыздоого багытталган сунуштарды даярдап, чечимдерди кабыл алуу: Иштелген окутуу натыйжаларынын билим берүүнүн сапатына тийгизген таасирин баалоо. Окутуунун натыйжаларына негизделип, билим берүүнүн сапатын камсыздоо жана жогорулатуу үчүн чечимдерди кабыл алуу зарыл.

4. Окутуунун натыйжаларына негизделген билим берүүнүн сапатын башкарууга арналган методикалык сунуштарды жогорку окуу жайларында колдонуу: Изилдөө процесси учурунда иштелип чыккан методикалык сунуштарды жогорку окуу жайларында окутуу процессинде пайдалануу. Бул сапатты башкаруунун натыйжалуулугун жогорулатууга өбөлгө түзөт.

5. Изилдөөнүн жыйынтыктарын кесиптик чеберчиликти өркүндөтүүдө колдонуу: Билим берүүнүн сапатын окутуунун натыйжаларына таянуу менен башкаруу боюнча биздин изилдөөдө алынган натыйжаларды квалификацияны жогорулатуу курстарында колдонуу, сапатты камсыз кылуу жана жакшыртуу боюнча адистердин кесиптик деңгээлин жогорулатууга көмөк болот.

6. Келечектеги изилдөөлөрдү ушул учурдагы изилдөөнүн натыйжаларына таянып жүргүзүү: Жогорку кесиптик билим берүүнүн сапатын изилдөөдө азыркы изилдөөнүн жыйынтыктарын эске алуу үзгүлтүксүз жакшыртууга жана натыйжалуулукка жетүү үчүн маанилүү.

КОЛДОНУЛГАН АДБИЯТТАРДЫН ТИЗМЕСИ

1. “Билим берүү жөнүндө” Мыйзамдын долбоору [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.kenesh.kg/ky/draftlaw/634988/show>
2. 2021-2040-жылдары Кыргыз Республикасында билим берүүнү өнүктүрүү программасы [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/158227/10?cl=ky-kg&mode=tekst>
3. Абдырахманов Т.А., Ногаев М.А. Компетентностный подход в современном образовании: Учебное пособие. - Б.: 2011. - 114 с.
4. Абдыхалыков, К. С. Международные аккредитации и внедрение новых стандартов аккредитации в национальную систему образования кыргызстана: опыт внешнего эксперта PHD, РМІ РМВОК [Текст] / К. С. Абдыхалыков. Состояние и перспективы системы обеспечения качества образования в Кыргызской Республике / Сборник статей. – Бишкек, 2021. – С. 71-76.
5. Аванесов, В. С. Композиция тестовых заданий [Текст]: учебная книга / В. С. Аванесов. – М.: Центр тестирования, 2002. – 240 с.
6. Агентство по аккредитации образовательных программ и организаций [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www.aaopo.kg/sitepages/topic/84>
7. Адамкулова, Ч. У. Формирование механизма организации управления развитием вуза в условиях модернизации сферы высшего образования: теория, методология, практика (на материалах Кыргызской Республики) [Текст]: автореф. дис. ... д-ра экон. наук / Ч. У. Адамкулова. – Душанбе, 2018. – 44 с.
8. Ажыбаев, Д. М. Развитие познавательной деятельности студентов информационными средствами [Текст]: автореф. дис. . . канд. пед. наук: 13. 00. 01 / Д. М. Ажыбаев. – Бишкек, 2008. – 23 с.
9. Акматалиев, А. А. Управление учебным процессом и качеством подготовки специалистов [Текст] / А. А. Акматалиев, Т. Б. Атанаев, Т. М. Сияев. – Бишкек, 2004. – 106 с.
10. Асан уулу Т. Аккредитация и качество высшего образования в Кыргызстане [Текст]: сборник статей / Т. Асан уулу, З. Ашимова. Состояние и

перспективы системы обеспечения качества образования в Кыргызской Республике / Т. Асан уулу, З. Ашимова. – Бишкек, 2021. – С. 80-85.

11. Асанов, М. А. О преимуществах ECTS по сравнению с традиционной в Кыргызстане системой обучения студентов [Текст] / М. А. Асанов // Известия ОшГУ. – Ош, 2008. – № 1. – С. 235-241.

12. Асипова Н.А. Ниязова А. Проблемы оценки учебных достижений учащихся на компетентностной основе. //Вестник КНУ им. Ж. Баласагына. – 2015, выпуск 2. - С.396-402.

13. Асипова Н.А. Новые парадигмы образования и их интеграция в образовательный процесс высшей школы. //Вестник ИГУ, 38/2014. - С. 59-64.

14. Асипова Н.А. Обеспечение качества обучения программ подготовки бакалавров по направлению «Менеджмент образования» //Наука, образование и техника, №1, 2009.- С. 161-163.

15. Асипова Н.А. Основные направления социально-педагогической компетентности работников сферы образования. //Педагогика и психология. – 2012. - №1. – Алматы. - С. 41-46.

16. Асипова Н.А. Совершенствование образовательных технологий, как основное условия улучшения готовности специалистов в вузах. //Известия КАО, №4 (12). Бишкек, 2010. С. 290-294.

17. Ашыров, Э. Т. Вопросы качества в системе образования [Текст] / Э. Т. Ашыров, С. К. Калдыбаев // Академический Вестник: Ежегодный сборник статей преподавателей Американского университета в Центральной Азии. Выпуск IV. – Бишкек, 2006. – С. 146-156.

18. Бабаев, Д. Б. Основные проблемы качества образования на современном этапе [Текст] / Д. Б. Бабаев, К. Ж. Жакышова // Известия КАО. – Бишкек. – 2011. – № 2 (18). – С. 29-32.

19. Бабанский, Ю. К. Оптимизация процесса обучения (Обще дидактический аспект) [Текст] / Ю. К. Бабанский. – М: Педагогика, 1977. – 256 с.

20. Багаутдинова, П. Управление качеством образования / П. Багаутдинова, Д. Новиков // Стандарты и качество. – 2002. – № 9. – С. 68-73.
21. Баженова, В. С. Концептуальные основания формирования непрерывного образования в условиях трансформации экономической системы: [Текст]: автореферат диссертации д. э. н. / Баженова В. С. – М., 2002. – 35 с.
22. Байденко, В. И. Модернизация профессионального образования: современный этап [Текст] / В. И. Байденко, Джерри ван Зантворт. – М.: ИЦПКПС, 2003. – 674 с.
23. Балпыкбаева, Б. А. Эффективные меры повышения качества высшего образования [Текст] / Б. А. Балпыкбаева / В книге “Состояние, проблемы и перспективы обеспечения качества высшего образования в Кыргызстане в контексте Болонского процесса / Сост. А. В. Третьяков, Д. С. Костенко. – Бишкек, 2006. – Вып. 4. – С. 47-53.
24. Бекбоев, И. Б. Инсанга багыттап окутуу технологиясынын теориялык жана практикалык маселелери [Текст] / И. Б. Бекбоев. – Бишкек: Педагогика, 2003. – 332 б.
25. Бекежанов, М. М. Окуучулардын математикалык окуу жетишкендиктерин компьютердик тесттин негизинде диагноздоо [Текст]: педаг. илимд. канд. . . . дис: 13. 00. 02. / М. М. Бекежанов. – Бишкек, 2012. – 163 б.
26. Бермус, А. Т. Управление качеством профессионально-педагогического образования [Текст]: дис. . д-ра пед. наук: 13. 00. 08 / А. Т. Берму. – Ростов-на-Дону, 2003. – 430 с.
27. Беспалько, В. П. Педагогика и прогрессивные технологии обучения: учебник [Текст] / В. П. Беспалько. – М., 1995. – 336 с.
28. Беспалько, В. П. Программированное обучение: Дидактические основы [Текст] / В. П. Беспалько. – М., 1970. – 300 с.
29. Беспалько, В. П. Слагаемые педагогические технологии [Текст] / В. П. Беспалько. – М.: Педагогика. – 1989. – 192 с.
30. Билим берүүнү башкаруунун маалыматтык системасы. Колдонуучунун колдонмосу. – Бишкек, 2017. – 36 б.

31. Блауберг, И. В. Становление и сущность системного подхода [Текст] / И. В. Блауберг, Э. Г. Юдин. – М., 1973.
32. Блинов, В. И. Стандарт результата (о новых федеральных государственных стандартах профессионального образования) [Текст] / В. И. Блинов // Профессиональное образование в России и за рубежом. – 2010. – № 1(2). – С. 5-14.
33. Богуславский М.В. Россиядагы стандарт стандарттан жогору // Мугалим гезити. 2019. – № 13. – С.8–9.
34. Болонский процесс: глоссарий (на основе мониторингового исследования) / Авт.-сост. В. И. Байденко, О. Л. Ворожейкина, Е. Н. Карачарова, Н. А. Селезнева, Л. Н. Тарасюк. – М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов, 2009. – 148 с.
35. Бордовский, Г. А., Нестеров А. А., Трапицын С. Ю. Управление качеством образовательного процесса. – СПб: РГПУ им. А. И. Герцена, 2001. – 359 с.
36. Брагина, Н. В. Ассоциация учреждений образования "EdNet" Руководство по организации внутренней системы гарантии качества в высших учебных заведениях Кыргызской Республики [Текст]: методическое пособие по внутренней самооценке, на основе EFQM) / Н. В. Брагина – Бишкек, 2007. – 152 с.
37. Вавилова, Л. Н. Учебно-методическое обеспечение образовательного процесса в учреждении профессионального образования в условиях реализации ФГОС нового поколения [Текст]: методическое пособие / авт.-сост. Л. Н. Вавилова, М. А. Гуляева – Кемерово: ГОУ КРИПО, 2012. – 180 с.
38. Васильев, Ю. С. Экономика и организация управления вузом: учебник / Ю. С. Васильев, В. В. Глухов, М. П. Федоров. – СПб: Лань, 2001. – 350 с.
39. Гегель, В. Ф. Избранные сочинения: в 2-х т. / В. Ф. Гегель. – М., 1987. – Т. 2. – 532 с.

40. Гершунский, Б. С. Философия образования для XXI века (В поисках практико-ориентированных образовательных концепций) [Текст] / Б. С. Гершунский. – М.: Совершенство, 1998. – 608 с.
41. ГОСТ Р ИСО 19011-2004. Руководящие указания по аудиту систем менеджмента качества и / или экологического менеджмента. – М.: Изд-во стандартов, 2004. – 46 с.
42. ГОСТ Р ИСО 2000-2001. Системы менеджмента качества. Основные определения и словарь. – М.: Изд-во стандартов, 2001. – 25 с.
43. Государственно-общественное управление качеством общего образования: специфика осуществления на различных уровнях принятия решений: монография / М. И. Солодкова, Д. Ф. Ильясов, Ю. Ю. Баранова и др. – Челябинск, 2015. – 300 с.
44. Гузеев, В. В. Планирование результатов образования и образовательная технология. – М.: Народное образование, 2000. – 240 с.
45. Давыдова, Л. Н. Различные подходы к определению качества образования [Текст] / Л. Н. Давыдова // Качество. Инновации. Образование. – М., 2005. – № 2. – С. 5-8.
46. Данилов, М. А. Дидактика средней школы [Текст] / М. А. Данилов. – М., 1975. – 303 с.
47. Департамент качества образования КГТУ им. И. Раззакова [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://kstu.kg/otdel/otdel-kachestva-obrazovaniya/polozhenie-otvestvennosti-po-kachestvu>
48. Департамент качества образования КГТУ им. И. Раззакова [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://kstu.kg/glavnoe-menju/abiturientu/otdel-kachestva-obrazovaniya/zagolovok-po-umolchaniju>
49. Департамент по организации учебного процесса и качества образования Ошского технологического университета им. М. Адышева [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://oshtu.kg/2022/05/24/departament-po-organizaczii-uchebnogo-processa-i-kachestva-obrazovaniya/>

50. Джаманбаев, М. Д. О приоритете деятельности вузов в современных условиях [Текст] / М. Д. Джаманбаев. В книге “Состояние, проблемы и перспективы обеспечения качества высшего образования в Кыргызстане в контексте Болонского процесса. Вып. 4. Сост. А. В. Третьяков, Д. С. Костенко. – Бишкек, 2006. – С. 90-91.

51. Джиппс, К. Оценивание, способствующее обучению [Текст] / К. Джиппс / Новое в оценке образовательных результатов: международный аспект. – М.: Просвещение, 2007. – 367 с.

52. Дидактика средней школы: Некоторые пробл. Современ. дидактики: учеб. пособие для студентов пед. ин-тов / Под ред. М. А. Данилова, М. Н. Скаткина. – М.: Просвещение, 1975. – 303 с.

53. Дыранкова, Е. Т. Знания и уровневые показатели их усвоения / Содержание и технологии контроля за качеством среднего образования. Тезисы докладов региональной научн.-практич. конф. работников образования. – Оренбург, 1998. – С. 13-14.

54. Дюшеева, Н. К. Результаты обучения: сущность, содержание и методика описания [Текст] / Н. К. Дюшеева // Известия Кыргызской академии образования. – Бишкек, 2014. – № 2 (30). – С. 39-46.

55. Еремеева, Г. Г. Организационно-педагогические условия совершенствования системы управления качеством образования в вузе [Текст]: дисс. . . . канд. пед. наук: 13. 00. 08 / Г. Г. Еремеева. – Челябинск, 2006. – 185 с.

56. Жакшылыков, Ж. Жогорку окуу жайларындагы окутуу процессин башкаруунун технологияларын өркүндөтүү [Текст] / Ж. Жакшылыков. – Бишкек, 2016. – 172 б.

57. Жумагулова, А. Б. Международная аккредитация IAAR: подходы и перспективы [Текст] / А. Б. Жумагулова. Состояние и перспективы системы обеспечения качества образования в Кыргызской Республике / Сборник статей, Бишкек, 2021. – С. 76-80.

58. Загвоздкин В.К. Билим берүүдө стандарттарды колдонуунун теориясы жана практикасы. – М.: Эл агартуу: Мектеп технологиялары илим изилдөө институту, 2011-ж.

59. Загвязинский, В. И. Методология и методы психолого-педагогического исследования [Текст]: учеб. пособие для студентов вузов / В. И. Загвязинский, Р. Атаханов. – М., 2001. – 186 с.

60. Закон Кыргызской Республики об образовании. В книге Настольная книга работника образования Кыргызской Республики. – Бишкек, 2015. – С. 4-36.

61. Запесоцкий, А. С. Образование: философия, культурология, политика. – М.: Наука, 2002. – 456 с.

62. Зимняя, И. А. Воспитательная деятельность образовательного учреждения как объект комплексной критериальной оценки (к постановке проблемы исследования) [Текст] / И. А. Зимняя. – М.: ИЦПКПС, 2002. – 34 с.

63. Зорина, Л. Я. Системность – качество знаний [Текст] / Л. Я. Зорина. – М.: Знание, 1976. – 64 с.

64. И. Арабаев атындагы Кыргыз мамлекеттик университетинин Билим берүү программаларынын сапаты жана окуу-усулдук ишмердүүлүктү уюштуруу бөлүмү [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://arabaevksu.edu.kg/category/centr-akkreditacii-licenzirovaniya-i-monitoringa-kachestva-obrazovatelnyh-programm>

65. Ибраев, А. Д. Жаңы маалыматтык технологияларды колдонуу шартында студенттердин өз алдынча иштерин өркүндөтүүнүн дидактикалык негиздери (Информатика предметинин мисалында) [Текст]: пед. илим. канд. . . . дис. / А. Д. Ибраев. – Бишкек, 2012. – 170 б.

66. Ильина, Т. А. Структурно-системный подход к организации обучения [Текст] / Т. А. Ильина. – М., 1997. – Вып. 1. – 87 с.

67. Исмаилов, Б. И. Анализ и развитие систем внутреннего обеспечения качества вузов Кыргызстана [Текст] / Б. И. Исмаилов [Электронный ресурс] Режим доступа: https://iqaa.kz/eurasian_forums/.pdf

68. Калдыбаев, С. К. Качество образовательного процесса в структуре качества образования [Текст] / С. К. Калдыбаев, А. Б. Бейшеналиев // Успехи современного естествознания. – М., 2015. – № 7. – С. 90-97.

69. Калдыбаев, С. К. Педагогические измерения: становление и развитие [Текст] / С. К. Калдыбаев. – Бишкек, 2008. – 208 с.

70. Калдыбаев, С. К. Структурные компоненты результата обучения [Текст] / С. К. Калдыбаев // III Международная конференция «Стратегия качества в промышленности и образовании». 1-8 июня 2007 г., Варна, Болгария. Материалы в 2-х томах. Том 2. – Днепропетровск-Варна, 2007. – С. 177-180.

71. Каспржак А.Г., Логинова О.Б., Поливанова К.Н. Билим берүү стандарты: өнүгүү тарыхы жана натыйжалары // Билим берүү маселелери – 2004. – №3. – С.24–43.

72. Касымалиев, М. У. Орто мектепте компьютердик технологияны колдонуп окуучулардын окуу ишмердүүлүктөрүн жекелештирип жана дифференциялап окутуунун методикасы [Текст]: монография / М. У. Касымалиев, С. К. Калдыбаев, А. Д. Ибраев. – Бишкек, 2022. – 129 б.

73. Качалов, В. А. Проблемы управления качеством в вузах. Вузы России и современные методы менеджмента качества: простое признание или активное внедрение? [Текст] / В. А. Качалов // Стандарты и качество. – 2000. – № 12. – С. 82-87.

74. Качество образования: системы управления, достижения, проблемы: материалы V междунар. науч. -метод. конф. / под общей ред. А. С. Вострикова. –Новосибирск: НГТУ, 2003. – Т. 1. – 184 с.

75. Кеннеди, Д. Написание и применение результатов обучения: практическое руководство [Текст] / Д. Кеннеди / пер. Карачаровой Е. Н. – Корк: ун-т Корк. – 2007. – 50 с.

76. Кеспииков, В. Н. Модель государственно-общественного управления качеством образования на региональном уровне [Текст] / В. Н. Кеспииков, М. И. Солодкова, Д. Ф. Ильясов, Ю. Ю. Баранова // Мир науки, культуры, образования. – 2014. – № 3 (46). – С. 151-157.

77. Конаржевский, Ю. А. Внутришкольный менеджмент [Текст] / Ю. А. Конаржевский. – М.: Новая школа, 1993. – 140 с.
78. Конаржевский, Ю. А. Педагогический анализ учебно-воспитательного процесса и управление школой [Текст] / Ю. А. Конаржевский. – М.: Педагогика, 1986. – 144 с.
79. Концепция модельного образовательного кодекса для стран СНГ [Электронный ресурс] Режим доступа: https://bstudy.net/696569/pravo/kontseptsiya_modelnogo_obrazovatel'nogo_kodeksa_stran
80. Концепция развития образования в Кыргызской Республике до 2020 года. Стратегия развития образования в Кыргызской Республике на 2012-2020 годы. – Бишкек, 2012. – 114 с.
81. Концепция системы оценки качества образования Кыргызской Республики. – Бишкек, 2018. – 24 с.
82. Коротков, Э. М. Управление качеством образования [Текст] / Э. М. Коротков. – М.: Академический проект, 2007. – 317 с.
83. Краевский, В. В. Методология педагогики [Текст]: пособие для педагогов-исследователей / В. В. Краевский. – Чебоксары: Чуваш, ун-т, 2001. – 244 с.
84. Краевский, В. В. Общие основы педагогики. Учебное пособие для студентов высших учебных заведений [Текст] / В. В. Краевский. – М., 2005. – 256 с.
85. Кудайбердиева, Г. К. Научные основы управления качеством общего среднего образования в кыргызской республике [Текст]: дисс. . . . канд. пед. наук: 13. 00. 01 [Текст] / Г. К. Кудайбердиева. – Бишкек, 2022. – 197 с.
86. Кузнецов, А. А. Требования к знаниям и умениям школьников: Дидактико-методический анализ [Текст] / А. А. Кузнецова. – М.: Педагогика, 1987. – 176 с.
87. Кулуева, Ф. Ш. Колледждерде МКТны кесипке багыттап окутуунун педагогикалык шарттары [Текст] / Ф. Ш. Кулуева. – Бишкек, 2019. – 152 б.

88. Кыверялг, А. А. Методы исследования в профессиональной педагогике [Текст] / А. А. Кыверялг. – Таллин: Валгус, 1980. – 334 с.

89. Кыргыз Республикасында билим берүүнү 2021–2030-жылдарга карата өнүктүрүүнүн концепциясы. – Бишкек, 2021. – 23 б.

90. Кыргыз Республикасында билим берүүнү башкаруунун маалыматтык системасын түзүү концепциясы [Электрондук ресурс] кирүү режими: <http://base>.

91. Кыргыз Республикасынын Билим берүү Мыйзамы [Электрондук ресурс] Уруксат берүү режими: <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ky-k/1216?cl=ky-k>

92. Лабудин, А. В. SWOT-анализ компетентностной модели в высшем образовании: из опыта разработки образовательных программ [Текст] / А. В. Лабудин, Л. Ю. Абакулина / Материалы научн. -методич. конф. СЗИУ РАНХИГС. – СПб, 2018. – № 1. – С. 102-112.

93. Лазарев, В. С. Системное развитие школы: модель системно-целевого управления развитием школы [Текст] / В. С. Лазарев. – М.: Педагогическое общество России, 2002. – 304 с.

94. Лapidус, В. А. Высшему руководству о всеобщем качестве (TQM) и стандартах ИСО 9000 версии 2000 года. Диалог консультанта с руководителем компании [Текст] / В. А. Лapidус, А. Н. Рекшинский. – Н. Новгород: СМЦ Приоритет, 2000. – 88 с.

95. Лебедев О.Е. Билим берүү стандарттарына жаңы көз караштар // Билим берүү маселелери. – 2011. – № 4. – Б. 291–305.

96. Лернер, И. Я. Зачем учителю дидактика? [Текст] / И. Я. Лернер // Народное образование. – М., 1990. – № 12. – С. 74-84.

97. Лернер, И. Я. Качество знаний учащихся. Какими они должны быть? [Текст] / И. Я. Лернер. – М., 1978. – 208 с.

98. Лунев, В. В. Модульные программы, основанные на компетенциях концепция, разработка, реализация [Текст] / В. В. Лунев [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://epo.usoz>.

[com/publ/oglavlenie_knig/modulnye_programmy_osnovannye_na_kompetencijakh/
modulnye_programmy_osnovannye_na_kompetencijakh/](http://com/publ/oglavlenie_knig/modulnye_programmy_osnovannye_na_kompetencijakh/modulnye_programmy_osnovannye_na_kompetencijakh/)

99. Лысенко, В. Н. Управление качеством образования в техническом вузе [Текст]: дисс. канд. пед. наук: 13. 00. 08 / В. Н. Лысенко. – Ростов-на Дону, 2006. – 238 с.

100. Макаренко, А. С. Педагогическая поэма. Дорога в жизнь [Текст] / А. С. Макаренко. – М., 1964. – 670 с.

101. Мамбетакунов, Э. М. Дидактические функции межпредметных связей в формировании у учащихся естественнонаучных понятий [Текст] / Э. М. Мамбетакунов. – Бишкек: Университет, 2015. – 328 с.

102. Мамбетакунов, Э. М. Педагогика боюнча диссертация даярдоого көрсөтмөлөр [Текст] / Э. М. Мамбетакунов // Эл агартуу. – 2015. – №5-6. – 39-45-бб.

103. Мамбетакунов, Э. М. Педагогикалык изилдөөлөрдүн методологиясы жана технологиясы [Текст] / Э. М. Мамбетакунов. – Бишкек: Текник, 2015. – 128 б.

104. Мамбетакунов, Э. М. Педагогиканын негиздери [Текст]: жогорку окуу жайларынын студенттери үчүн окуу куралы / Э. М. Мамбетакунов, Т. М. Сияев Бишкек: Педагогика, 2008. 304 б.

105. Мамбетакунов, Э. М. Таалим-тарбия процесси: теория, технология, практика [Текст] / Э. М. Мамбетакунов. – Бишкек, 2017. – 269 б.

106. Мамытов, А. М. Методологические основы управления качеством образования [Текст] / А. М. Мамытов // Известия КАО. – 2009. – № 4. – С. 15-20.

107. Марченко, Л. Ю. Управление в системе образования Кыргызской Республики. Аналитический обзор [Текст] / Л. Ю. Марченко, В. А. Коротенко, Т. А. Третьякова, Б. Петерсоне. – Бишкек, 2016. – 60 с.

108. Матрос, Д. Ш. Управление качеством образования на основе новых информационных технологий и образовательного мониторинга [Текст] / Д. Ш. Матрос, Д. М. Полев, Н. Н. Мельников. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 128 с.

109. Махмутов, М. И. Проблемное обучение [Текст] / М. И. Махмутов. – М., 1975. – 367 с.
110. Машбиц, Е. И. Психолого-педагогические проблемы компьютеризации обучения. Педагогическая наука – реформе школы [Текст] / Е. И. Машбиц. – М.: Педагогика, 1988. – 342 с.
111. Международная стандартная классификация образования МСКО 2011/<http://web.archive.org/web/20170328231237/http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-ru.pdf>
112. Меррил М. Эл аралык аккредитациядагы айырмачылыктар: Кыргызстан жана Казакстан. – 2019.
113. Мирошниченко, Л. П. Проблемы гарантии качества образования и мировой опыт их решения [Текст] / Л. П. Мирошниченко. – Бишкек, 2005. – 120 с.
114. Модель [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9C%D0%BE%D0%B4%D0%B5%D0%BB%D1%8C>
115. Модель системы обеспечения качества образования КГТУ им. И. Раззакова [Электронный ресурс] Режим доступа: https://kstu.kg/fileadmin/user_upload/model_soko_kgtu.pdf
116. Моисеев, А. И. Качество управления школой: каким оно должно быть [Текст] / А. И. Моисеев. – М.: Сентябрь, 2001. – 160 с.
117. Мухин, О. И. Моделирование систем [Текст]: электронный учебник / О. И. Мухин Режим доступа: https://www.studmed.ru/muhin-oi-modelirovanie-sistem_d5fbdc93a41.html
118. Наби, Ы. А. От практики к методологии: путь совершенствования аккредитации в образовании [Текст] / Ы. А. Наби, О. Уманкулова / Состояние и перспективы системы обеспечения качества образования в Кыргызской Республике / Сборник статей. – Бишкек, 2021. – С. 65-71.
119. Обзор системы оценивания качества образования в Кыргызской Республике (СОКО): от концептуальных рамок к инструментам управления качеством. – Бишкек, 2016. – 115 с.

120. Общественный фонд «Агентство по гарантии качества в сфере образования «Ednet» [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://accreditation.asia/>

121. Олейникова, О. Н. Модульные технологии. Проектирование и разработка образовательных программ: учебное пособие [Текст] / О. Н. Олейникова, А. А. Муравьев, Ю. Н. Коновалова, Е. В. Сартакова. – М.: Альфа-М, ИНФРА-М, 20110. – 256 с.

122. Омуров, Н. К. Сапатты башкаруу теориясынын калыптанышы жана өнүгүшү [Текст] / Н. К. Омуров, С. К. Калдыбаев // *Alatoo Academic Studies*. – Бишкек, 2022. – № 4. – С. 171-178.

123. Основная образовательная программа высшего профессионального образования. – Ош, 2017. – 215 с.

124. ОшМУнун Билим берүүнүн сапаты бөлүмү [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.oshsu.kg/kg/page/68>

125. Панасюк, В. П. Педагогическая система внутришкольного управления качеством образовательного процесса [Текст]: дис. . . . д-ра пед. наук / В. П. Панасюк. – М., 1998. – 290 с.

126. Педагогический словарь / Загвязинский В. И., Закирова А. Ф., Строкова Т. А. – М., 2008. – 352 с.

127. Перегудов, Ф. И. Основы системного анализа [Текст] / Ф. И. Перегудов, Ф. П. Тарасенко. – Томск: НТЛ, 1997. – 396 с.

128. Планирование обязательных результатов обучения математике / Л. О. Денищева, Л. В. Кузнецова, И. А. Лурье и др. / Сост. В. В. Фирсов. – М.: Просвещение, 1989. – 237 с.

129. Политика в области качества КГТУ им. И. Раззакова [Электронный учебник] Режим доступа: <https://kstu.kg/glavnoe-menju/abiturientu/otdel-kachestva-obrazovaniya/zagolovok-po-umolchaniju-2>

130. Политика ОшГУ в области обеспечения качества образования [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://www.oshsu.kg/>

131. Полянина, О. И. Методика разработки оценочных средств (на материале дисциплины [Текст] // Теория и методика профессионального образования. / О. И. Полянина. – 2019. – № 1. – С. 119-126.

132. Постановление Правительства Кыргызской Республики «О Концепции развития образования в Кыргызской Республике до 2010 года». – Бишкек, 2002. – 24 с.

133. Поташник М. М. Качество образования: проблемы и технология управления (в вопросах и ответах) [Текст] / М. М. Поташник. – М.: Пед. общ. России, 2000. – 352 с.

134. Поташник, М. М. Управление качеством образования [Текст] / М. М. Поташник, А. М. Моисеев // Народное образование. – 2010. – №7/8. – С. 167-170.

135. Руководство по применению европейской системы перевода накопления кредитов (ECTS) в Кыргызской Республике. – Бишкек, 2005. – 76 с.

136. Руководство пользователя ECTS. Последняя версия. 2009 г. (ECTS Users' Guide. Final Version. 2009).

137. Рямов, Р. Ф. Оценка качества образования инструмент воздействия на развитие системы образования [Текст] / Рямов Р. Ф. // Вестник Башкирского университета. – 2012. – Т. 17. – № 3. – С. 1423-1425.

138. Сариева, Д. Влияние качества образования на экономический рост [Текст] / Д. Сариева // Alatoo Academic Studies. – 2017. – № 1. – С. 208-211.

139. Селезнёва, Н. А. Автоматизация проектирования систем управления качеством высшего образования [Текст]: дисс. . д-ра техн. наук / Н. А. Селезнева. – Воронеж, 1999. – 262 с.

140. Селезнева, Н. А. Качество высшего образования как объект системного исследования [Текст] / Н. А. Селезнева. – М., 2002. – 95 с.

141. Сидоркин, А. М. Методология системного подхода в педагогике [Текст] / А. М. Сидоркин. – М.: НИИ АПН СССР, 1989. – 271 с.

142. Симонов, В. П. Педагогический менеджмент: НОУ-ХАУ в области управления образовательным процессом: учебное пособие [Текст] / В. П. Симонов. – М., 1997. – 264 с.

143. Син, Е. Е. Моделирование учебного плана как управленческая проблема [Текст] / Е. Е. Син // Сборник материалов научн.-практич. конф. студентов, магистрантов, аспирантов, преподавателей и научных работников. – М., 2016. – С. 237-240.

144. Система менеджмента качества КНУ им. Жусупа Баласагына [Электронный ресурс] Режим доступа: https://www-old.knu.kg/ru/index.php?option=com_content&view=article&id=9310:2018-03-14-14-06-17&catid=974:2017-08-17-10-47-01&Itemid=632

145. Система менеджмента качества образования ИГУ [Электронный ресурс] Режим доступа: http://main.iksu.kg/?page_id=9288

146. Скок, Г. Б. Управление качеством образования в университете на основе мнения потребителя образовательных услуг [Текст] / Г. Б. Скок // Университетское образование: практика и анализ. – Екатеринбург, 2001. – № 3 (18). – С. 72-77.

147. Слостенин, В. А. Педагогика [Текст] / В. А. Слостенин. – М.: Школа-Пресс. – 1997. – 512 с.

148. Слостенин, В.А. Педагогика. Учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений [Текст] / В.А. Слостенин, И.Ф. Исаев, Е.Н. Шиянов. – М., 2013. – 576 с.

149. Смирнов, С. А. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии [Текст]: учебник для студ. высш. и сред. учеб. заведений / С. А. Смирнов. – М.: Академия, 1999. – 512 с.

150. Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А. М. Прохоров (пред). – М.: Советская энциклопедия, 1981. – 1600 с.

151. Современные технологии обучения. СТО-2004: материалы X междунар. конф. – СПб: СПбГЭТУ ЛЭТИ, 2004. – 312 с.

152. СТ РК ИСО 2000-2001 Системы менеджмента качества. Основные положения и словарь. – Алматы, 2000. – 23 с.
153. Стандарты аккредитации образовательной программы для первого цикла обучения (бакалавриат). – Бишкек, 2022. – 12 с.
154. Субетто, А. И. Исследование проблемы качества сложной продукции: [Текст]: дис. . . . д-ра экон. наук. – Л., 1987. – 722 с.
155. Субетто, А. И. Квалитология образования [Текст] / А. И. Субетто. – СПб, 2002. – 220 с.
156. Субетто, А. И. Система управления качеством в вузе [Текст] / А. И. Субетто: материалы X симпозиума “Квалиметрия в образовании: методология и практика”. – М.: ИЦПКПС, 2002. – 25 с.
157. Сухомлинский, В. А. Павлышская средняя школа [Текст] / В. А. Сухомлинский. – М.: Просвещение, 1969. – 398 с.
158. Талызина, Н. Ф. Управление процессом усвоения знаний [Текст] / Н. Ф. Талызина. – М.: МГУ, 1975. – 345 с.
159. Таштаналиев, К. Б. Совершенствование структуры и содержания образовательных стандартов на этапе перехода к Болонскому процессу [Текст] / К. Б. Таштаналиев. В книге “Состояние, проблемы и перспективы обеспечения качества высшего образования в Кыргызстане в контексте Болонского процесса. Сост. А. В. Третьяков, Д. С. Костенко. – Бишкек, 2006. – Вып. 4. – С. 191-196.
160. Тейлор, Ф. У. Принципы научного менеджмента. [Текст] / Ф. У. Тейлор / Пер. с англ. А. И. Зак. – М: Контроллинг, 1991 – 104 с.
161. Теплов, Б. М. Способности и одаренность [Текст] / Б. М. Теплов. – М., 1941. – 274 с.
162. Терминологический словарь-справочник по психолого-педагогическим дисциплинам. Баринаева Т. М., Гарипова И. О., Каранова В. В., Леонова Н. П. и др. – Магадан: Охотник, 2011. – 112 с.
163. Торобеков Б. Т. Развитие системы управления качеством высшего образования в кыргызской республике [Текст] / Б. Т. Торобеков // Известия

Кыргызского государственного технического университета им. И. Раззакова. – Бишкек, 2008. – № 13. – С. 113-116.

164. Торобеков, Б. Т. Анализ современного состояния качества образования в Кыргызской Республике [Текст] / Б. Т. Торобеков. В книге “Состояние, проблемы и перспективы обеспечения качества высшего образования в Кыргызстане в контексте Болонского процесса / Сост. А. В. Третьяков, Д. С. Костенко. – Бишкек, 2006. – Вып. 4. – С. 186-190.

165. Торобеков, Б. Т. Методологические основы оценки качества высшего образования [Текст] / Б. Т. Торобеков, А. Азимова, К. Риферт // Наука и новые технологии. – Бишкек, 2020. – № 2 (15). – С. 201-210.

166. Торобеков, Б. Т. Об управлении качеством образования в вузах [Текст] / Б. Т. Торобеков. В книге “Некоторые аспекты качества высшего образования Кыргызской Республики в контексте Болонского процесса. / Сост. А. В. Третьяков, Д. С. Костенко. – Бишкек, 2005. – Вып. 3. – С. 85-89.

167. Третьяков, П. И. Управление школой по результатам: практика педагогического менеджмента [Текст] / П. И. Третьяков. – М.: Повал школа, 1998. – 288 с.

168. Уолш, А. Пособие по написанию результатов обучения Кингстонского университета [Текст] / А., Уолш, М. Вебб / пер. Тарасюк Л. Н. – М., 2002. – 17 с.

169. Управление качеством образования: Практико-ориентированная монография и методическое пособие / Под ред. М. М. Поташника. – М.: Педагогическое общество России, 2000. – 448 с.

170. Управление развитием школы / Под ред. М. М. Поташника, В. С. Лазарева. – М.: Новая школа, 1995. – 464 с.

171. Ушинский, К. Д. Три элемента школы [Текст]: изб. пед. соч. / К. Д. Ушинский. – М.: Учпедгиз, 1953. – Т. 2. – С. 268-269.

172. Фридман, Л. М. Наглядность и моделирование в обучении [Текст] / Л. М. Фридман. – Знание. – М., 1984. – 80 с.

173. Фролов, П. Т. Системный подход в управлении педагогическим процессом в школе [Текст] / П. Т. Фролов. – Воронеж, 1984. – 200 с.
174. Харламов, И. Ф. Педагогика [Текст] / И. Ф. Харламов. – М.: Гардарики, 1999. – 520 с.
175. Хомерики, О. Г. Развитие школы как инновационный процесс [Текст]: методич. пособ. для руков. образ. уч. / О. Г. Хомерики, М. М. Поташник, А. В. Лоренсов / под ред. М. М. Поташника. – М.: Новая школа, 1994. – 92 с.
176. Хохлова, С. В. Мониторинг школьного образования [Текст]: дис. . . . канд. пед. наук / С. В. Хохлова. – Тюмень, 2003. – 174 с.
177. Чошанов, М. А. Обзор таксономий учебных целей в педагогике США [Текст] / М. А. Чошанов // Педагогика. – 2000. – № 4. – С. 86-91.
178. Шамова, Т. И. Управление образовательными системами. – Учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений [Текст] / Т. И. Шамова, Т. М. Давыденко, Г. Н. Шибанова. – М., 2006. – 384 с.
179. Шацкий, С. Т. Избранные педагогические сочинения в 2-х томах [Текст] / С. Т. Шацкий. – М.: Педагогика, 1980. – Т. 2. – 416 с.
180. Шишов, С. Е. Мониторинг качества образования в школе [Текст]. С. Е. Шишов, В. А. Кальней. – М.: РПА, 1998. – 352 с.
181. Эралиева, А. А. Развитие системы менеджмента качества в вузах на основе модели EFQM [Текст]: научный результат / А. А. Эралиева // Педагогика и психология образования. – 2021. – Т. 7. – № 4. – С. 19-29.
182. Юдин, Э.Г. Системный подход и принцип деятельности: Методологические проблемы современной науки [Текст] / Э.Г. Юдин. – М.: Наука, 1978. – 391 с.
183. Adam, S. (2004) Using Learning Outcomes: A consideration of the nature, role, application and implications for European education of employing learning outcomes at the local, national and international levels. Report on United Kingdom Bologna Seminar, July 2004, Herriot-Watt University.

184. Al-Ramahi, M., Zairi, M., & Al-Tamimi, H. A. (2017). The role of quality management systems in higher education: A comparative study. *Total Quality Management & Business Excellence*, 28(1-2). – P. 66-81.

185. ECTS Users' Guide (2005) Brussels: Directorate-General for Education and Culture [Электронный ресурс] Режим доступа: http://ec.europa.eu/education/programmes/socrates/ects/doc/guide_en.pdf

186. <https://skillbox.ru/media/education/taksonomiya-bluma-chto-eto-takoe-i-zachem-ona-pedagogam-i-metodistam/>

187. Total quality management: some thoughts [Text] / Williams, P. // *Higher Education*. – 1993. – Vol. 25. – № 3. – P. 373-375.

188. TQM – XXI. Проблемы, опыт, перспективы / Под ред. В. Л. Рождественского и В. А. Качалова – М., 1997. – Вып. 1. – 192 с.

189. Vargas-Hernández, J. G., (2018). Quality management in higher education: a review of literature. [Text] / J. G. Vargas-Hernández, E. Hernández-Ponce, D. M. Rivera-Palma // *International Journal of Quality & Reliability Management*, 35(6). – P. 1203-1228.

190. Yasin, M. M. (2016). Implementation of quality management systems in Malaysian higher education institutions: challenges, benefits, and relationship with performance [Text] / M. M. Yasin, M. S. Yusof, B. M. Yusoff // *Quality Assurance in Education*, 24(4). – P. 509-526.

ТИРКЕМЕЛЕР

1-Тиркеме

Билим сапатын башкаруунун абалын аныктоо үчүн анкета

1. Аты-жөнүңүздү киргизиңиз:

2. Сиз кандай деңгээлдеги жогорку техникалык билим алдыңыз?

- а) бакалавр
- б) магистр
- в) илимдин доктору

3. Сиз канча убакыттан бери жогорку техникалык окуу жайдасыз?

- а) 1 жылдан аз
- б) 1-3 жыл
- в) 3-5 жыл
- г) 5 жылдан ашык

4. Сиздердеги жогорку техникалык билим берүүдө сапатты башкаруунун деңгээлин кандай баалайсыз?

- а) эң жакшы
- б) жакшы
- в) канааттандыруу
- г) жаман

5. Сиздердеги жогорку техникалык билим берүүдө сапатты башкаруу боюнча кандай ыкмалар жана ыкмалар колдонулат? (бир нече варианттарды тандаса болот)

- а) Окуу пландарын жана курстарын үзгүлтүксүз баалоо жана текшерүү
- б) Студенттер менен мугалимдердин арасында сурамжылоолорду жана сурамжылоолорду жүргүзүү
- в) Окуучулардын жана мугалимдердин пикири
- г) тышкы аккредитациялоо процесстерине катышуу
- д) Башка (көрсөтүңүз):

6. Жогорку техникалык билим берүүнүн сапатын башкарууда кандай кыйынчылыктарга туш болуп жатасыз?

- а) Сапатты баалоонун жана контролдоонун так системасынын жоктугу
- б) Билим берүүнүн сапатын жогорулатуу үчүн ресурстардын жана каржылоонун жетишсиздиги
- в) Мугалимдердин жана окуучулардын билим сапатын жогорулатууга ынтасынын жоктугу

г) Заманбап билим берүү ресурстарына жана технологияларына жетүүнүн чектелгендиги

д) Башка (көрсөтүңүз):

7. Жогорку техникалык билим берүү тармагында сапатты башкаруунун натыйжалуулугу үчүн кандай өзгөртүүлөрдү же жакшыртууларды сунуштайт элеңиз?

8. Жогорку техникалык билим берүүнүн сапатын ийгиликтүү башкаруу үчүн кандай колдоо же ресурстар зарыл деп эсептейсиз?

9. Бул теманы кененирээк талкуулоого же тажрыйбаңыз менен бөлүшүүгө даяр болсоңуз, байланыш маалыматыңызды калтырыңыз:

Сурамжылоого катышканыңыз үчүн рахмат! Сиздин жоопторуңуз бизге жогорку техникалык билим берүүнүн сапатын башкарууну жакшыртууга жана анын натыйжалуулугун жогорулатууга жардам берет.

**Педагогикалык жамааттын окутуунун натыйжасын иштеп чыгуу
жөндөмдүүлүгүн аныктоо үчүн анкета**

1. Аты-жөнүңүздү киргизиңиз:

2. Кайсы академиялык дисциплинаны окутасыз?

3. Окуу дисциплинаңызда окуунун натыйжасынын маңызын сиз кандай түшүнөсүз?
4. Окуу дисциплинаңызда окуу натыйжаларын иштеп чыгуу үчүн кандай ыкмаларды жана ыкмаларды колдоносуз?
5. Окуу дисциплинаңызда окуу натыйжасын иштеп чыгууда кандай кыйынчылыктарга туш болосуз?
6. Окуу дисциплинаңызда окуу натыйжаларын натыйжалуураак өнүктүрүү үчүн кандай өзгөртүүлөрдү же жакшыртууларды сунуштайт элеңиз?
7. Дисциплинаңызда окуунун натыйжасын ийгиликтүү өнүктүрүү үчүн кандай колдоо же ресурстар зарыл деп эсептейсиз?
8. Бул теманы кененирээк талкуулоого же тажрыйбаңыз менен бөлүшүүгө даяр болсоңуз, байланыш маалыматыңызды калтырыңыз:

**Мугалимдердин баалоо куралдарын каражаттарын иштеп чыгуу
жөндөмүн баалоо аныктоо үчүн анкета**

1. Окуу натыйжаларын өлчөө үчүн баалоо инструменттерин канчалык көп иштеп чыгасыз?

- Күнүмдүк
- Аптасына бир нече жолу
- Жумасына бир жолу
- Айына бир жолу
- Айына бир жолудан кем эмес

2. Баалоо куралдарынын кандай түрлөрүн колдоносуз? (бир нече жоопту тандаса болот)

- Тесттер
- Эссе/жазуу иштери
- Долбоорлор/практикалык тапшырмалар
- Талкуулоо/топтук иш
- Портфолио
- Башка (көрсөтүңүз)

3. Окутуунун натыйжаларын баалоо критерийлерин кантип аныктайсыз?

- Мен өз алдынча критерийлерди иштеп чыгам
- Мен окуу жайдын сунуштарын / билим берүү стандарттарын

колдоном

- Кесиптештер менен кеңешүү
- Башка ыкма (көргөзүү)

4. Баалоо инструменттеринин эффективдүүлүгүн сиз кантип текшересиз жана тууралайсыз?

- баалоонун натыйжаларын талдоо жана зарыл өзгөртүүлөрдү киргизүү
- Мен студенттерден сурамжылоо/анкета өткөрөм
- Кесиптештер менен кеңешүү
- Башка ыкма (көргөзүү)

5. Баалоо инструменттерин иштеп чыгууда сиз көбүнчө кандай көйгөйлөргө туш болосуз?

- Өнүктүрүү убактысынын жетишсиздиги
- баалоо инструменттерин иштеп чыгууда экспертизанын

жетишсиздиги

- баалоо критерийлерин аныктоо кыйынчылыгы
- Баалоо инструментинин туура түрүн тандоодогу кыйынчылык
- башка көйгөйлөр (көрсөтүңүз)

6. Баалоо инструменттерин иштеп чыгууда өз көндүмдөрүңүздү эмнени өркүндөткүңүз келет?

- баалоо куралдарынын ар кандай түрлөрү жөнүндө көбүрөөк билүү
- баалоо критерийлерин аныктоо көндүмдөрүн өркүндөтүү
- Баалоо инструменттерин иштеп чыгуу боюнча көбүрөөк тажрыйбага

ээ болуңуз

- Башка (көрсөтүңүз)

7. Баалоо инструменттерин иштеп чыгууда өз жөндөмүңүздү өркүндөтүү үчүн кандай ресурстарга же колдоого ээ болуңуз келет?

- Кесиптик окуу курстарына/вебинарларга жетүү
- баалоо инструменттерин иштеп чыгууда эксперттердин кеңештери

жана пикири

- Кесиптештер менен тажрыйба алмашуу
- Башка ресурстар/колдоо (көрсөтүңүз)

8. Сиздин мекемеңизде баалоо инструменттерин иштеп чыгуу процессин жакшыртуу боюнча сунуштарыңыз же идеяларыңыз барбы?

9. Кошумча маалымат алгыңыз келсе же бул тема боюнча мындан аркы изилдөөлөргө катышкыңыз келсе, аты-жөнүңүздү жана байланыш маалыматыңызды бериңиз (милдеттүү эмес).

ИНФОРМАТИКА КУРСУ БОЮНЧА ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАЛАРЫ

I. Бөлүм. Техникалык коопсуздук эрежелери. Компьютерде иштөө

БИЛҮҮ. Ээмдин келип чыгуу тарыхын билет. ПКлардын өнүгүү тарыхын жана учурдагы моделдеринин түрлөрүн айырмалай алат. Компьютердин түзүлүшүн санап берет. Компьютерде иштөөнүн коопсуздук эрежелерин эске тутат. Windows аракеттер системасын башка системалардан айырмалайт. Папка менен файлдардын айырмачылыктарын көрсөтүп берет.

ТҮШҮНҮҮ. Информатика кабинетинде коопсуздук эрежелерди сактайт. Компьютердин ички түзүлүшүнүн иштөө принциптерин түшүнөт. Windowsto программаны ишке чегерет, иштетет. Файл, папкалар менен иш жүргүзөт. Көчүрүү, белгилөө, алмаштыруу, өчүрүү, чыгуу аракеттерин аткарат.

КОЛДОНУУ. Windows аракеттер системасында сервистик программаларды иштетет. Файлдарды архивдейт, кайра разархивдейт. Антивирустук программаларды орнотот. Windowstун стандарттык программалары менен иштейт. Стандарттык программаларда жөнөкөй иштерди өз алдынча жүргүзөт.

АНАЛИЗ. Компьютердин негизги жана кошумча түзүлүштөрүнүн иштөө функцияларын салыштырат, маанисин ачып бере алат. Windowstун стандарттык программаларын колдонуу менен кандай долбоорлорду жасоого боло тургандыгын талдайт. Стандарттык программалар менен жасалган иштерге байкоо жүргүзүп, анализ кыла алат.

БААЛОО. Коопсуздук эрежелерин жана кабинетте жүрүм-турум этикаларын сактоо чөйрөсүн шарттайт. Эрежелердин тиричиликтеги маанисин билет. Компьютердик программалардын турмуштагы керектүүлүгүн баалайт. Зарыл болгон жагдайларда Windowstун стандарттык программаларын колдонуу компетенцияларына ээ болот.

ТҮЗҮҮ. Файлдар, папкалар аркылуу көлөмдүү маалыматты жөнөтүүгө, алууга жана алардын көлөмүн кысууга боло турганына ынанат. Компьютердик программалар адамдын ишин кыйла жеңилдетеерине ишенет. Стандарттык жана сервистик программалардын иштөө функциялары боюнча айырмалап, иш процессинде жалпылай алат.

II. Бөлүм. Microsoft Word тексттик редактордо иштөө

БИЛҮҮ. Студенттер текст, компьютердик текст, тексттик редактор, форматтоо түшүнүктөрүн билишет. Компьютердик тексттерди терүү үчүн программаларды атай алышат. Компьютердеги тексттик редактордун каражаттарын санап, атап бере алышат.

ТҮШҮНҮҮ. Тексттик редактордун мүмкүнчүлүктөрүн айтып, түшүндүрүп бере алышат. Тексттик редактордун каражаттарынын иштөө функцияларын айырмалап, айтып бере алышат. Мисалдарды келтиришет, каражаттар менен студенттер өзүлөрү иштеп көрүшөт. Тексттик документке

тизмени, таблицаны, диаграмманы, формулаларды жана графикалык объекттерди кошот.

КОЛДОНУУ. Тексттик редакторду компьютерде студенттер өздөрү иштетишет. Тексттик редактордун кошумча каражаттары менен иштешет. Айырмалап колдоно алышат. Тексттик редакторду өзүнүн керектөөсүнө пайдалана алышат. Тексттик редактордун каражаттарынын иштөө функцияларын айырмалап, айтып бере алышат. Мисалдарды келтиришет, каражаттар менен иштеп көрүшөт. Компьютердин тексттик редакторунун мүмкүнчүлүктөрүн айтып, түшүндүрүп бере алышат. Гипертекст, шилтемелерди коёт: сноскалар, бөлүмдөр, предметтик көрсөткүчтөр ж.б. Эскертүү, өзгөртүүлөрдү коёт, белгилейт.

АНАЛИЗ. Өз алдынча текстти компьютерге киргизип, тексттик редактордо жөндөп иштетип, жаңы тексттик документ түзө алат. Документти сактай алат. Алып жүрүүчү каражаттарга сактай алат. Студенттердин текст, компьютердик текст, тексттик документ, тексттик редактор түшүнүктөрү боюнча маалыматы бар. Текст менен иштөөнү билишет.

БААЛОО. Өз алдынча файлдарды, документтерди түзүү компетенциясына ээ болот. Түрдүү информацияны текст аркылуу чагылдыра алат. Тексттик редактордун мүмкүнчүлүктөрүнүн коомдук турмуштагы маанисине баа бере алат. Өз алдынча тексттик редактордо файлдарды, документтерди түзүү компетенциясына ээ болот. Өз алдынча тексттик редактордо жаңы документти түзүп, жаңы документти печаттап, башкалар менен бөлүшө алат.

ТҮЗҮҮ. Тексттик редактордун негизги, кошумча каражаттарынын иштөө принциптерине карата алардын маанилүүлүгүн классификациялай алат. ТР мүмкүнчүлүктөрүнүн документ жаратуудагы маанилүүлүгүн бөлүп көрсөтө алышат.

III. Бөлүм. Microsoft Excel таблицалык процессордо иштөө

БИЛҮҮ. Студент электрондук таблицанын иштөө функциясын билет. Башка оффистик программдан айырмачылыгын белгилеп көрсөтө алат. электрондук таблицанын иш талаасын билет. Ар бир сапчаны айырмалап айтып берет. Уячалар менен, барактар менен иш алып бара алат. Берилиштерди форматтоону жана редакциялоону билет.

ТҮШҮНҮҮ. Электрондук таблицанын иштөө функцияларын бөлүп көрсөтө алат, башкаларга түшүндүрүп берет. Таблицада математикалык берилиштер менен иштөөнү башкаларга түшүндүрүп берет. Диаграмма, гистограмма түзүүнү аткарат.

КОЛДОНУУ. Электрондук таблицанын мүмкүнчүлүктөрүн кеңири пайдалана алат. электрондук таблицада салыштырмалуу жана абсолюттук шилтемелерди кое алат. Өз алдынча графиктерди, диаграммаларды түзөт.

АНАЛИЗ. Өз алдынча информацияны компьютерге киргизип, электрондук таблицада жөндөп иштетип, жаңы документ түзө алат. Жаңы документти печаттап, башкалар менен бөлүшө алат. Документти сактай алат. Алып жүрүүчү каражаттарга сактай алат. Студенттердин таблица,

компьютердик таблица, электрондук таблица түшүнүктөрү боюнча маалыматы бар. Таблицаны иштетүүнү башкаларга сунуштай алат.

БААЛОО. Таблицалар менен иштөөгө жеке өзүнүн баасын бере алат. Электрондук таблицаларды турмуштук жагдайларда колдоно алуу компетенциясына ээ. Түрдүү эсептөөлөрдү таблица аркылуу чагылдыра алат. Электрондук таблицанын мүмкүнчүлүктөрүнүн коомдук турмуштагы маанисине баа бере алат. Өз алдынча таблицада файлдарды, документтерди түзүү компетенциясына ээ болот. Өз алдынча таблицада жаңы документти түзүп, жаңы документти печаттап, башкалар менен бөлүшө алат.

ТҮЗҮҮ. Эсептерди жүргүзүү, графиктерди жана диаграммаларды түзүү, керектүү маалыматтарды иргөө (ирээттөө) түшүнүктөрүн классификациялай алат. Электрондук таблицанын негизги, кошумча каражаттарынын иштөө принциптерине карата алардын маанилүүлүгүн классификациялай алат. ЭТ мүмкүнчүлүктөрүнүн документ жаратуудагы маанилүүлүгүн бөлүп көрсөтө алышат.

IV. Бөлүм. Power Point презентациялык программада иштөө

БИЛҮҮ. Студенттер мультимедиа, видео, анимация, монтаж, композиция ж.б. түшүнүктөрүн билет. Видео материалдар менен иштөөчү программаларды атай алышат. Шаблондор менен иштөөнү билишет. Шаблондун керектүүлүгүн билишет.

ТҮШҮНҮҮ. Компьютердин мультимедиялык мүмкүнчүлүктөрүн санап бере алышат, түшүндүрүп бере алышат. Видео редактордун каражаттарынын иштөө функцияларын айырмалап, айтып бере алышат. Мисалдарды келтиришет, каражаттар менен студенттер өз алдынча иштешет. Видео роликтер менен иштөө процесстерин түшүнүшөт.

КОЛДОНУУ. Видео материалдарды компьютерде студенттер өзүлөрү иштетишет. Компьютердин кошумча каражаттары менен иштешет. Айырмалап колдоно алышат. Видеолорду, анимация, презентацияларды өздөрүнүн керектөөлөрүнө пайдалана алышат. Түстөрдү, схемаларды, шаблондордун түрлөрүн, дизайнларды, өтмөктөрдү, эффектилерди пайдаланууну билишет.

АНАЛИЗ. Өз алдынча видеолорду компьютерге киргизип, жөндөп иштетип, жаңы видео түзө алат. Жаңы материалдарды башкалар менен бөлүшө алат. Видеолордун сапатына анализ жасай алышат.

БААЛОО. Өз алдыларынча видеолорду түзүп, монтаждап, анын маанисин жеткире жактоого машыгышат. Жаңы видео-материалдарды түзө билүү, анимация жасоо жана аларды монтаждап, колдонуунун маанисин баалай алуу компетенциясына ээ болушат. Презентациялык программалардын башка да түрлөрүн колдонуп көрүшөт. Бул программанын маанилүүлүгүнө жана зарылдыгына ынанышат.

ТҮЗҮҮ. Мультимедиялык технологиялардын иштөө принциптерине карата алардын маанилүүлүгүн классификациялай алышат. МТ мүмкүнчүлүктөрүнүн маанилүүлүгүн бөлүп көрсөтө алышат. МТларды ар түрдүү долбоорлордо иштөөнү башкаларга сунуштай алышат.

ТЕОРИЯЛЫК МЕХАНИКА КУРСУ БОЮНЧА ОКУТУУНУН НАТЫЙЖАСЫ

I. Бөлүм. Статика

БИЛҮҮ. Студенттер катуу нерсенин статикасы тууралуу билишет. Статиканын аксиомаларын түшүндүрүшөт. Күчтөр системасын кошуунун геометриялык жолун үйрөнүшөт. Тегиздиктеги кесилишкен күчтөр системасынын тең салмактуулук шарттарынын геометриялык түрүн көрсөтө алышат. Күчтүн окко жана тегиздикке түшүрүлгөн проекцияларын эстеп калышат.

ТҮШҮНҮҮ. Кесилишкен күчтөр системасын кошуунун аналитикалык ыкмасын түшүнүшөт. Кесилишкен күчтөр системасынын тең салмактуулук шарттарын көрсөтүшөт. Күчтүн чекитке (борборго) карата моментин айтып беришет. Жарыш күчтөрдө кошууну айырмалашат. Кош - жарыш күчтөрдүн тең салмактуулук абалын көрсөтүп бере алышат. Күчтү борборго келтирүүнү түшүндүрүп беришет.

КОЛДОНУУ. Ар кандай багыттагы күчтөр системасын борборго келтиришет. Тең аракет этүүчү күчтүн моменти жөнүндө башкаларга түшүндүрүшөт. Вариньондун теоремасын колдонушат. Жарыш күчтөрдүн тең салмактуулук шарттарын колдонуп, эсептөөлөрдү жүргүзөт.

АНАЛИЗ. Катуу нерселердин системасынын тең салмактуулугун анализдешет. Кесилишкен күчтөр системасын текшерешет. Кесилишкен күчтөр системасын кошууну талкуулашат. Тең салмактуулук шарттарын карама-каршы коюп талдашат. Күчтүн борборго карата моментин анализдешет.

БААЛОО. Ар кандай багытта жайланышкан күчтөр системасынын тең салмактуулук шарттарын баалашат. Катуу нерсенин оордук салмак борборун колдонуп эсептөөлөрдү жүргүзүшөт. Катуу нерсенин оордук салмак борборун аныкташат. Бир тектүү катуу нерселердин оордук салмактарын колдонууну баалашат. Катуу нерселердин оордук салмак борборлорун аныктоонун ыкмаларынын баалуулугун аңдашат.

ТҮЗҮҮ. Күчтүн окко карата моментин бөлүп карашат. Мейкиндиктеги кош-жарыш күчтөрдү талдашат. Кош-жарыш күчтөрдүн моменттерин классификациялашат. Ар кандай багытта жайланышкан күчтөр системасын кошууну байкашат. Пуансонун теоремасын колдонуп байкоолорду жүргүзүшөт.

II. Бөлүм. Кинематика

БИЛҮҮ. Студенттер чекиттин кинематикасы түшүнүктөрүн билишет. Чекиттин кыймылын аныкташат. Чекиттин кыймылынын ылдамдыгы жана ылдамдануусу тууралуу билишет. Чекиттин кыймылы координаттык ыкма менен берилсе, анын ылдамдыгын, ылдамдануусун аныкташат. Чекиттин кыймылы табигый ыкма менен берилсе, ылдамдыгын, ылдамдануусун

аныктоону көрсөтүп бере алышат. Катуу нерсенин кыймылдарын көрсөтүп беришет.

ТҮШҮНҮҮ. Умтулма кыймыл. Айлануу кыймылы. Катуу нерсенин чекиттеринин ылдамдыктары жана ылдамданууларын башкаларга түшүндүрүп беришет. Жарыш тегиздиктеги кыймыл. Жалпак нерсенин кыймылы. Жалпак фигуранын чекиттеринин ылдамдыгы жөнүндө теоремаларды айырмалашат. Ылдамдыктын ирмемдеги борборун түшүнүшөт. Ылдамдыктын ирмемдеги борбурун колдонуп, жалпак фигуранын чекитинин ылдамдыгын аныктоону билишет.

КОЛДОНУУ. Ылдамдыктын ирмемдеги борбурун аныктоонун жолдорун колдонушат. Жалпак нерсенин чекитинин ылдамдануусун аныкташат. Ылдамдануунун ирмемдеги борборун аныкташат. Ылдамдануунун ирмемдеги борборун колдонуп, жалпак нерсенин чекиттеринин ылдамданууларын аныктай алышат. Ылдамдануун ирмемдеги борборун аныктоонун кээ бир учурларын эсептей алышат. Сфералык кыймыл. Кыймылсыз чекиттин айланасындагы айлануу кыймылын эсептешет.

АНАЛИЗ. Бир чекити байланган катуу нерсени которуу жөнүндө Эйлер-Даламбердин теоремасын анализдей алышат. Сфералык кыймылдагы катуу нерсенин чекиттеринин ылдамдыктары, ылдамдануулары тууралуу изилдешет. Чекиттин татаал кыймылын анализдешет.

БААЛОО. Ар кандай ташыма кыймылда ылдамдыктарды кошуу жөнүндө теореманы баалашат. Ылдамдыктарды кошуу теоремасын далилдей алышат. Кориолистин теоремасын далилдей алышат. Кориолистин ылдамдануусун, багытын жана модулуун негиздешет.

ТҮЗҮҮ. Ташыма, салыштырмалуу жана абсолюттук кыймылды баамдай алышат. Ташыма алга умтулуу кыймылында ылдамдыктарды кошуу теоремасын бөлүп карай алышат. Ылдамданууларды кошуу теоремасын чыгарышат.

III. Бөлүм. Динамика.

БИЛҮҮ. Студент динамиканын И.Ньютондун закондорун билишет. Динамиканын негизги эки маселесин: Динамиканын биринчи негизги маселесин, Динамиканын негизги экинчи маселесин билишет. Термелүүлөр. Эркин термелүүлөр. Өчүүчү термелүүлөр. Аргасыз термелүүлөрдү айырмалашат.

ТҮШҮНҮҮ. Каршылык күчүнүн аргасыз термелүүгө таасирин түшүнүшөт. Механикалык системаны түшүнөт. Механикалык системанын кыймылынын дифференциалдык теңдемелерин чыгаруу жолун билишет. Динамиканын жалпы теоремаларын далилдөө жолдорун колдоно алышат.

КОЛДОНУУ. Масса борборунун кыймылы жөнүндө теореманы далилдей алат. Кыймыл санынын өзгөрүшү жөнүндө теореманы далилдей алат. Кыймыл саны. Күчтүн импульсу. Материалдык чекиттин жана механикалык системанын өзгөрүшү жөнүндө теореманы далилдей алышат.

АНАЛИЗ. Кыймыл санынын моментинин өзгөрүшү жөнүндө теореманы далилдөөнү анализдешет. Кыймыл санынын борборго (чекитке) жана окко карата моментин баамдашат. Кыймыл санынын борборго карата моментинин өзгөрүшү жөнүндө теореманын далилин анализдешет. Кинетикалык энергиянын өзгөрүшү жөнүндө теореманын далилин анализдешет.

БААЛОО. Эйлер – Даламбердин принцибин колдонуп, эсептөөнү жүргүзө алышат. Кинетостатика методун колдонууну баалашат. Виртуалдык (мүмкүн болуучу) которулушту баалай алышат. Виртуалдык которулуш принцибин баалай алышат. Динамиканын жалпы теңдемесин (Даламбер-Лагранждын принцибин) негиздей алышат. Механикалык системанын дифференциалдык теңдемесинин жалпыланган координаттар аркылуу жазылышын баалашат. Лагранждын экинчи типтеги теңдемесинин маанисин билишет.

ТҮЗҮҮ. Чекиттин, механикалык системанын кинетикалык энергиясын байкашат. Жумуш. Элементардык жумуш. Катуу нерсеге тиркелген күчтөрдүн жумушу. Кинетикалык энергиянын өзгөрүшү жөнүндө теореманын далилине жыйынтык чыгара алышат.